

OBRAZOVNE NEJEDNAKOSTI U HRVATSKOJ:

IZAZOVI I POTREBE IZ PERSPEKTIVE DIONIKA SUSTAVA OBRAZOVANJA

Urednik: Thomas Farnell, Institut za razvoj obrazovanja

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda.

Partneri/članovi Mreže

OBRAZOVNE NEJEDNAKOSTI U HRVATSKOJ: IZAZOVI I POTREBE IZ PERSPEKTIVE DIONIKA SUSTAVA OBRAZOVANJA

Urednik: Thomas Farnell, Institut za razvoj obrazovanja

Zagreb, 2022.

Naslov: Obrazovne nejednakosti u Hrvatskoj: izazovi i potrebe iz perspektive dionika sustava obrazovanja

Izdavač: Institut za razvoj obrazovanja

Urednik: Thomas Farnell

Autori: Nikola Baketa, Branislava Baranović, Dejana Bouillet, Sanja Brajković, Thomas Farnell, Mia Lakatoš, Iris Marušić, Jelena Matić Bojić, Teo Matković, Iva Odak, Eli Pijaca Plavšić, Ivana Pikić Jugović, Saša Puzić, Josip Šabić, Tihomir Žiljak

Lektura: Mnemosyne j. d. o. o.

Grafičko oblikovanje: Prorsus komunikacije d. o. o.

Zahvala: Autori žele zahvaliti svim predstavnicima nadležnih institucija, obrazovnih ustanova i organizacija civilnog društva koji su sudjelovali u fokus-grupama čije rezultate donosimo u ovoj publikaciji.

Zagreb, 2022.

ISBN: 978-953-7901-33-2

Ova publikacija koristi se u skladu s uvjetima i odredbama licence za nekomercijalnu uporabu Creative Commons: Imenovanje 4.0 međunarodna (CC BY 4.0).

Citirati kao: Farnell, T. (ur.) (2022). *Obrazovne nejednakosti u Hrvatskoj: izazovi i potrebe iz perspektive dionika sustava obrazovanja*. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja

Ako se citira jedno poglavlje citirati prema sljedećem primjeru:

Bouillet, D., Brajković, S. (2022). „Rani i predškolski odgoj i obrazovanje te rano osnovnoškolsko obrazovanje”, u Farnell, T (ur.). *Obrazovne nejednakosti u Hrvatskoj: izazovi i potrebe iz perspektive dionika sustava obrazovanja*. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja

Ova publikacija je izdana u sklopu projekta Tematska mreža Cjeloživotno obrazovanje dostupno svima, čiji je nositelj Institut za razvoj obrazovanja (Prilaz Gjure Deželića 30, 10000 Zagreb, +385 1 4555151, iro@iro.hr). Projekt je sufinanciran sredstvima Europske unije iz Europskog socijalnog fonda (85 %) i sredstvima Državnog proračuna Republike Hrvatske (15 %). Ukupna vrijednost projekta iznosi 3.542.852,64 kuna, a razdoblje provedbe projekta je od 29.10.2020. do 29.10.2023.

www.strukturnifondovi.hr

www.esf.hr

Europska unija
"Zajedno do fondova EU"

EUROPSKI STRUKTURNI
I INVESTICIJSKI FONDOVI

EUČINOVITI
S Ljudski
F POTENCIJALI

Nacionalna
zaklada za
razvoj
civilnoga
društva

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda.
Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost Instituta za razvoj obrazovanja.

SADRŽAJ

UVOD	7
METODOLOGIJA	10
1. RANI I PREDŠKOLSKI TE OSNOVNOŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE	12
1. Definicija obrazovne nejednakosti u ranom i predškolskom te osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju	13
2. Uzroci obrazovnih nejednakosti u ranom i predškolskom te osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju	15
3. Prevencija i odgovori na obrazovnu nejednakost u ranom i predškolskom te osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju	18
4. Unaprjeđivanje odgovora društva na obrazovnu nejednakost u ranom i predškolskom te osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju	20
Zaključak.....	22
2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE	24
1. Percepcija obrazovnih nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju	25
2. Mogućnosti smanjenja obrazovnih nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju	29
3. Trenutačne prakse dionika za smanjenje obrazovnih nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju	33
Zaključak.....	34
3.1. VISOKO OBRAZOVANJE (PRVA FOKUS-GRUPA)	39
1. Percepcija obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju	41
2. Institucijski čimbenici koji otežavaju/olakšavaju pristup studiju i uspjeh na studiju	42

SADRŽAJ

3. Trenutačne prakse dionika za smanjenje obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju.....	44
4. Mogućnosti smanjenja obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju	46
Zaključak.....	47
3.2. VISOKO OBRAZOVANJE (DRUGA FOKUS-GRUPA)	50
1. Percepcija obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju	51
2. Institucijski čimbenici koji otežavaju/olakšavaju pristup studiju i uspjeh na studiju	53
3. Trenutačne prakse dionika za smanjenje obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju.....	54
4. Mogućnosti smanjenja obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju	55
Zaključak.....	58
Usporedba rezultata prve i druge fokus-grupe za visoko obrazovanje.....	59
4. OBRAZOVANJE ODRASLIH	60
1. Percepcija obrazovnih nejednakosti u obrazovanju odraslih.....	61
2. Uzroci obrazovnih nejednakosti u obrazovanju odraslih	62
3. Mogućnosti otklanjanja obrazovnih nejednakosti u obrazovanju odraslih	67
4. Predloženi instrumenti javnih politika.....	70
Zaključak.....	71
5. SINTEZA: OBRAZOVNE NEJEDNAKOSTI U CJELOŽIVOTNOJ PERSPEKTIVI	75
1. Spremnost dionika na suradnju u području obrazovnih nejednakosti	76
2. Razina osviještenosti dionika o obrazovnim nejednakostima	77
3. Sinteza glavnih trendova obrazovnih nejednakosti iz perspektive dionika.....	78
4. Kritički osvrt na nalaze	82
5. Idući koraci	83
BILJEŠKE O AUTORIMA	84

SADRŽAJ

PRILOZI: METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	89
Prilog I. Rani i predškolski te osnovnoškolski odgoj i obrazovanje	89
Prilog II. Srednjoškolsko obrazovanje	94
Prilog III. 1. Visoko obrazovanje (prva fokus-grupa)	96
Prilog III. 2. Visoko obrazovanje (druga fokus-grupa)	98
Prilog IV. Obrazovanje odraslih	100

Prema podacima Eurostata (2022) tek 70,3 % četverogodišnjaka u Hrvatskoj pohađa sustav ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, u odnosu na 93,8 % u Europskoj uniji. Podaci prikupljeni istraživanjem PISA pak ukazuju na povezanost uspjeha učenika srednjih škola s njihovim socioekonomskim statusom, rodnom te s pripadnošću geografskoj regiji. Hrvatska također ima i niži udio visokoobrazovanih od prosjeka Europske unije (Hrvatska: 36.6 %; EU-27: 40,3 %) te vrlo nisko uključivanje odraslih u nastavak obrazovanja (Hrvatska: 3,2 %; EU-27: 9,2 %) (Europska komisija, 2021). Iza tih statistika stoji niz izazova i prepreka zbog kojih određene skupine djece, mladih i odraslih imaju manje prilika u pristupu obrazovanju, sudjelovanju u obrazovanju i uspješnom završavanju obrazovanja.

Iako se navedene obrazovne nejednakosti odražavaju u različitim dijelovima obrazovnog sustava, usko su povezane. U studenom 2020. godine ministri obrazovanja iz 48 zemalja Europskog prostora visokog obrazovanja (EHEA) u zajedničkom su priopćenju izjavili kako uklanjanje društvenih nejednakosti u visokom obrazovanju zahtijeva cjeloživotni pristup:

„Uključivost cijelog obrazovnog sustava trebala bi se poboljšati razvijanjem koherentnih politika od ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, kroz školovanje do visokog obrazovanja i tijekom cjeloživotnog učenja.

Važno je stvoriti sinergiju sa svim razinama obrazovanja i srodnim područjima javnih politika (poput financija, zapošljavanja, zdravstvene i socijalne skrbi, stanovanja, migracija itd.) kako bi se razvile mjere javnih politika koje će stvoriti uključivo okruženje u cijelom obrazovnom sektoru koji njeguje jednakost, raznolikost i uključivost i koji odgovara potrebama šire zajednice.” (Rimsko ministarsko priopćenje, Prilog II, str. 5)

U Hrvatskoj je po prvi put pokrenuta mreža čiji je cilj upravo sagledavati problem obrazovnih nejednakosti u takvu cjeloživotnom i sveobuhvatnom kontekstu. U razdoblju od listopada 2020. do listopada 2023. provodi se nacionalni projekt Tematska mreža: „Cjeloživotno obrazovanje dostupno svima”, koji sufinancira Europska unija iz Europskog socijalnog fonda, a koordinira Institut za razvoj obrazovanja. Cilj Mreže jest **identificirati prepreke koje vode do obrazovnih nejednakosti u Hrvatskoj, od predškolskog do visokog obrazovanja, s ciljem donošenja preporuka za njihovo otklanjanje**. U okviru rada Mreže, koju čini tim od 25 stručnjaka iz 10 organizacija, provest će se četiri znanstvena istraživanja o obrazovnim nejednakostima,

izradit će se preporuke za oblikovanje novih javnih politika koje bi umanjile obrazovne nejednakosti i održat će se strukturirani dijalog s dionicima i nadležnim institucijama u Hrvatskoj o predloženim mjerama.

Prvi korak u radu Mreže, prije pripreme i provedbe znanstvenih istraživanja, bilo je *utvrđivanje potreba*. Stoga su provedene fokus-grupe s **ključnim dionicima obrazovnog sustava u Hrvatskoj** radi utvrđivanja mišljenja i stavova donositelja odluka i drugih relevantnih dionika obrazovnog sustava o problemu obrazovnih nejednakosti te mogućnostima njihova ublažavanja ili uklanjanja. Sukladno tome, Mreža je osnovala četiri tematske skupine koje su pripremile i provodile fokus-grupe u sljedećim područjima:

- rani i predškolski te osnovnoškolski odgoj i obrazovanje
- srednjoškolsko obrazovanje
- visoko obrazovanje
- obrazovanje odraslih.

U skladu s ciljem fokus-grupa formulirana su tri krovna istraživačka pitanja, koja je svaka tematska skupina mogla prilagoditi specifičnostima razine obrazovanja kojom se bavila:

- **Kako dionici u području obrazovanja percipiraju obrazovne nejednakosti u Hrvatskoj?**
- **Koje su trenutačne prakse dionika i njihovih institucija za smanjenje obrazovnih nejednakosti?**
- **Kako donositelji odluka / dionici u području obrazovanja vide mogućnosti ublažavanja/otklanjanja obrazovnih nejednakosti u Hrvatskoj?**

Između travnja i lipnja 2021. održano je pet zasebnih fokus-grupa s ukupno 44 predstavnika institucija dionika obrazovnog sustava, uključujući ministarstva, nacionalne agencije, centre i urede, jedinice lokalne samouprave, obrazovne ustanove, strukovne udruge i organizacije civilnog društva. Iako također spadaju u ključne dionike obrazovanja, fokus-grupe u ovoj fazi nisu ni na jednoj obrazovnoj razini uključivale perspektive polaznika obrazovanja i njihovih obitelji. Naime, sljedeća će se istraživanja Mreže fokusirati posebno na perspektive tih skupina kao i na perspektive obrazovnih ustanova.

U nastavku ovog integralnog izvještaja donosimo zasebne izvještaje za svaku provedenu fokus-grupu, kao i sintezu svih nalaza i zaključaka na temelju svih provedenih fokus-grupa na svim razinama obrazovanja. Ovaj integralni izvještaj predstavlja jedinstven primjer sagledavanja obrazovnih nejednakosti u Hrvatskoj iz perspektive cijele obrazovne vertikale. Nalazi provedenih fokus-grupa služit će tematskim skupinama kao podloga za dizajniranje i provedbu posebnih znanstvenih istraživanja na svakoj razini obrazovanja. Cilj tih istraživanja bit će dodatno osvijetliti uzroke i posljedice obrazovnih nejednakosti, ali ovaj put iz perspektive polaznika sustava i samih obrazovnih ustanova.

Nalazi fokus-grupa također su posebno značajni jer impliciraju spremnost dionika na suradnju u adresiranju promatranog društvenog izazova. Dionici sustava svojim su sudjelovanjem i odgovorima u fokus-grupama potvrdili da prepoznaju izazove i potrebe koji se tiču društvenih nejednakosti na svim razinama obrazovanja, da se slažu da je važno donijeti mjere za ublažavanje i uklanjanje navedenih nejednakosti te su već identificirali prioritetna područja u kojima bi se trebale implementirati takve mjere.

UVOD

U skladu s time, ovaj integralni izvještaj predstavlja prvi korak u pokretanju nacionalnog dijaloga o osiguravanju cjeloživotnog obrazovanja dostupnog svima te povećanju kvalitete i uključenosti cjelokupnog hrvatskog obrazovnog sustava.

Literatura

Eurostatu (2022) *Pupils enrolled in early childhood education by sex and age (EDUC_UOE_ENRP02)*. Dostupno na https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/EDUC_UOE_ENRP02__custom_2194474/default/table?!lang=en

Europska komisija (2021). *Education and Training Monitor 2021 - Croatia*. Dostupno na: <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2021/en/croatia.html>

Rimsko ministarsko priopćenje. Prilog II: Načela i smjernice za jačanje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Europskome prostoru visokog obrazovanja. Dostupno na: http://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique_Annex_II.pdf

Kao strategija uzorkovanja korišten je namjerni uzorak koji je omogućio odabir sudionika koji imaju znanje o obrazovnim nejednakostima na specifičnoj razini obrazovanja, odnosno omogućio je odabir „najboljih informatora”. Uzorak se sastojao od donositelja odluka i drugih relevantnih dionika obrazovnog sustava (detaljniji popisi mogu se pronaći u individualnim izvještajima u poglavlju 3).

U prvoj fazi sastavljen je popis potencijalnih sudionika, koji je zatim nadopunjen komentarima i prijedlozima drugih istraživača i predstavnika organizacija civilnog društva. Poziv za sudjelovanje u istraživanju zajednički je sastavljen na razini projektnog konzorcija te potom prilagođen specifičnostima provedbe pojedinog istraživanja. Istraživači su poziv odaslali e-poštom potencijalnim sudionicima i/ili organizacijama. Ako je bilo potrebno, sudionici i/ili organizacije kontaktirani su i telefonski. Unatoč tomu što su sudionici u različitim svojstvima aktivni u organizacijama u području obrazovanja, uključujući i tijela državne uprave te lokalne i regionalne samouprave, u istraživanju su sudjelovali kao pojedinci te njihovi iskazi ne odražavaju nužno stav organizacija u čijem radu sudjeluju.

U razdoblju od travnja do lipnja 2021. provedeno je šest fokus-grupa: po jedna fokus-grupa za srednjoškolsko obrazovanje i obrazovanje odraslih te po dvije fokus-grupe za područja ranog i predškolskog te osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja te visokog obrazovanja koje su uključile različite skupine relevantnih dionika. Za rani i predškolski te osnovnoškolski odgoj i obrazovanje jednu podgrupu činili su predstavnici jedinica lokalne samouprave, javnih ustanova i fakulteta, a drugu predstavnici organizacija civilnog društva, ravnatelja, odgojitelja i učitelja. U jednu fokus-grupu za visoko obrazovanje uključeni su bivši ili sadašnji članovi Nacionalne skupine za socijalnu dimenziju visokog obrazovanja, a u drugu ostali relevantni dionici u području visokog obrazovanja.

Nakon iskaza interesa za sudjelovanje u istraživanju sudionicima je dostavljen obrazac informiranog pristanka i pristanka za snimanje razgovora. U navedenim obrascima sudionici su informirani o svojim pravima prije, tijekom i nakon provedbe istraživanja, uključujući pravo na odbijanje davanja odgovora i odustajanje od intervjua te pravo uvida u podatke i izvještaj. Sudionici su upoznati s činjenicom da će se prikupljeni podaci koristiti za potrebe izrade istraživačkih izvještaja o percepciji obrazovnih nejednakosti od strane ključnih dionika u obrazovanju te da nitko osim članova istraživačke skupine neće imati pristup zvučnim i videozapisima razgovora. Osobni podaci ili podaci prema kojima bi se sudionici mogli identificirati uklonjeni su u fazi transkripcije intervjua te su za prikaz navoda sudionika upotrijebljene šifre.

Zbog epidemioloških okolnosti i doseg geografski raspršenih sudionika fokus-grupe provedene su na mrežnim platformama. Za prikupljanje podataka koristile su se aplikacije Zoom, Google Meet i MS Teams.

METODOLOGIJA

Fokus-grupe imale su jednog (rani i predškolski te osnovnoškolski odgoj i obrazovanje, visoko obrazovanje, obrazovanje odraslih) do dva moderatora (srednjoškolsko obrazovanje, visoko obrazovanje), a trajanje fokus-grupa bilo je 90 – 120 minuta. Uz pristanak sudionika fokus-grupe su snimane kako bi se omogućila naknadna transkripcija i obrada podataka.

Prema zvučnom zapisu fokus-grupe napravljena je transkripcija, pri čemu su imena sudionika u transkriptu zamijenjena pseudonimima. U analizi transkripta primijenjene su kvalitativne metode analize – analiza sadržaja i kvalitativna tematska analiza. Nakon analize podataka izrađeno je pet istraživačkih izvještaja (po jedan za područja ranog i predškolskog te osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja, srednjoškolskog obrazovanja i obrazovanja odraslih te dva za visoko obrazovanje), koji su nalaze smjestili u teorijski i praktični okvir pojedine razine obrazovanja.

1. RANI I PREDŠKOLSKI TE OSNOVNOŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

Dejana Bouillet i Sanja Brajković

Obrazovni sustavi imaju jak utjecaj na perpetuiranje obrazovnih nejednakosti koje se smatraju odgovornima za nejednake životne mogućnosti i smanjenu mogućnost pojedinaca za korištenje različitih društvenih, ekonomskih i kulturnih dobara (Felouzis & Charmillot, 2013; Gross, Meyer & Hadjar, 2016; Bloome, Dyer & Zhou, 2018). Obrazovne se nejednakosti mogu odrediti kao strukturne, intencionalne ili neintencionalne prepreke koje dovode do nejednakog pristupa određenim dijelovima obrazovnog sustava ili do različite uspješnosti unutar njega, a posljedica su porijekla, socijalnih uvjeta i brojnih drugih činitelja koji su nedvojbeno izvan osobne odgovornosti (Müller, 2014). Te prepreke mogu dovesti do isključenosti iz obrazovanja, pri čemu se obrazovanje promatra kao višeslojni koncept koji podrazumijeva fizičku isključenost socijalno ranjivih pojedinaca iz obrazovanja, ali i isključenost iz smislenog obrazovnog procesa ili nedovoljnu povezanost s obrazovanjem (Vandekinderen, Roets, Van Keer & Roose, 2018). Ključnim odrednicama obrazovne nejednakosti smatraju se socijalno-ekonomska obilježja obitelji poput siromaštva, niske razine obrazovanja, migrantskog statusa i dr. (Blömeke, Suhl, Kaiser & Döhrmann, 2012; van Poortvliet, 2021). Primjerice, istraživanja potvrđuju da siromašna djeca zaostaju za ekonomski primjereno situiranom djecom na svim razinama obrazovanja, izloženija su većem riziku od bolesti i prerane smrti te je dvostruko vjerojatnije da će u odrasloj dobi živjeti u siromašnim kućanstvima (Cronin, Argent i Collett, 2018). Obrazovne nejednakosti usko su vezane uz pojam socijalne isključenosti, koja se može prevenirati već u ranoj i predškolskoj dobi djece. Zato javne obrazovne politike sve jasnije ističu da je upravo pristupačnost odgoja i obrazovanja od najranije djetetove dobi značajan mehanizam prevencije socijalne isključenosti djece.

Ovom fokus grupom željelo se produbiti razumijevanje obrazovnih nejednakosti na razini ranog i predškolskog te osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja u sklopu strukturiranih dijaloga s donositeljima odluka (na nacionalnoj i lokalnoj razini), obrazovnim ustanovama i korisnicima obrazovnog sustava radi utvrđivanja društvenih potreba i javnog mnijenja o ovoj društvenoj pojavi. Cilj fokus-grupe bio je utvrditi kako donositelji odluka i drugi relevantni dionici percipiraju obrazovne nejednakosti te mogućnosti njihova ublažavanja na razini ranog i predškolskog te osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja.

1. RANI I PREDŠKOLSKI TE OSNOVNOŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

Fokus-grupa održana je 20. svibnja 2021. godine u mrežnom okruženju te u fokus-grupi je sudjelovalo 10 osoba iz sljedećih ustanova:

- zaposlenica jednog ministarstva
- dvije sveučilišne nastavnice
- dvije pročelnice odjela za obrazovanje u dvjema različitim jedinicama lokalne samouprave
- zaposlenica ureda pravobraniteljice za djecu
- dvije predstavnice organizacija civilnog društva
- ravnatelj osnovne škole (predstavnik strukovne udruge)
- jedna učiteljica (predstavnica strukovne udruge) i
- jedna odgojiteljica (predstavnica strukovne udruge).

Fokus-grupa organizirana je u dvije podgrupe. Jednu podgrupu činili su predstavnici jedinica lokalne samouprave, javnih ustanova i fakulteta, a drugu predstavnici organizacija civilnog društva, ravnatelja, odgojitelja i učitelja. Sudionici fokus-grupe su odgovarali na sljedeće grupe pitanja:

1. Definicija obrazovne nejednakosti
2. Uzroci obrazovne nejednakosti
3. Osobni doprinos prevenciji i odgovoru na obrazovnu nejednakost
4. Unaprjeđivanje odgovora društva na obrazovnu nejednakost
5. Suradnja među ustanovama i sustavima u smanjivanju obrazovne nejednakosti
6. Vidljivost obrazovne nejednakosti

Izveštaj strukturom slijedi postavljena istraživačka pitanja. Detaljnije informacije o metodologiji istraživanja nalaze se kao Prilog I ove publikacije.

1. Definicija obrazovne nejednakosti u ranom i predškolskom te osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju

Analiza sadržaja fokus-grupe pokazala je da sudionici obrazovnu nejednakost dominantno povezuju s konceptom kršenja prava djeteta, a opisuju ga kao multidimenzionalni konstrukt koji obuhvaća neravnopravnost djece u mogućnostima realizacije prava na obrazovanje, od mogućnosti uključivanja u obrazovni sustav, preko dostupnosti odgovarajuće podrške djetetu i njegovoj obitelji u sustavu do postizanja ishoda obrazovanja koji su usklađeni s potencijalima, mogućnostima i interesima djeteta.

1. RANI I PREDŠKOLSKI TE OSNOVNOŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

Primjer:

„... povezano s nepoštivanjem temeljnih dječjih prava, od kojih je jedno pravo na obrazovanje, gdje onda već u samom startu kroz nejednaki pristup obrazovanju, nejednaku podršku koju djeca dobivaju u obrazovanju, nastaje obrazovna nejednakost koja kasnije rezultira nejednakosti u ishodima obrazovanja.”

Radi se o (ne)mogućnosti pristupa sustavu i (ne)primjerenom pristupu djetetu unutar sustava kao posljedica ograničenja pojedinaca, životnih uvjeta i sustava.

Primjeri:

„... što se tiče sustava, onda je to nedostupnost pojedinih usluga pojedincu iz različitih razloga... Životni uvjeti pojedincu ne dozvoljavaju korištenje različitih obrazovnih resursa, a njegova osobna ograničenja koja mogu biti deficit i suficit ga onda izdvajaju iz nekog prosjeka.”

„Njoj svi govore samo što treba raditi. Konstantno netko sugerira što bi ona trebala raditi, da bi ona bila kao hrvatska djeca... Obuci se kao oni, govori jezik kao oni, ajde još samo malo sad se tu potruđi, ok – sad ćeš dobiti jedan, ali sljedeći tjedan moraš dobiti pet. Konstantno je zapravo, ono, tu neki pritisak. Koji je upakiran u nekakvu, kako bih rekla, događa se kroz ljubaznost i kroz podršku, ali konstantno je to... Svaki tjedan je neki novi cilj koji ona mora dostići, a nitko je ne pita kako je ona zapravo u svemu tome i s čim je ona došla. S kakvim teretom...”

Sudionici su isticali začarani krug obrazovne nejednakosti koji zbog ograničene dostupnosti kvalitetnog obrazovanja (i s time povezane podrške) dovodi do smanjivanja obrazovnih aspiracija, što se nepovoljno odražava na mogućnosti socijalnog uključivanja velikog broja mladih ljudi.

Primjer:

„... tada zapravo smanjujemo njihovu cjelokupnu socijalnu isključenost jer pristajemo na to da imaju neka pomoćna zanimanja, da imaju neke poluocjene... a ne razmišljamo o tome kako da im pružimo podršku da budu dobro sa sobom, da steknu uvjete da mogu učiti... i da im povećamo obrazovne aspiracije.”

Obrazovnom nejednakošću osobito su pogođena djeca u nepovoljnom položaju koji proizlazi iz različitih markera ranjivosti kao što su teškoće u razvoju, zdravstveni status, problemi u ponašanju, siromaštvo, život u izoliranim, udaljenim naseljima, roditelji niskog obrazovanja, djeca u alternativnoj skrbi i dr. Postignuta je suglasnost u ocjeni da obrazovna nejednakost počinje rođenjem, a pojačava se u nekim prijelomnim, prijelaznim životnim razdobljima kao što su upisi u dječji vrtić, prijelazi iz dječjih vrtića u škole i prijelazi s jedne na drugu razinu obrazovanja. Pri tom su praktičari (u odnosu na predstavnike fakulteta i javnih ustanova) svjesniji aspekata obrazovne nejednakosti s kojom se susreću u profesionalnom radu.

Primjer:

„... počinje od rođenja u roditeljskom domu jer roditelji nemaju temeljne kompetencije... ni društvene potpore kvaliteti roditeljstva... jedan veliki broj djece nema slikovnicu u obiteljskom domu, a kamoli neku sustavnu obrazovnu potporu... Kasnije su ključne točke u prijelazima. Kada dijete

prelazi iz obiteljskog doma u dječji vrtić pa iz dječjeg vrtića u školu. Pa onda kada ide iz jednog sustava obrazovanja u drugi...

2. Uzroci obrazovnih nejednakosti u ranom i predškolskom te osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju

Prevladava stav da su uzroci obrazovne nejednakosti složeni i raznoliki, a proizlaze iz sustava vrijednosti i ponašanja koje nije vođeno dobrobiti (najboljim interesom) djeteta, već različitim partikularnim interesima odraslih (npr. institut roditelj njegovatelj; produljivanje radnog vremena dječjih vrtića, nepotpuni stručni timovi u dječjim vrtićima i školama i dr.). Na to se nadovezuju pogrešne paradigme i pristupi obrazovanju, od razine obrazovne politike i s njome povezanih propisa, nejednakosti uvjeta u različitim zajednicama i ustanovama (npr. dostupnost toplog obroka, produženog boravka, dječjeg vrtića) do profesionalnosti odgojitelja i učitelja, odnosno neprimjerenosti njihova inicijalnog obrazovanja i kontinuiranog profesionalnog razvoja.

Primjeri:

„... nedostaje ta vertikala, u smislu brige sa nacionalne razine za ono što se događa na lokalnim razinama.”

„... istaknula bih kao veliki problem različite financijske kapacitete tih jedinica lokalne samouprave...”

„... žalosno je kakve učitelje imamo s nekim njihovim stavovima prema djeci, a kamoli o dječjim pravima.”

U raspravi je višekratno naglašena nefleksibilnost i rigidnost propisa i obrazovnih ustanova koje izravno doprinose obrazovnoj nejednakosti različitih ranjivih skupina djece. S jedne strane inzistira se na nekim kriterijima koji onemogućuju širenje obrazovnih programa za djecu (npr. visina stropa), a s druge se strane ne poštuju pedagoški standardi o broju djece koju je moguće uključiti u odgojnu grupu. Zanimljivo, odgojne grupe u dječjim vrtićima imaju znatno nepovoljniji omjer u odnosu na odgojitelje nego što je to slučaj s brojem djece u razredima (u osnovnim školama) u odnosu na broj učitelja. Upravo ta okolnost upućuje na važnost kvalitetnijeg pozicioniranja ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u nacionalnom obrazovnom sustavu kao važnog preduvjeta prevencije obrazovne nejednakosti.

Primjeri:

„... ja prepoznajem problem pod broj jedan u javnoj obrazovnoj politici koja je em nedorečena, em rigidna, em teško promjenjiva...”

„... nacionalni kurikulum je neprepoznatljiv u praksi...”

„... odgajatelj u grupi ima 30 djece... jednoga sa dijabetesom, jednoga s motoričkim poteškoćama i nema domačice... on može imati silna profesionalna znanja i kompetencije, volju i jednostavno ne može.”

1. RANI I PREDŠKOLSKI TE OSNOVNOŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

Kada je specifično riječ o ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju, obrazovnoj nejednakosti dodatno doprinose:

- teritorijalni ustroj jedinica lokalne samouprave (npr. „... počevši od uključivanja djece u predškolske ustanove od najranije dobi pa do odluka o socijalnoj skrbi... svih 576 ili koliko nas ima, bez obzira da li se radi o milijunskim ili skoro milijunskim gradovima ili nekoj jedinici lokalne samouprave od tisuću stanovnika. Imamo potpuno iste ovlasti, a mogućnosti su vrlo, vrlo, vrlo različite u vrlo širokom rasponu i nažalost ni djeca ni odrasle osobe nisu ravnopravni.”)
- neujednačeni kriteriji upisa i sufinanciranja sudjelovanja djeteta u programima ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja (npr. „primjerice, onaj kriterij s kojim se mi stalno hrvamo sa lokalnim jedinicama, dakle kriterij kojim se traži prebivalište oba roditelja na području iste jedinice lokalne samouprave za upis djeteta u vrtić... na diskriminaciju prema obiteljskom statusu...”)
- nedovoljna usustavljenost sustava na nacionalnoj razini (npr. „... velika nekoordiniranost i nepovezanost, recimo, škole, sustava socijalne skrbi sa centrima za socijalnu skrb, nedostatna razmjena informacija, nedovoljno brza razmjena informacija kada je potrebno pomoći djeci...”)
- definiranje pristupa usluzi ugovorom, pri čemu nije naglašeno pravo djeteta na obrazovanje (npr. „... postavljanje cijelog tog koncepta kao usluge jer je to zapravo na kraju ugovor koji se može i raskinuti... kada bi se napravio taj zaokret da se on ne percipira na taj način, od strane državne politike, tu bi se onda mogli napraviti pomaci ka uklanjanju nejednakosti...”)
- nepoštivanje pedagoških standarda (npr. „... i umjesto 22 djece, a znamo da nisu uvijek svi, moramo se pridržavati novog standarda od 20 djece. Dok, evo, imamo primjere gdje ih ima koliko ih ima. Dakle, mislim, ako se ne pridržavamo i ako nije isti odnos prema svima, nemojmo ono donositi takve standarde. Jer to je toliko očito da je prestrašno...”).

Svi se sudionici slažu da je obrazovna nejednakost važan i sveprisutan društveni problem koji je u javnom diskursu zanemaren, a kojem donositelji odluka često pristupaju birokratski i administrativno, bez ulaganja stvarnih napora koji bi doveli do promjene, odnosno nediskriminacijske kulture i paradigme.

Primjer:

„... nejednakost u obrazovanju je izuzetno važno društveno pitanje jer izravno utječe na socijalni, gospodarski napredak svake zajednice i društva u cjelini. Na održivi razvoj ako želimo biti još općenitiji. I da je obrazovanje zapravo jedina šansa mnogoj djeci i mladima...”

Naglašen je senzacionalistički pristup i postupanje nakon tragičnih događaja ili zbog pritiska javnosti (medija). Mnogi sudionici imaju iskustvo nedovoljne suradnje među resorima, a ona je kvalitetnija kada se radi o rješavanju konkretnih slučajeva i u konkretnim lokalnim sredinama.

Primjeri:

„Nekad bude korektno izvještavanje, često ne bude, ali zapravo dolazi u prvi plan kroz pojedinačni slučaj koji je vrlo aktualan i gdje se radi o kršenju prava djeteta, a uspije dospjeti u javnost iz raznih

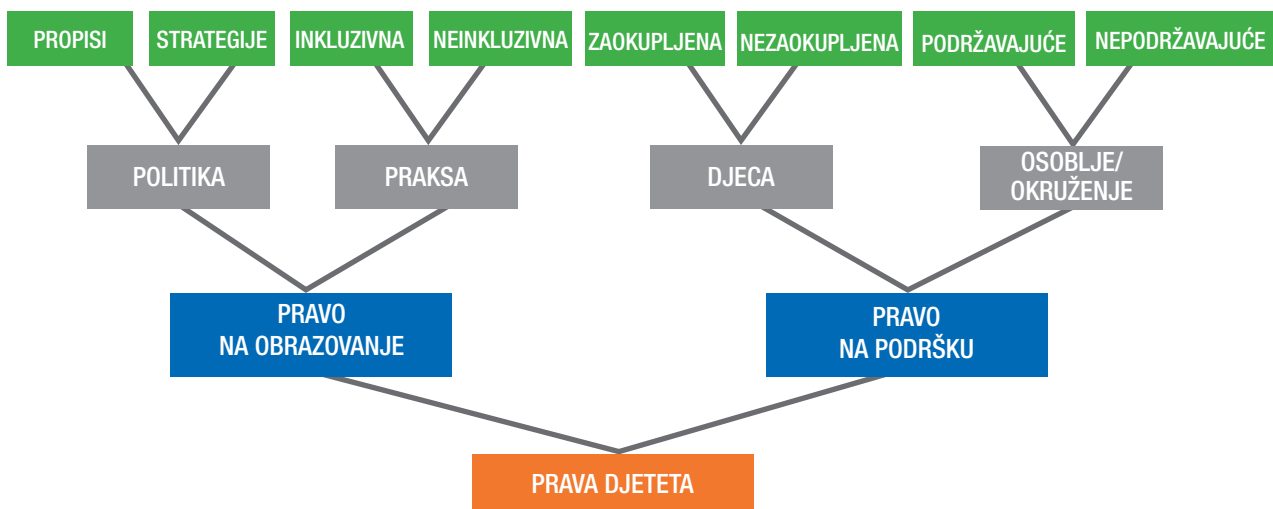
1. RANI I PREDŠKOLSKI TE OSNOVNOŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

razloga. To je možda zato što su se i roditelji obratili medijima. Roditelji zapravo vrlo često i kad nama pišu, kažu: 'Ako se ne popravi situacija i ako se ovaj ne problem riješi, ja idem odmah u novine ili u medije bilo koje ili ću sam napisati na svom blogu o tome' i zapravo ljudi su u nekom, rekla bih, već očaju, ljutnji i nekoj frustraciji dolaze u situaciju da sami iznose, iznose svoj slučaj u medij, odnosno slučaj svog djeteta u nekoj situaciji."

„Pa ja mislim da zapravo pojedinačno ljudi dobro surađuju... imamo dosta primjera zaista jako dobre suradnje koja naravno opet ovisi o pojedincima. I ja mislim da je tu osnovni problem. Mislim da sustavi nisu koordinirani. I na toj nekoj razini, zaista, jedan drugome nelogično skaču u usta i to je problem koji ljude u praksi izluđuje i čini ih neefikasnim."

Prethodni zaključci proizlaze iz kategoriziranja odgovora sudionika fokus-grupa temeljem kojih su izdvojene komponente obrazovne nejednakosti (slika 1).

Slika 1: Komponente obrazovne nejednakosti na razini ranog i predškolskog te osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja

Iz analize slike 1 proizlazi da u obrazovnom sustavu na razini ranog i predškolskog te osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja postoje brojni činitelji koji doprinose obrazovnoj nejednakosti, a ogledaju se u vrlo različitim mogućnostima koje obrazovne ustanove nude djeci u nepovoljnom položaju, što je dijelom posljedica nedorečenih propisa, a dijelom nemogućnosti osnivača ustanova (osobito dječjih vrtića) da djeci, obiteljima i odgojno-obrazovnim radnicima osiguraju odgovarajuću podršku (bilo da se radi o stručnim suradnicima, bilo da se radi o pomoćnom osoblju). Naglašena je neujednačenost osobnih paradigmi odgojno-obrazovnih djelatnika, među kojima ima i onih koji ne razumiju koncept prava djeteta, a koji su skloni različitim diskriminacijskim i neuvažavajućim praksama. Istovremeno, postoje i visokoangažirani odgojno-obrazovni djelatnici koji se suprotstavljaju diskriminaciji, osobno se uključuju te znatno pridonose prevenciji obrazovne nejednakosti. Praksa odgojno-obrazovnih djelatnika dijelom je uvjetovana prostorno-

-materijalnim mogućnostima (npr. velik broj djece u grupama), a dijelom osobnim sustavom vrijednosti i kompetencijama. To se odražava na kvalitetu sudjelovanja djece u odgojno-obrazovnom procesu tako da djeca koja nemaju priliku sudjelovati u kvalitetnom obrazovanju i u tome biti primjereno podržana ne razvijaju zaokupljenost obrazovanjem, a njihove obrazovne aspiracije ostaju niske i/ili nerealizirane.

3. Prevencija i odgovori na obrazovnu nejednakost u ranom i predškolskom te osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju

Prepoznate mogućnosti prevencije obrazovne nejednakosti usklađene su s razumijevanjem tog koncepta, a odnose se na strukturnu, institucionalnu i osobnu razinu. Neovisno o tome o kojoj je razini riječ, kao najvažnije komponente prevencije obrazovne nejednakosti ističu se odgovornost i profesionalnost svih dionika (političara, ravnatelja, profesionalaca), pri čemu je važno osigurati da se u sustavu obrazovanja u većoj mjeri može prepoznati vrijednost učenja kao procesa (za razliku od danas prevladavajuće orijentacije na ishode učenja).

Očekivano, najvažnije je osigurati da cilj svih aktivnosti i mjera bude dobrobit djeteta, što na strukturnoj razini podrazumijeva:

- jasniju i koherentniju obrazovnu politiku koja će pozicionirati rani i predškolski odgoj u nacionalni obrazovni sustav radi umanjivanja regionalnih nejednakosti (npr. „... *svak' je imao svoju politiku, a ministarstvo, odnosno javna obrazovna politika nije nudila nikakvo rješenje, točnije intervencije. Pojedini ljudi su dodatno komplicirali problem...*”)
- fleksibilnije propise koji uvažavaju različite mogućnosti djece u nepovoljnom položaju (npr. „... *trebali bi cijeli taj koncept promisliti, vidjeti kako sustav obrazovanja može biti fleksibilniji za tu djecu i u smislu organizacije nastave i u smislu nekih drugih pravila i propisa, a ne, moraš završiti to i to, poslije ideš u obrazovanje odraslih i tome slično, jer mislim da je to zaista, zaista kršenje njihovih prava.*”)
- osiguravanje minimalnih standarda kvalitete u svim ustanovama ranog i predškolskog te osnovnoškolskog obrazovanja, uz mehanizme njihove provjere (npr. „*Imamo državni pedagoški standard koji ne da otvoriti grupu jer fali malo, 20 cenata plafona. A imamo javnu tajnu da su u Zagrebu i jednom dijelu Hrvatske grupe prekrcane. Ja ne znam da je ministarstvo uputilo tamo inspekciju ili da je, oprostite, pravobraniteljica, rekla da to nije u redu. A to je javna tajna, to svak' zna.*”)
- ujedinjavanje nacionalnih strategija koje će doprinijeti stvarnim promjenama u sustavu (npr. „*Ja mislim da je strašno važno da sve bude dio iste politike i brige i da sve naše politike i strategije koje imamo budu umrežene da neko počne znati što radi...*”)
- profesionalnost odgojno-obrazovnih djelatnika, što osiguravanjem primjerenosti inicijalnog obrazovanja, a što osiguravanjem primjerenosti kontinuiranog profesionalnog razvoja (npr. „... *pa mi imamo neku struku pa iz te struke proizlazi neko naše znanje i neka ta stručna profesionalna odgovornost pa možemo valjda i donijeti određene odluke koje nisu strogo propisane. Jer kad se dogode neke situacije, na kraju krajeva dogodila nam se i korona, dogodile su se ovi potresi, ti moraš donijeti odluke u roku*”)

1. RANI I PREDŠKOLSKI TE OSNOVNOŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

od nekoliko dana. Nemaš vremena za propisivanje, za nekakve pravilnike, protokole i slično. Evo, čini mi se da su ljudi izgubili taj osjećaj da imaju pravo reagirati temeljem svog zdravog razuma i svoje struke.”)

- (re)definiranje pedagoških standarda tako da oni u najvećoj mogućoj mjeri osiguraju dobrobit djeteta (npr. „... mi se hvalimo nečim čega bi se trebali stidjeti, iz moje perspektive, jer nismo definirali što je tu potreba djeteta, što je tu dobrobit djeteta. Mi se prilagođavamo nečem drugom, ali evo...”).

Na institucionalnoj je razini u suradnji s lokalnim zajednicama i osnivačima ustanova potrebno osigurati:

- primjenu postojećih propisa na način koji je usklađen s pravima djece, odnosno odredbama Konvencije UN-a o pravima djeteta (npr. „... moramo stalno ispočetka apostrofirati što je Konvencija, što sadrži, čak i stajališta UN-ovog Odbora za prava djeteta koji tumači pojedine odredbe Konvencije. To često moramo citirati, podsjećati, posebno bih sad istaknula ovo pravo na sudjelovanje djeteta... to je pravo koje nailazi na toliko nerazumijevanje, s kojima se mi suočavamo da tu ima strašno puno prostora za rad s odgojno-obrazovnim radnicima.”)
- umrežavanje i suradnju svih dionika i sustava koji su odgovorni za osiguravanje prava djeteta (npr. „... svatko ima neku drugu informaciju, drugi pogled na problem, sa svojeg aspekta, ali nikako da se to u jednoj priči sažme, da shvate što drugi zna, misli i treba prenijeti dalje da bi se zapravo odredilo što ćemo s djetetom i što je njegov najbolji interes. A svi su uključeni!”)
- afirmaciju teme obrazovne nejednakosti u službenim dokumentima i kanalima komunikacije dječjih vrtića i škola (npr. „... općenito taj javni prostor koji ne mora nužno biti vezan uz neke medije kao što su portali i slično, nego mi komuniciramo i preko naših web-stranica, portala, preko Fejs stranica... Dakle, svi mi koji smo javne ustanove. Dakle, i tu je neki prostor jer bismo mogli pozivati na te teme i mi ih voditi. Dakle, i onda, ja mislim da bi mediji sigurno, barem ako ništa drugo, iskopirali, a to je očito što se sad u posljednje vrijeme radi...”)
- kontinuiranu i kvalitetnu edukaciju odgojno-obrazovnog osoblja, nasuprot fragmentarnim pristupima koji se svode na formalno sudjelovanje u stručnim skupovima (npr. „... mi smo prošli te edukacije, ali nitko nije napravio povratnu informaciju da sazna da li smo mi zadovoljni s tim edukacijama i zapravo što smo mi naučili na tim edukacijama. Kažu, da su to napravili, rezultati bi bili porazni i onda bi se zapravo vidjelo da taj silni, što novac, što vrijeme što je u to uloženo, zapravo je za veliki dio cijele priče bio neupotrebljiv.”)
- odgovarajuće prostorno-materijalne i ljudske resurse, uključujući pomoćno osoblje i stručne suradnike različitih profila (npr. „Mi sa pomoćnicima u nastavi već godinama balansiramo u svojoj zoni. Dakle, imamo sjajnu ideju kako uključiti djecu s teškoćama, međutim još uvijek nemamo definirana zanimanja pomoćnika u nastavi pa imamo velik broj frustriranih ljudi koji nemaju svoje mjesto pod suncem u tom sustavu, a zapravo žele raditi taj posao...”, „... što je sa stručnim službama? Kak’ su nam male, kak’ su nam nedostatne stručne službe, ljudi, pa to je, to je nešto di bi trebali urlati.”; „... kako je škola opremljena? Da li su kabineti opremljeni? Kako to utječe, da li ta djeca onda mogu, ne znam, raditi

eksperimente pa mogu ići na natjecanja, dalje napredovati u nekoj od znanosti, ne. Kako im to otvara ili zatvara mogućnosti za kasnije?”).

Na kraju, ali jednako značajno, istaknuta je osobna odgovornost djelatnika na svim razinama sustava, od ministarstava, preko akademske zajednice do škola i dječjih vrtića. Sudionici fokus-grupe slažu se da u ujednačenim uvjetima opstaju različite prakse koje umnogome ovise o odgovornosti pojedinaca (npr. „... hoće li biti u procesu istraživanja boljih rješenja ili će se sakriti iza loših obrazovnih politika.“; „... da činim sve što mogu u danim okolnostima i u ovakvim uvjetima koji su mi dani...“). Odgovornost podrazumijeva profesionalnu autonomiju i osiguravanje kvalitete u svim segmentima sustava koja je inkluzivna i temeljena na participativnom pristupu korisnika („... ne trebamo govoriti u nečije ime, nego trebamo tog nekoga pitati stvari koje jesu bitne, odnosno otvoriti prostor da taj glas izađe van.“).

4. Unaprjeđivanje odgovora društva na obrazovnu nejednakost u ranom i predškolskom te osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju

Naravno da složenost obrazovne nejednakosti upućuje na potrebu poduzimanja brojnih mjera i aktivnosti („... ne može se izdvojiti jedno, nego se treba gledati cjelina. Znači, ne može se samo profesionalni razvoj odgajatelja, ni samo sustav, nego sve treba ići paralelno...“). Ni jedna izolirana mjera ili aktivnost neće sama po sebi prevenirati ovaj problem, a najbolja je mjera „ostvarivanje prava djeteta jer dijete jedino možemo na taj način naučiti i obavezama i odgovornostima koje će mu onda pomoći da normalno sudjeluje u ravnopravnom životu dalje kao odrasla osoba“. Istaknute su inicijative pojedinih škola, udruga i jedinica lokalne samouprave (npr. sudjelovanje u EU projektima, uključivanje u edukacije „Korak po korak“, otvaranje i opremanje odgojno-obrazovnih ustanova), ali i pojedinaca koji u okviru svojeg posla i mogućnosti sudjeluju u kreiranju javnih politika, educiranju odgojno-obrazovnih radnika i dr.

Preporučuje se pristup odozgo prema dolje (promjene zakonodavstva) i pristup odozdo prema gore (pojedinačne akcije, rješavanje konkretnih problema, unaprjeđivanje uvjeta rada, uključivanje u EU projekte). Kao najvažnija mjera ističe se potreba promjene sustava vrijednosti i odnosa prema djeci koja su žrtve obrazovne nejednakosti. Inkluzivno obrazovanje dostupno svima od najranije životne dobi ključ je prevencije obrazovne nejednakosti, neovisno o njezinu uzorku.

Primjeri:

„... obrazovanje kao vrijednost. Nacionalni kurikulum ranog i predškolskog ne stavlja kao vrijednost učenje, nego znanje. A znanje je pogotovo u suvremeno doba toliko relevantno i promjenjivo da zaista sve što smo znali jučer, a danas više nije relevantno. Ili puno toga ne znamo, i to svaki dan vidimo koliko ne znamo. Znači da bi odgojno-obrazovna politika trebala staviti obrazovanje kao vrijednost, a onda bi sasvim sigurno trebalo raspravljati o osobnim paradigmama i nastavnika i njihovih kompetencija i roditelja i u konačnici onih koji sudjeluju izravno u procesu, znači i učenika.“

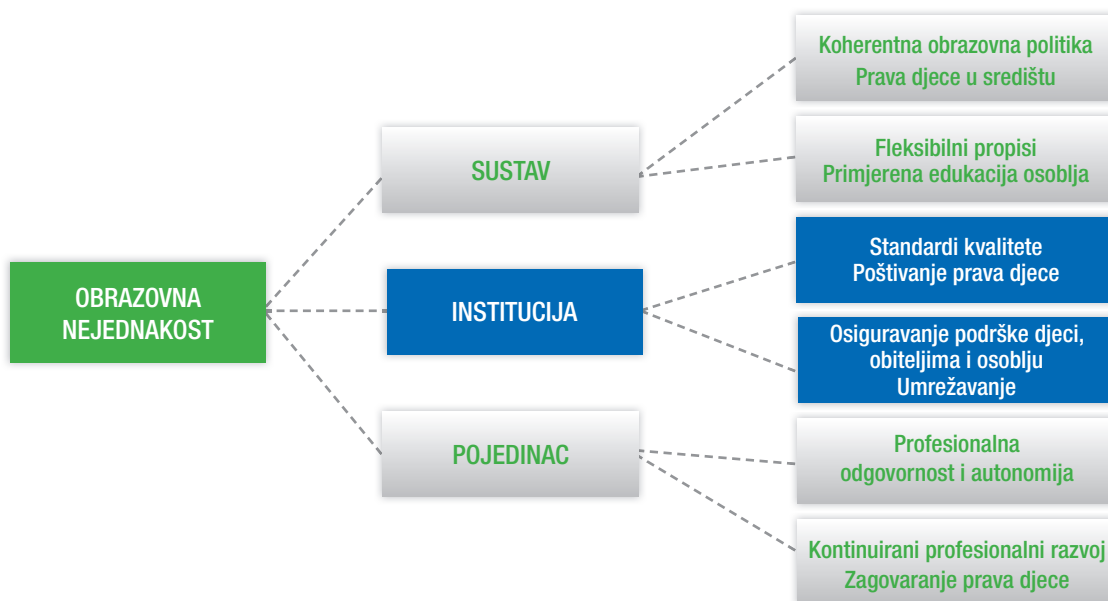
1. RANI I PREDŠKOLSKI TE OSNOVNOŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

„... cijeli sustav podrške i pomoći djece s teškoćama, djeci s problemima u ponašanju s rizikom za razvoj problema u ponašanju, drugim ranjivim skupinama... zapravo cijeli niz problema i nejednakosti koji se mogu izroditi bilo zbog sustavnog nerješavanja nekog problema. Bilo zbog nekakvog pristupa od strane odgojno-obrazovnih radnika koji naprosto nekakvim neprofesionalnim, neetičnim ili pa da ne kažem nezakonitim postupanjem onda zapravo krše prava pa dovode do nejednakosti u unutar samog sustava...”

Općenito je moguće zaključiti da sudionici fokus-grupe zagovaraju integrirani i cjeloviti pristup rješavanju problema obrazovne nejednakosti koji se proteže od pojedinaca do nacionalnog sustava, s naglaskom na odgovornostima, razvoju kompetencija svih dionika u tom području i međusobnom povezivanju i umrežavanju te oblikovanju uključive obrazovne politike. Takvim bi se pristupom, s naglaskom na pristupačnost ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, moglo djelovati na sve oblike i razine obrazovne nejednakosti.

Komponente tog pristupa prikazane su na slici 2, a ukazuju na preduvjete odgovora društva na obrazovnu nejednakost, pri čemu se taj koncept promatra kao kršenje prava djece na obrazovanje te zahtijeva osiguravanje odgovarajućih mehanizama podrške djeci u nepovoljnom položaju, ali i odgojiteljima i učiteljima koji neposredno realiziraju odgojno-obrazovni proces.

Slika 2: Prevencija obrazovne nejednakosti na razini ranog i predškolskog te osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja

Zaključak

Tijekom fokus-grupe naglašena je potreba:

- povećanja pristupačnosti obrazovanja (u smislu dostupnosti i priuštivosti, ali i mjera podrške djeci, roditeljima i djelatnicima)
- primjerenosti kurikuluma koji će odražavati različitosti, odnosno poštivanje sve djece i njihovih obitelji, te omogućiti razvoj njihovih potencijala (uključujući zaokupljenost obrazovanjem i primjerene obrazovne aspiracije)
- visoke profesionalnosti odgojno-obrazovnog osoblja koja omogućuje profesionalnu autonomiju temeljenu na kvalitetnom obrazovanju
- definiranja politika i procedura koje podupiru djecu u nepovoljnom položaju i usmjerene su dobrobiti djeteta
- umrežavanja na svim razinama, uz usuglašavanje i zajedničko razumijevanje uloga i odgovornosti svih dionika obrazovnog sustava u prevenciji obrazovne nejednakosti.

Sudionici su iskazali primjereno razumijevanje koncepta obrazovne nejednakosti, pri čemu je razumijevanje praktičara u usporedbi s pripadnicima akademske zajednice i dionicima nacionalnih ili lokalnih vlasti u većoj mjeri fragmentirano (bilo zbog usmjerenosti na pojedine razine obrazovanja, bilo zbog usmjerenosti na pojedine uzroke obrazovne nejednakosti). Taj rezultat dodatno ukazuje na potrebu umrežavanja, razmjenu iskustava i suradnju u kreiranju javnih politika koje će u većoj mjeri omogućiti poštivanje prava sve djece na kvalitetno obrazovanje i jednake obrazovne mogućnosti, što je ujedno i osnovni cilj ove tematske mreže.

Iznimno je bitno usmjeriti pozornost na pristupačnost ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja svoj djeci, kako bi se djeci u nepovoljnom položaju osiguralo da u sustav obveznog (ranog osnovnoškolskog) obrazovanja krenu na ravnopravnoj osnovi s drugima i kako bi se različite životne nepovoljnosti sanirale u ranoj fazi njihova nepovoljnog utjecaja na obrazovanje i razvoj djece. U osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju važno je poštivati različitost djece, osobito u pogledu visokih očekivanja od svih učenika (uz osiguravanje odgovarajuće podrške), kako se već na početku obrazovanja djecu ne bi usmjeravalo prema niskim obrazovnim postignućima i aspiracijama. Iako su sudionici fokus-grupa na osobnoj razini angažirani u prevenciji i odgovoru na obrazovnu nejednakost, ističu postojeća ograničenja koja oslabljuju učinke njihovih napora („*vozimo slalom, saniramo štetu...*”).

Zajednička je poruka svih sudionika ove fokus-grupe da ovako više ne ide i da je poticanje promjena odnosa prema obrazovnoj nejednakosti temeljni društveni problem. Izraženo je očekivanje da će projekt TEMCO inicirati očekivane promjene.

Literatura

- Alase, A. (2017). The Interpretative Phenomenological Analysis (IPA): A Guide to a Good Qualitative Research Approach. *International Journal of Education & Literacy Studies*, 5 (2), 9-19.
- Blömeke, S., Suhl, U., Kaiser, G. i Döhrmann, M. (2012). Family background, entry selectivity and opportunities to learn: What matters in primary teacher education? An international comparison of fifteen countries. *Teaching and Teacher Education*, 28 (1), 44-55, doi: <https://doi.org/10.1016/j.tate.2011.08.006>.
- Bloome, D., Dyer, S., Zhou, X. (2018). Educational Inequality, Educational Expansion, and Intergenerational Income Persistence in the United States. *American Sociological Review*, 83 (6), 1215-1253. doi:10.1177/0003122418809374
- Cronin, M., Argent, K., Collett, Ch. (2018). *Poverty and Inclusion in Early Years Education*. London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Felouzis, G. i Charmillot, S. (2013) School tracking and educational inequality: a comparison of 12 education systems in Switzerland. *Comparative Education*, 49 (2), 181–205, doi: 10.1080/03050068.2012.706032
- Gross, Ch., Meyer, H. D., Hadjar, A. (2016). Theorising the impact of education systems on inequalities. U: A. Hadjar i Ch. Gross (ur.): *Education systems and inequalities – International comparisons*, 11–32, Bristol: Policy Press.
- Müller, W. (2014). Educational inequality and social justice: Challenges for career guidance. *International Journal for Educational and Vocational Guidance*, 14, 21–33, doi: <https://doi.org/10.1007/s10775-014-9264-4>
- van Poortvliet, M. (2021). Inequality in skills for learning: do gaps in children's socio-emotional development widen over time according to family background? *Oxford Review of Education*, doi: 10.1080/03054985.2020.1862778
- Vandekinderen, C., Roets, G., Van Keer, H. i Roose, R. (2018). Tackling social inequality and exclusion in education: from human capital to capabilities, *International Journal of Inclusive Education*, 22 (1), 1–20, doi: 10.1080/13603116.2017.1362044

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

Saša Puzić, Iris Marušić, Iva Odak, Eli Pijaca Plavšić i Ivana Pikić Jugović

Obrazovne nejednakosti počinju već na razini predškolskog odgoja i obrazovanja te se nastavljaju kroz osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje. Učenici osnovnih škola koji imaju obrazovanije roditelje i viši socioekonomski status (SES) postižu statistički značajno bolja obrazovna postignuća od učenika čiji su roditelji nižeg stupnja obrazovanja ili nižeg SES-a (Babarović, Burušić i Šakić, 2009; Jokić i Ristić Dedić, 2010). Nadalje, istraživački nalazi upućuju na sličnu povezanost socioekonomskog i sociokulturnog porijekla učenika s njihovim uspjehom u srednjoj školi i aspiracijama za visoko obrazovanje (Košutić, Puzić i Doolan, 2015; Puzić, Gregurović i Košutić, 2016; Puzić, Odak i Šabić, 2019). Sukladno tome, učenici iz ekonomski i kulturno privilegiranih obitelji češće pohađaju neki od akademski usmjerenih gimnazijskih programa, dok učenici iz manje privilegiranih obitelji češće upisuju strukovne srednjoškolske programe (Farnell i sur., 2011; Puzić, Šabić i Odak, 2021). Matković (2010) navodi kako je i rano napuštanje srednjoškolskog obrazovanja povezano s nižim stupnjem obrazovanja roditelja i nižim prihodima kućanstva. Navedena istraživanja odnose se na elemente ranjivosti učenika srednjih škola s obzirom na njihovo socioekonomsko i sociokulturno porijeklo, no obrazovne nejednakosti mogu proizlaziti i iz nekih drugih specifičnih individualnih životnih okolnosti ili pripadnosti nekoj drugoj ranjivoj skupini. Primjerice, istraživanje o LGBT problematici u hrvatskim srednjim školama pokazalo je da su učenici koji su osjetili istospolnu privlačnost doživjeli više relacijskog i fizičkog nasilja te smatraju da dobivaju manje nastavničke podrške i poštovanja od učenika koji nikada nisu doživjeli takve osjećaje (Jugović i Bezinović, 2020). Upravo radi šireg razumijevanja problematike obrazovnih nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju zanimala nas je perspektiva važnih dionika u navedenom području i njihovo iskustvo s temama ranjivosti učenika i nejednakih obrazovnih šansi.

Cilj fokus-grupe bio je istražiti kako donositelji odluka i drugi relevantni dionici u području srednjoškolskog obrazovanja percipiraju obrazovne nejednakosti i mogućnosti njihova ublažavanja ili uklanjanja.

Fokus-grupa održana je 12. travnja 2021. u mrežnom okruženju i trajala je otprilike 120 minuta. Sudionici fokus- grupe odabrani su u okviru namjernog uzorka koji je uključivao predstavnike/predstavnice državnih institucija i neprofitnih organizacija koje se bave pitanjima od važnosti za srednjoškolsko obrazovanje. Opisani uzorak uključivao je predstavnike sljedećih državnih institucija i neprofitnih organizacija:

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

- Ministarstvo znanosti i obrazovanja – Sektor za darovite i djecu s teškoćama te informacijsku potporu sustava odgoja i obrazovanja;
- Agencija za odgoj i obrazovanje
- Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih
- Udruga ravnatelja srednjih škola
- Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja
- Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH
- Hrvatski sabor – Saborski odbor za obrazovanje

Detaljnije informacije o metodologiji istraživanja nalaze se kao Prilog I ove publikacije.

1. Percepcija obrazovnih nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju

Upitani da opišu obrazovne nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju u Republici Hrvatskoj, sudionici i sudionice fokus-grupe ukazivali su s jedne strane na čimbenike povezane s obilježjima samih učenika i njihovih obitelji, a s druge na strukturne nejednakosti povezane s razlikama u materijalnim i drugim aspektima pohađanja i izvođenja nastave u školama. Kada je riječ o nejednakostima koje proizlaze iz razlika u obiteljskom porijeklu učenika, sudionici posebno ukazuju na probleme povezane sa siromaštvom, odnosno nepovoljnom socioekonomskom situacijom obitelji učenika:

„Prvo bi bilo sve ono što je povezano i dolazi za njihovu [misli se na učenike] obiteljsku situaciju, za socioekonomski status, za zapošljivost roditelja, primanja u obitelji, kvalitetu stanovanja, kvalitetu života, da li djeca žive u cjelovitim obiteljima i tako dalje, pojednostavljeno govoreći.”

„... velik dio njih nema svoju sobu, roditelji im ne mogu opremiti njihov nekakav mirni kutak u jednosobnom stanu ili maloj kući. Nemaju istih uvjeta za rad i za učenje kao djeca koja imaju svoju sobu, svoje računalo, neograničen internet i tako dalje.”

„Ja bih se definitivno složila s konstatacijom da je siromaštvo jedan od glavnih uzroka nejednakosti u obrazovanju.”

Ukazuje se također na nejednakosti povezane s etničkom pripadnošću, odnosno na nepovoljan položaj učenika pripadnika romske manjine i njihovu podzastupljenost u srednjoškolskom obrazovanju:

„... a to je da se u Republici Hrvatskoj trenutačno oko 22 % romske djece u dobi od 14 do 19 godina školuje. Dakle, manje od jedne četvrtine Roma koji bi trebali pohađati srednju školu...”

Pritom se navodi „enormna materijalna deprivacija” romskih obitelji, što uključuje nisku obrazovnu razinu roditelja. Potonja rezultira često nedostatnom roditeljskom potporom u učenju, što se posebno pokazalo u uvjetima nastave na daljinu u srednjoj i osnovnoj školi:

„U Republici Hrvatskoj 92,4 % Roma živi ispod praga rizika od siromaštva. Znači osim toga su Romi neobrazovani. Neobrazovani su odrasli Romi pa ne mogu biti podrška svojoj djeci kao što

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

im nisu mogli, ne mogu im inače biti podrška u obrazovanju, a posebice se sada isto to pokazalo u kontekstu ove krize kada su se djeca dosta oslanjala i na podršku roditelja u raznoraznim sadržajima, posebice u osnovnoškolskom obrazovanju više nego u srednjoškolskom, a pričamo o 17 % nepismenih Romkinja.”

Pored toga sudionici su ukazali i na šire posljedice nastave na daljinu za sve učenike iz socioekonomski depriviranih obitelji, koji često nisu imali adekvatne uvjete za rad kod kuće, uključujući nedostatne tehničke mogućnosti praćenja nastave na daljinu (računalna oprema, internetska veza i sl.):

„Znači, prošle godine je dio naših učenika zapravo pratio tu online nastavu preko svojih pametnih telefona, ali nisu imali pristup internetu svi, odnosno jednaku kvalitetu pristupa internetu. Tako da neke digitalne sadržaje uopće nisu mogli otvoriti, nisu mogli na vrijeme poslati zadaću, nisu mogli recimo istraživati, a to je bio problem i prije kad ste zadali nekome nekakvu zadaću ili esej, jedan dio učenika nije htio uopće reći da doma nema internet i da jednostavno ne može pretraživati nekakve dodatne sadržaje koji bi recimo omogućili veću ocjenu. Zatim, recimo, vidjelo se i kad tražite esej da donesu, neki učenici su nosili na USB-u ili na nekim drugim načinima, slali mejlom, dok bi neki isprintali i uredili taj sadržaj savršeno. I nakon nekog vremena lako čovjek shvati da to nije stvar nekakve upućenosti ili informatičke pismenosti, nego jednostavno toga što nemaju kod kuće računalo, nemaju svoje računalo ili nemaju internet. To se pokazalo kao glavna stavka... Ta opremljenost, najosnovnije nekakve, nekakvi temelji za praćenje nastave nisu zadovoljeni, nisu jednaki.”

„Recimo, često oni [misli se na učenike koji žive u nepovoljnim socioekonomskim uvjetima] zapravo kad su i prisutni na satu, ako se radi o online nastavi, ne žele upaliti kameru niti ton jer jedan dio njih živi u vrlo rizičnim okolnostima i ne žele uopće da se vidi kako žive, gdje žive i kako im izgleda životni prostor.”

Kada je riječ o ranjivim skupinama učenika, jedan od sudionika ističe da obrazovni sustav tipično adresira ograničen broj ranjivih skupina pri čemu, među ostalim, zanemaruje učenike koji dolaze iz konfliktnih obitelji:

„Pa, ja mislim da mi često ovako kad govorimo o ovoj problematici nam je u fokusu i padamo u zamku da uvijek idemo na dvije do tri populacije učenika u obrazovnom sustavu. To su uvijek Romi i učenici s teškoćama u razvoju koji naravno trebaju, jesu u našem fokusu, međutim ostaju nam sa strane neke kategorije učenika koje zbog raznoraznih kompromitirajućih obiteljskih prilika i problematičnih uvjeta u obitelji jednostavno nažalost nam ostaju sa strane i nažalost koji puta nisu prepoznati unutar obrazovnog sustava. Tu bih prvenstveno, evo, mogao govoriti npr. o djeci i mladima koji dolaze iz konfliktnih brakova, konfliktnih brakorazvodnih parnica, djeca koja imaju u obitelji nažalost roditelje s određenim psihičkim problemima, djeca koja su predmet raznoraznog oblika zanemarivanja pa čak i zlostavljanja itd.”

S obzirom na ranjive skupine učenika navodi se da postoji velik spektar mladih koje sustav ne prepoznaje, a koji bi trebali biti u fokusu obrazovne politike. Među njima se spominju i učenici s psihičkim problemima, LGBTIQ+ učenici, učenici djeca migranata i mlade majke:

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

„S druge strane, to su isto tako djeca koja imaju različite psihičke probleme, školske fobije, npr. gdje imate situaciju da je jako teško podići razinu senzibiliteta u obrazovnom sustavu... da se ne uvažavaju preporuke specijalista iz područja psihijatrije, da se jednostavno koji puta... jednostavno se ne prepozna ta problematika pa se želi govoriti često da ta djeca žele izbjegavati nastavu, pa se skrivaju iza nekih problema, jako pojednostavljena priča, a to je isto prisutno na terenu.”

„... ne smijemo zaboraviti ni djecu koja su LGBTIQ+ osobe, koja zasigurno doživljavaju diskriminaciju u smislu... uznemiravanja, a uznemiravanje po hrvatskom zakonu o suzbijanju diskriminacije jest diskriminacija odnosno nejednako postupanje, tako da nadam se da će netko govoriti i o toj problematici.”

„... Republika Hrvatska nema situaciju kao neke druge članice EU da prihvaća veliki broj djece i mladih migranata, ali oni su isto tako u jednoj specifičnoj situaciji ako uzmemo period, da nazovemo to njihovog putovanja iz domicilne zemlje preko raznoraznih država do Grčke, Turske, pa do kampova, pa do ulaska u EU, oni su isto tako jedna izazovna situacija koja bi trebala biti u fokusu nositelja obrazovne politike zbog tog jednog višemjesečnog pa u nekim situacijama i višegodišnjeg prekida obrazovanja. Postavlja se pitanje isto što s tom populacijom.”

„Imate situacije ne tako velikog broja, ali imate situaciju djevojaka koje na razini srednjoškolskog obrazovanja pa čak i visokog obrazovanja ostanu u drugom stanju pa ih partner ostavi, pa ih onda ni obitelj ne prihvaća, pa nemate odgovora za te situacije. Kada imate djevojku s potencijalom, sa dobrom pozitivnom obrazovnom perspektivom, da stvarno mora prekinuti svoje obrazovanje...”

Osim na prepreke povezane s obiteljskom situacijom i obiteljskim porijeklom učenika, sudionici su značajan naglasak stavili na obrazovne nejednakosti povezane s razlikama u materijalnim i drugim uvjetima pohađanja i izvođenja nastave u školama. Pritom se ističu razlike u materijalnoj opremljenosti škola, nestručno izvođenje nastave, razlike u resursima osnivača škola – gradova i županija i dr.:

„Dakle i uvjeti u školama su različiti, nisu ujednačeni... i tu postoji jedan vid ove nejednakosti.”

„Ta opremljenost [škola], najosnovnije nekakve, nekakvi temelji za praćenje nastave nisu zadovoljeni, nisu jednaki.”

„Onda bih govorio o infrastrukturi, ali ne samo ICT infrastrukturi nego bih govorio o infrastrukturi, opremljenosti škola u Republici Hrvatskoj, različite razine opremanja škole.”

Posebno se ističu razlike u opremljenosti strukovnih škola u kojima je naglasak na prenošenju i usvajanju praktičnih vještina izravno ovisnih o tehničkoj opremljenosti škola:

„Dakle kad govorimo o strukovnom obrazovanju, učenici strukovnih škola itekako mogu osjetiti tu jednu razinu nejednakosti u smislu opremljenosti ili neopremljenosti škole. Dakle strukovno obrazovanje prije svega služi stjecanju praktičnih vještina i učenicima može ovisiti količina, razina, kvaliteta stjecanja vještina o tome koliko je škola opremljena, odnosno kakve laboratorije, kabinete, radionice škola ima. I upravo na taj način mislim da to kad govorimo o strukovnom obrazovanju je isto tako jedna razina nejednakosti koju svakako treba uzeti u obzir, a na koju oni ne mogu utjecati, ali ta razina na njih itekako može utjecati.”

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

Kada je riječ o razlikama u obrazovnoj infrastrukturi, jedan od sudionika navodi i razlike u potpori lokalne zajednice vezano uz dostupnost prehrane, knjiga i prijevoza učenika putnika. Ukazuje se i na čestu manjkavost javnih servisa u manjim sredinama, koji ne mogu adekvatno pomoći učenicima s teškoćama u razvoju zbog čega su često zakinuti rana intervencija i stručna podrška (npr. psihijatrijska/psihološka). Navodi se također nesuradljivost i nedostatna pomoć i podrška školama od strane centara za socijalnu skrb:

„Znači tu imamo te razlike ne samo u troškovima onog, ne samo basic školovanja nego jednako tako i dostupnosti prehrane, srednjoškolskog, međumjesnog prijevoza, samih knjiga jer tu isto postoje ogromne razlike koje, neki gradovi imaju više novca, odnosno županije, županije više novca, pa mogu sufinancirati u potpunosti međumjesni srednjoškolski prijevoz, neki to nemaju. Država tu preuzima samo jedan fiksni dio. Isto tako kad govorimo i o troškovima za prehranu, odnosno dostupnost prehrane...”

„... ono što mislim da je jedan od posebnih problema, a to su servisi koji bi trebali pomoći toj djeci na lokalnoj razini. Nisu svi gradovi kao na primjer Grad Zagreb da ima Polikliniku za zaštitu djece i mladih Grada Zagreba pa Kliniku za psihijatriju i tako dalje. Znači postoje male sredine i to je isto problem roditeljima kako doći do Zagreba. Mislim da se posljednjih godina veliki fokus stavio na pomoćnike u nastavi, a stavili smo negdje sa strane važnost rane intervencije i stručne podrške toj djeci tijekom njihovog odgoja i obrazovanja.”

„Također bi rekla da nam predstavlja dosta veliku poteškoću u srednjoškolskom obrazovanju kvaliteta suradnje sa centrima za socijalnu skrb. Njih je malo i oni su očito potkapacitirani. I problemi s kojima se mi obraćamo, kao škole, jer tražimo pomoć i podršku od centara za socijalnu skrb upravo kod ovih nesuradljivih obitelji kod kojih ima puno problema i nema odgovarajuće podrške i uvjeta za učenike. I događa se da tu mjesecima ne dobijemo odgovor, dobijemo neki administrativni odgovor od kojeg nema nikakve koristi. To tek izađe na van kad se dogodi neki alarmantan slučaj.”

Govoreći o razlikama u opremljenosti škola i njihovoj spremnosti za izvođenje nastave, sudionici posebno apostrofiraju problematiku ljudskih resursa, prvenstveno „nestručno” izvođenje nastave i moguću nisku motivaciju za rad kod dijela nastavnika. Pored toga je istaknuta i nedostatna podrška i supervizija školskih djelatnika, što se odražava na razlike u kvaliteti nastave u pojedinim školama:

„... to su ljudski potencijali u obrazovanju koji isto tako imaju utjecaj na postignuća. Tu bih prvenstveno govorio, ne omalovažavajući kompetencije učitelja i nastavnika, situacije kad imamo nestručne zamjene u određenim sredinama, deficit određenih kadrova... ako govorimo o izjednačavanju koliko-toliko mogućnosti za kvalitetno obrazovanje...”

„S tim da pod tu opremljenost ne mislim samo na tehničku i materijalnu već i u tim uvjetima prvenstveno mislim da je nešto što vrlo teško možemo prebroditi, a to su ljudski resursi. Nije samo pitanje nestručno zastupljene nastave nego vrlo slabe ili pada motivacije za rad na bilo kojem radnom mjestu u odgojno-obrazovnom sustavu u Republici Hrvatskoj. ... Prije je to bilo u manjim sredinama, sada je to vidljivo u Zagrebu. Prije je to bilo za neko STEM područje, strukovno područje, a sada je to vidljivo u gotovo pa svim područjima koja postoje.”

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

„Ja se zalažem... i za sustav supervizije. Mi vidimo sada da nam naši kvalitetni, motivirani nastavnici izgorijevaju na poslu, osobito sad su se našli u zadnje vrijeme u situacijama s kojima se prije nisu nosili i to je značilo da treba organizirati svoj privatni život i svoj poslovni život u potpuno nekom novom okruženju, i mislim da su se oko toga pojavili neki novi problemi ili su izraženiji nego što je to bilo prije.”

Ističe se također otežano zapošljavanje stručnjaka za rad s učenicima s poteškoćama, pri čemu se navode nedovoljne kvote studenata na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu. Ukazuje se i na razlike u vođenju škola koje se mogu nepovoljno odraziti na položaj različitih skupina ranjivih učenika, posebno u uvjetima nastave na daljinu, u kojima se aktualizira podrška učenicima od strane škole. U tom se smislu obrazovne nejednakosti povezuju s razlikama u kvaliteti obrazovanja, često ovisno o školskom menadžmentu ili stručnom kadru:

„I ono što je recimo jedan veliki alarmantni primjer, radi se s podrškom učenicima s teškoćama. Mi čak imamo suglasnosti ministarstva za zapošljavanje stručnjaka edukacijsko-rehabilitacijskog profila, međutim njih se toliko malo upisuje na tom jedinom fakultetu u Hrvatskoj da škole neke, evo ja znam jednu školu u Puli koja šest godina raspisuje natječaj i nitko se ne javlja na taj natječaj. Dakle niti se ne može na taj način pružiti podrška.”

„... kad govorimo o kategorijama djece s teškoćama ili darovitim učenicima, naprosto ne dobivaju zadovoljenje svih svojih potreba, a to uvelike ovisi i o školskom menadžmentu, o stručnom kadru i o nekim drugim elementima za koje djeca, učenici nisu kriva.”

„Ono što također smatram da je jako važno i po čemu se škole razlikuju u uvjetima, evo iz mog područja, odnosno način na koji se vodi škola ili pruža podrška učenicima... Tako da što se tiče upravo ovog zadnjih godinu dana [u vrijeme pandemije bolesti COVID-19] to je došlo najviše do izražaja, pa upravo ta različita nejednakost u srednjoškolskom obrazovanju i različiti pristupi...”

2. Mogućnosti smanjenja obrazovnih nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju

Odgovarajući na pitanje o karakteristikama sustava koje bi trebalo mijenjati kako bi se smanjile nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju, sudionici su s jedne strane izdvojili osiguravanje materijalnih preduvjeta, a s druge strane prijedloge vezane uz ujednačavanje kvalitete obrazovanja. Od materijalnih uvjeta posebno se izdvaja osiguravanje besplatnih udžbenika, prijevoza i zdrave prehrane. Kada je riječ o prehrani, sudionici su spominjali problem nepostojanja školskih kuhinja u srednjim školama te dostupnost često nezdrave hrane na automatima u školama. Besplatan prijevoz također su navodili mnogi, ističući da nemaju svi učenici jednak pristup školama, odnosno da troškovi prijevoza u nekim dijelovima Hrvatske padaju na leđa roditelja učenika, što dovodi do nejednakosti. Također se predlaže da se poboljša javni prijevoz, npr. raspored vlakova, kako učenici ne bi morali dugo čekati na prijevoz, a rješenje se vidi u preraspodjeli javnog proračuna. Besplatni udžbenici također su izdvojeni kao važan čimbenik smanjenja nejednakosti, a spominje se primjer da su neki učenici primorani birati škole u drugoj županiji/gradu s obzirom na to gdje su im osigurani besplatni udžbenici:

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

„Gladno dijete ne može se fokusirati na učenje. Znači, organiziranim sustavom, ako je moguće, besplatne prehrane u školama riješili bismo ovaj problem. . . . I tu bi zajedno Ministarstvo obrazovanja i Ministarstvo zdravstva možda moglo poraditi nešto na tome, da se djeci osigura nekakav zdravi, nazovimo to tako obrok.”

„Isto tako prijevoz, odnosno dostupna škola, da se ujednače ovdje gdje država, mislim da još uvijek sa 75 % sufinancira međumjesni prijevoz učenika srednjih škola, da se vidi na koji se način može osigurati ovih dodatnih, da bude nekakva ujednačenost, dostupna svoj djeci u Hrvatskoj.”

„. . . to je jako važno, da srednjoškolsko obrazovanje, svima bude pod jednakim uvjetima dostupno prijevoz i udžbenici. Udžbenike, recimo, u Gradu Zagrebu dobivaju svi učenici, i oni koji su iz iznimno bogatih obitelji, a u drugim sredinama ne dobivaju niti oni koji su iz siromašnih obitelji.”

Uvođenje cjelodnevne nastave nekoliko sudionika ističe kao najvažniju strukturnu promjenu, pri čemu je važno već spomenuto opće ujednačavanje materijalnih uvjeta u svim školama:

„Znači, kad govorimo o materijalnim uvjetima, ovog što smo rekli o nejednakostima u školama i među školama, kad govorimo i o kvaliteti obrazovanja i o uvjetima u kojima škole rade, mislim da bismo opredjeljenjem za cjelodnevnu nastavu poprilično osigurali djeci neometan boravak u školi, znači učenje, ali i rad na svojim domaćim zadaćama, svim onim obvezama koje ne bi više morali nositi kući. Možda im kod kuće nema tko pomoći niti pokazati. U školi bi to bilo puno jednostavnije uz stručni nadzor.”

Jedna od sudionica istaknula je i mjere vezane uz rodnu nejednakost, a to su mjere usmjerene na uklanjanje menstrualnog siromaštva kao instrument koji bi na strukturnoj razini pomogao u osnaživanju učenica srednje škole.

„. . . uklanjanje ove prepreke menstrualnog siromaštva, posebno za djevojke, i u školi, koje ih onemogućavaju u obavljanju njihovih školskih obveza.”

Drugi pristup smanjenju nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju usmjeren je na ujednačavanje kvalitete obrazovanja kroz osiguranje stručno zastupljene nastave svim učenicima, zatim kroz vrednovanje kao povratnu informaciju, kroz kvalitetno poučavanje međupredmetnih tema, kroz jačanje stručne podrške u školama te kroz vršnjačku pomoć i veću participaciju roditelja. Te se mjere promatraju kao instrumenti ujednačavanja kvalitete obrazovanja, a time i obrazovnih prilika za sve učenike srednjih škola.

U okviru prijedloga za osiguranje jednake kvalitete obrazovanja u svim školama javila se i tema licenciranja učitelja, nastavnika i ravnatelja, što bi u većoj mjeri ujednačilo standard i očekivanja od obrazovnih djelatnika. Predložena je također reforma nastavničkih studija i poticanje za ulazak u deficitarna zanimanja poput profesora matematike, fizike i informatike kako bi se svim učenicima osigurala stručno zastupljena nastava:

„Isto tako treća stvar o kojoj bih govorio. . . situacije kad imamo nestručne zamjene u određenim sredinama, deficit određenih kadrova i tu bi država trebala povesti poseban akcent u kreiranju obrazovne politike.”

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

Također se navodi i problem profesionalnog sagorijevanja kvalitetnih i motiviranih nastavnika te se predlaže osiguravanje sustava supervizije za nastavnike. Vrednovanje s ciljem davanja povratne informacije učenicima, roditeljima i nastavnicima o napretku također se izdvojilo kao način ublažavanja nejednakosti s obzirom na to da ono može ukazati na slabe točke u obrazovanju i na skupine koje su posebno ranjive, primjerice u pandemijskim vremenima ili drugim otegotnim okolnostima:

„Samo bih htjela napomenuti da bi bilo konačno nužno da se uvede vanjsko vrednovanje koje bi osiguralo kvalitetu na način da bi svaki roditelj dobio informaciju o kompetencijama svog djeteta, dakle to ne bi bile ocjene, ono što smo rekli, ocjene nisu jedino mjerilo vrednovanja nečijeg znanja, nego povratna informacija. I to bi im bio jedan dobar doprinos smanjivanja razlikovnosti jer mi smo sada... potvrdili da učenici koji dolaze iz obitelji boljeg socioekonomskog statusa postižu i bolje rezultate.”

Osiguravanje kvalitetnog poučavanja međupredmetnih tema također se prepoznaje kao mogući izvor podrške smanjivanju nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju, kao što su dvije sudionice primijetile:

„Jako su nam važna ona područja koja mi sad imamo u međupredmetnim temama. Te međupredmetne teme su sve izvrsne i genijalne, ali su više-manje mrtvo slovo na papiru. Vrlo se teško provode, uopće se ne kontrolira kako se provode, a kad bi se realizirale, u stvari te kompetencije, od osobnog i socijalnog razvoja, građanskog odgoja, financijske pismenosti i tako dalje, već bi se i tu moglo onda u stvari doprinijeti smanjenju i upravo ove socijalne nejednakosti jer znamo da i djeca poučavaju i svoje roditelje i sami bi, na taj način, možda bolje upravljali svojim životom i mogli tražiti pomoć, i dakle imali još više kompetencija da mogu tražiti pomoć.”

„... međupredmetne teme građanskog odgoja i poduzetništva kao vrlo bitne za nekakav daljnji razvoj osoban i tijekom srednjoškolskog obrazovanja, ali i za ujednačavanje šansi po izlasku iz njega. Mislim da je tu isto bitno napomenuti još jednu međupredmetnu temu koja nažalost nije zaživjela u samom sustavu, nadam se da hoće, a to je učiti kako učiti. Već smo kroz odgovore na prethodna dva pitanja zapravo rekli kako nemaju sva djeca iste šanse i sad u tom obrazovnom sustavu imaju nekakav nadzor, što roditeljski, što nastavnički. Međutim, kada uđu u sustav tercijarnog obrazovanja, onda zaista su prepušteni sami sebi. Ukoliko imaju poteškoću s učenjem, odnosno ne znaju kako učiti, tu dolaze u teške probleme, tako da mislim da bi sustav koji bi inkorporirao taj dio u sebe uvelike pomogao djeci ispraviti te nekakve njihove početne, naprosto početne položaje.”

Snažnija stručno-psihološko-pedagoška podrška izdvojila se relevantnom, i to u obliku podrške mentalnom zdravlju učenika te također u obliku profesionalne orijentacije u školama. Mnogi sudionici navode da se primjećuje porast poteškoća s mentalnim zdravljem kod učenika, da se teško dobiva termin za učenike kod psihijatarata te da suradnja škola s centrima za socijalnu skrb nije dovoljno kvalitetna (što se objašnjava potkapacitiranošću tih centara). Stoga se ključnim smatra da svi učenici imaju mogućnost dobiti odgovarajuću skrb u svim dijelovima Hrvatske, a također se kao prijedlog navodi osiguravanje dovoljnog broja pedagoga i psihologa u školama. Nadalje, dio sudionika izdvaja važnost profesionalne orijentacije:

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

„I možda kroz srednje škole malo pojačati ovaj dio profesionalne orijentacije, kako bi se djecu možda više osnaživalo, bolje detektiranje njihovih potencijala i razvijanje tih potencijala.”

„Isto tako ono što mislim da bi možda trebali, ovdje je dotaknuta problematika vezana za profesionalnu orijentaciju, mislim da bi možda trebali kvalitetnije govoriti o programima upravljanja karijerom i jednostavno suočiti naše mlade kakvo je stanje na tržištu rada, s potrebama tržišta rada, da jednostavno si izračunaju šanse za potencijalno zapošljavanje.”

„... mislim da u našem sustavu nedostaje i da bi trebalo s tim krenuti od početka osnovnoškolskog obrazovanja, a to je profesionalna orijentacija. Neki, ono što imaju neke druge zemlje, a to je neka osoba u školi koja nije stručni suradnik. To su neke kao naši razrednici ili drugi profesori, koje u stvari imaju određen broj učenika koje individualno savjetuju, ali ne u smislu savjetovanja nošenja s nekim problemima u životu, nego u smislu razvoja profesije, karijera, ojačanja jakih strana, prevladavanja slabih strana u akademskim postignućima, odnosno nekim profesionalnim ciljevima.”

Osim stručne podrške, kao način ublažavanja nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju spomenule su se i vršnjačka pomoć te veća participacija roditelja:

„... znamo da je u toj dobi najveći utjecaj vršnjaka, a to je nešto što mislim da u srednjoj školi najmanje koristimo. ... Edukacija vršnjaka za pomoć, za suradnju, eto, u svakom tom smislu, da bi nam značilo, doprinijelo. ... Mislim da ne bi smjelo biti stihijski prepušteno, nego da stvarno moralo bi to biti u svakoj školi nekakav program gdje bi to mogli puno bolje koristiti pa onda doći i do puno boljih rezultata.”

„Dakle, i roditelji mogu aktivnije participirati u nekim aktivnostima škole, pa i roditelji, oni koji su voljni surađivati, koji imaju kompetencije, koji imaju i novaca pa na različite načine onda mogu doprinijeti kroz razne projekte, da se prevladaju i ove nejednakosti, ili da se privuku onda i suradnja i razgovori sa drugim roditeljima jer smo uočili također da se roditelji, ne samo u osnovnoj školi nego u srednjoškolskoj dobi njihove djece, još uvijek pitaju kako biti dobar roditelj, što učiniti u ovoj i onoj situaciji, kako pružiti podršku djetetu, da li da radim ono što rade drugi itd. To je naravno vezano i uz prevenciju svih nepoželjnih vrsta ponašanja.”

Kao neposredan odgovor na izazove obrazovanja tijekom pandemije predlaže se i kurikulum oporavka kao prioritet za sve škole:

„Ono što mislim da možemo u svakom slučaju dalje raditi i što nam predstoji odmah i sada u neposrednoj budućnosti je taj kurikulum oporavka. I to je sada mislim prioritet broj jedan za sve škole. Sada se snalazimo na različite načine kako znamo i umijemo, kombiniramo a, b, c... Ipak se evo nadamo tom svjetlu na kraju tunela kad ćemo se i svi vratiti ovom redovitom načinu života i učenja i škole.”

Govoreći o načinima za ublažavanje nejednakosti u obrazovanju, uočila su se i dva suprotstavljena mišljenja. Jedno je da bi se borba protiv siromaštva trebala odvijati na razini donositelja odluka, odnosno diskretno,

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

kako se ne bi isticalo tko je drugačiji, odnosno tko živi u nepovoljnim socioekonomskim uvjetima, jer se ranjivi učenici mogu osjećati loše, dok je drugo mišljenje da su javne kampanje važne zato što osvještavaju i informiraju pripadnike ranjivih skupina o njihovim pravima i mogućnostima (npr. vezano uz uključivanje Roma u obrazovanje).

Kao obilježje sustava obrazovanja koje bi kada se govori o smanjivanju obrazovnih nejednakosti trebalo zadržati izdvojila se niska razina *drop outa*, odnosno ranog napuštanja školovanja, kao što je jedna sudionica izdvojila:

„Međutim, ono što bih istaknula, ono pozitivno u hrvatskom srednjoškolskom sustavu, a to bi bilo dobro zadržati ili poboljšati, a to je niska razina drop outa. Mi ipak imamo malo učenika koji nam potpuno napuštaju srednjoškolsko obrazovanje i toga trebamo biti svjesni, i to trebamo isticati kao svoju pozitivnu neku tekovinu koju imamo već desetljećima i nekako vidjeti kako je do toga došlo. Ja mislim da je do toga ipak došlo, da se pokazuje briga za učenike.”

I posljednja tema koja se javila u fokus-grupi jest mogućnost korištenja dobrih primjera drugih zemalja u nastojanjima za smanjenje nejednakosti u obrazovanju, kao i oslanjanje na javne dokumente i strategije koji se mogu koristiti kao smjernice u realizaciji ublažavanja nejednakosti, kao što su Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije RH (NN 124/2014) i Preporuke Vijeća o uspostavi europskog jamstva za djecu (Europska komisija, 2021).

3. Trenutačne prakse dionika za smanjenje obrazovnih nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju

Podrška na strukturnoj razini (MZO, Hrvatski sabor, agencije)

Predstavnici različitih dionika na strukturnoj razini spominju različite mjere obrazovne politike koje su u njihovoj nadležnosti, a provode ih njihove institucije. One se uglavnom odnose na uključivanje ranjivih skupina i podršku ranjivim skupinama osiguravanjem dodatnih materijalnih resursa poput stipendija, subvencioniranog prijevoza i prehrane te osiguravanjem pomoćnika u nastavi. Navodi se da su mjere usmjerene učenicima u nepovoljnim socioekonomskim prilikama, učenicima romske nacionalne manjine te učenicima s teškoćama u razvoju.

Podrška na razini obrazovnog sustava prvenstveno se odnosi na mjere stipendiranja srednjoškolskog obrazovanja djece koja žive u nepovoljnim socioekonomskim prilikama i učenika s teškoćama u razvoju. Za učenike s teškoćama u razvoju osigurana je podrška pomoćnika u nastavi te prilagođeni prijevoz, prehrana i didaktička oprema. Na centralnoj razini sufinancira se međumjesni prijevoz za sve učenike srednjih škola:

„Prvenstveno ako govorimo, a mislim da većina i da svi to znate, da ministarstvo tradicionalno svake godine raspisuje javne pozive i natječaje, prvenstveno za različite vrste stipendija za djecu i mlade koji žive u nepovoljnim socioekonomskim situacijama za srednjoškolsko i obrazovanje na visokoškolskim ustanovama. Naravno tu su uključene specifične stipendije za učenike pripadnike romske zajednice, za učenike s teškoćama u razvoju. Za učenike s teškoćama u razvoju osiguravamo prilagođeni prijevoz.”

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

Sustav mjera odnosi se i na poticanje uključivanja djece pripadnika romske nacionalne manjine u sustav odgoja i obrazovanja te podršku njihovu što duljem obrazovanju. Ta se podrška prvenstveno očituje u osiguravanju stipendija te diseminaciji informacija o pravima i pogodnostima koje djeca romske manjine mogu ostvariti u sustavu odgoja i obrazovanja:

„Naime, mi smo pripremili baš za učenike pripadnike romske nacionalne manjine videografiku informativnu koja na pregledan način daje uvid u sva prava i pogodnosti koje imaju u sustavu odgoja i obrazovanja. Isto tako smo pripremili i promotivne letke koji to navode, zato što su ta prava malo razbacana po svugdje.”

Kada se govorilo o smanjivanju obrazovnih nejednakosti, istaknuti su i centri kompetencija kao način podizanja kvalitete strukovnog obrazovanja, što osnažuje učenike strukovnih škola koji su, kako su istaknuli neki sudionici fokus-grupe, u nejednakom položaju u odnosu na učenike koji pohađaju gimnazijske programe.

Podrška na razini škole

Osim mjera za ublažavanje nejednakosti na strukturnoj razini, sudionici navode i takve mjere na razini škole, pri čemu ukazuju na mogućnosti odabira programa različitog trajanja te informiranje vezano uz podršku u učenju i nastavak obrazovanja. Nude se mogućnosti upisa kraćeg, dvogodišnjeg strukovnog programa koji učenicima, vrlo često onima iz ranjivih skupina ili s prethodnim iskustvom obrazovnog neuspjeha, omogućuje stjecanje kvalifikacije. Vodstvo škole, stručni suradnici i nastavnici učenicima pružaju informacije o različitim mogućnostima koje su im na raspolaganju u sustavu, a koje mogu pomoći njihovu obrazovnom uspjehu. Učenicima se pružaju i informacije o mogućnostima nastavka obrazovanja i zapošljavanja:

„Nastojimo ih informirati o njihovim životnim mogućnostima. To su stipendije, mogućnosti dopunske i dodatne nastave koja se organizira u školi, nekakvih izvannastavnih aktivnosti, slobodnih aktivnosti na kojima mogu besplatno nešto raditi ili neke projekte gdje sudjeluju učenici, a koji su sufinancirani.”

Jedna od sudionica navodi da je u nastavi tijekom pandemije njezina škola ispitivala potrebe svojih učenika i svakom učeniku nastojala osigurati individualnu podršku u učenju:

„Ono što mogu navesti iz primjera svoje škole, mi smo zaista potrošili puno vremena upravo na ispitivanje potreba učenika, ispitivanje postojeće situacije u kojoj su bili u ožujku prošle godine i odonda neprestano, kako bi škola mogla dati neki odgovor, podršku na te potrebe bez obzira da li se radi o (nerazumljivo) karticama, tabletima ili ono što se nama pokazalo kao najbitnije, individualna podrška učenicima.”

Zaključak

Vrste obrazovnih nejednakosti i ranjive skupine učenika

Govoreći o vrstama obrazovnih nejednakosti, sudionici fokus-grupe naveli su nejednakosti vezane uz obilježja samih učenika i njihovih obitelji te nejednakosti koje su posljedica strukturnih problema na razini sustava, lokalnih obrazovnih vlasti ili obrazovnih institucija.

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

Kada je riječ o obilježjima učenika i njihovih obitelji, sugovornici su u prvom redu izdvojili siromaštvo i nejednakosti vezane uz obiteljski socioekonomski status kao izrazito snažan izvor obrazovnih nejednakosti koji oblikuje obrazovne uvjete i kvalitetu života učenika. Navodi se da su te razlike među učenicima bile posebno naglašene tijekom nastave na daljinu, kad su problemi poput nejednakog pristupa internetu i dostupnosti adekvatne računalne opreme za praćenje nastave dodatno zaoštrili postojeće obrazovne nejednakosti.

Osim učenika iz socioekonomski depriviranih obitelji, kao ranjive skupine u srednjoškolskom obrazovanju naši su sugovornici izdvojili i učenike s poteškoćama u razvoju, učenike iz konfliktnih obitelji i žrtve zane-marivanja ili zlostavljanja, pripadnike romske manjine, učenike migrante i pripadnike LGBTIQ+ zajednice, učenike s psihičkim smetnjama te maloljetne majke.

Institucionalni izazovi: karakteristike obrazovnog sustava i opći strukturni čimbenici koji doprinose obrazovnim nejednakostima

Kao opće strukturne čimbenike koji doprinose obrazovnim nejednakostima sudionici su istaknuli razlike u dostupnosti besplatnih udžbenika, prijevoza i prehrane za učenike ovisno o financijskim mogućnostima županija i gradova u kojima se škole nalaze.

Iz perspektive obrazovnog sustava kao jedan od važnih izvora nejednakosti istaknuta je nejednaka opremljenost škola. To je posebno prisutno u strukovnom obrazovanju, u kojem je odgovarajuća opremljenost ključna za izvođenje strukovnih programa, pa te razlike djeluju na kvalitetu pruženoga obrazovanja. Izvor razlika u kvaliteti nastave jest i nedostatak kvalificiranih nastavnika za pojedine predmete, što je posebice izraženo u manjim sredinama, kao i razlike u školskom menadžmentu odnosno vođenju škola.

Kao karakteristike sustava koje generiraju obrazovne nejednakosti izdvojeni su još nepostojanje cjelodnevne nastave u svim školama, nedostatna odnosno neadekvatna podrška mentalnom zdravlju i psihološkoj dobrobiti učenika i nastavnika odnosno premalen broj stručnih suradnika (psihologa, pedagoga, socijalnih pedagoga) u školama, nepostojanje sustavne supervizije kao podrške nastavnicima, nedostupnost pravovremene psihološke pomoći (psihijataru, terapeuta) izvan škole za učenike kojima je potrebna te neadekvatna kvaliteta suradnje s centrima za socijalnu skrb, što se pripisuje potkapacitiranosti tih centara.

Mjere za otklanjanje obrazovnih nejednakosti

Kada je riječ o mogućem smanjenju nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju, sudionici su s jedne strane izdvojili prijedloge za osiguravanje materijalnih preduvjeta obrazovanja, a s druge strane prijedloge vezane uz ujednačavanje kvalitete obrazovanja.

Od mjera usmjerenih na osiguranje materijalnih preduvjeta posebno se naglašava važnost besplatnih udžbenika, adekvatne prehrane i bolje organiziranog prijevoza za učenike kao čimbenika koji bi doprinijeli ujednačavanju obrazovnih prilika za sve srednjoškolce. Predlažu se i mjere usmjerene uklanjanju menstrualnog siromaštva kao instrumenta koji bi pomogao u osnaživanju značajnog dijela učenica koje pohađaju srednje škole. Kao važna infrastrukturna i organizacijska promjena na razini sustava vezana uz ujednačavanje obrazovnih prilika navodi se uvođenje cjelodnevne nastave odnosno cjelodnevnog boravka u školama, što bi, među ostalim, omogućilo različite programe podrške ranjivim skupinama učenika u školama.

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

Drugi pristup smanjenju nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju usmjeren je na ujednačavanje kvalitete obrazovanja u svim školama. Dio tih mjera odnosi se na osiguranje stručno zastupljene nastave svim učenicima, pri čemu se ukazuje na potrebu za promjenama u sustavu profesionalnog razvoja nastavnika, primjerice kroz reformu nastavničkih studija. Unaprjeđenje kvalitete sustava vrednovanja i ocjenjivanja, kurikulum oporavka kao i kvalitetnija provedba kurikuluma međupredmetnih tema također se predlažu kao moguće sustavne mjere koje bi pomogle umanjiti obrazovne nejednakosti. Osim podizanja kvalitete same nastave, mnogi su sudionici identificirali jačanje stručne podrške u školama kao izuzetno važno, imajući u vidu porast poteškoća s mentalnim zdravljem kod učenika i stresa izazvanog pandemijom bolesti COVID-19 kod učenika i nastavnika. Vezano uz stručne službe predlaže se osiguravanje dovoljnog broja pedagoga i psihologa u školama kao podrške mentalnom zdravlju učenika, ali i uvođenje sustava profesionalne orijentacije za bolje usmjeravanje učenika, pogotovo učenika iz nepriviligiranih sredina koji nemaju dostatne informacije za donošenje kvalitetnih odluka o obrazovnim odabirima. Na razini škole predlažu se modeli vršnjačke pomoći, koji se u nekim školama već provode i pokazali su se korisnima, kao i veća participacija roditelja.

Neke od mjera za smanjenje obrazovnih nejednakosti koje su spomenute već se provode na razini obrazovnog sustava i usmjerene su na specifične podzastupljene i ranjive skupine. To se prvenstveno odnosi na osiguravanje dodatnih materijalnih resursa poput stipendiranja srednjoškolskog obrazovanja učenika koji žive u nepovoljnim socioekonomskim prilikama, učenika s teškoćama u razvoju te učenika pripadnika romske manjine. Za učenike s teškoćama u razvoju osigurana je podrška pomoćnika u nastavi te prilagođen prijevoz, prehrana i didaktička oprema. Sustav postojećih mjera odnosi se i na poticanje uključivanja i što dužeg zadržavanja učenika pripadnika romske nacionalne manjine u sustavu odgoja i obrazovanja, primjerice kroz već spomenuto osiguravanje stipendija te diseminaciju informacija o pravima i pogodnostima koje učenici pripadnici romske manjine mogu ostvariti u obrazovnom sustavu. Za sve učenike putnike srednjih škola na centralnoj razini sufinancira se međumjesni prijevoz (pri čemu se kao problem još uvijek navodi neprilagođen vozni red vlakova).

Kada je riječ o predlaganju mogućih mjera za smanjenje obrazovnih nejednakosti, valja istaknuti da postoje podvojena mišljenja sudionika o načinima njihova provođenja: kroz vidljive javne kampanje ili putem „ti-hog” rada stručnjaka. Smatramo da ne postoji jednoznačan odgovor na to pitanje, već da način realizacije određenih mjera treba razmatrati od slučaja do slučaja, imajući u vidu potencijalne pozitivne i negativne posljedice različitih obrazovnih politika.

Implikacije dobivenih nalaza

Izneseni nalazi dobiveni kroz razgovor s donositeljima odluka i relevantnim dionicima u području srednjoškolskog obrazovanja upućuju na postojanje svijesti o različitim aspektima obrazovnih nejednakosti, odnosno o razmjerno širokom spektru ranjivih skupina učenika unutar sustava srednjoškolskog obrazovanja (npr. učenici nepovoljnih socioekonomskih uvjeta, učenici iz konfliktnih obitelji, učenici pripadnici romske manjine, LGBTIQ+ učenici i dr.). Kao središnji mehanizam za poboljšanje položaja tih skupina učenika predlažu se mjere kojima je cilj ujednačavanje materijalnih preduvjeta i kvalitete nastave unutar obrazovnog sustava bez obzira na pripadnost ranjivoj skupini odnosno vrstu srednje škole koju učenici pohađaju. Takav stav može ukazivati na određeno shvaćanje pravednosti unutar sustava obrazovanja koje jednakost

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

u obrazovanju shvaća ponajprije kao jednaku dostupnost obrazovanja za sve učenike. Navedeno shvaćanje svoju plauzibilnost dijelom crpi iz pretpostavke o meritokratskom karakteru obrazovnog sustava, gdje će osiguranje dostupnosti obrazovanja i jednakih obrazovnih uvjeta (opremljenost škola, kvaliteta nastave) za sve učenike imati za posljedicu da će se obrazovni uspjeh u najvećoj mjeri temeljiti na zaslugama i sposobnostima svakog pojedinog učenika bez obzira na njegovu pripadnost određenoj društvenoj (ranjivoj ili privilegiranoj) skupini. Ne dovodeći u pitanje nužnost ujednačavanja kvalitete nastavnog procesa, takvu se stajalištu može prigovoriti da ne uzima u dovoljnoj mjeri u obzir da učenici svoje obrazovne puteve započinju i nastavljaju s bitno različitim pozicija (npr. s obzirom na stavove društvene okoline, obiteljsku ili zdravstvenu situaciju) koje potencijalno ograničavaju njihove „stvarne opcije” unutar obrazovnog sustava. U tom smislu valja istaknuti one predložene mjere koje otvaranjem dodatnog prostora za individualnu pomoć i podršku mogu u većoj mjeri odgovoriti na specifične potrebe određenih ranjivih skupina učenika. Tu se, osim postojećih oblika materijalne pomoći za pojedine skupine učenika, mogu navesti uvođenje cjelodnevne nastave u školama (pod uvjetom da se vrijeme duže provedeno u školi iskoristi za sustavan rad s učenicima i individualnu podršku) te jačanje stručnih službi unutar i izvan škola.

Sagledavajući dobivene nalaze u kontekstu projekta TEMCO, može se zaključiti da predstavljaju vrijedan izvor informacija za planiranje istraživačke dionice projekta. Informacije o vrstama i izvorima nejednakosti u hrvatskom obrazovnom kontekstu poslužiti će za osmišljavanje istraživačkih pitanja u kvantitativnoj dionici projekta, koja će ispitati percepciju obrazovnih nejednakosti na pojedinim razinama predtercijarnog obrazovanja, i to iz perspektive učenika i nastavnika.

Nalazi mogu poslužiti i u planiranju zagovaračkih aktivnosti projekta jer je vidljivo da postoje razlike u osviještenosti i percepciji pojedinih izvora obrazovnih nejednakosti među donositeljima odluka te dionicima na pojedinim razinama sustava. Zajedno s podacima kasnijih istraživačkih dionica ti će nalazi pomoći u osmišljavanju ciljanih zagovaračkih aktivnosti usmjerenih na pojedine skupine aktera u obrazovnom sustavu.

Literatura

- Babarović, T., Burušić, J. i Šakić, M. (2009). Uspješnost predviđanja obrazovnih postignuća učenika osnovnih škola Republike Hrvatske. *Društvena istraživanja*, 18 (4–5) (102–103): 673–695.
- Farnell, T., Matković, T., Doolan, K. i Cvitan, M. (2011). *Socijalna i ekonomska slika studentskog života u Hrvatskoj. Nacionalno izvješće istraživanja Eurostudent za Hrvatsku*. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja.
- Jokić, B. i Ristić Dedić, Z. (2010). Razlike u školskom uspjehu učenika trećih i sedmih razreda osnovnih škola u Republici Hrvatskoj s obzirom na spol učenika i obrazovanje roditelja: populacijska perspektiva. *Revija za socijalnu politiku*, 17 (3): 345–362.
- Jugović, I. i Bezinović, P. (2020). Victimization experiences in school and perceived teacher support of same-sex-attracted high school students, u: Kjaran, J. I. i Sauntson, H. (ur.) *Schools as Queer Transformative Spaces*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Košutić, I., Puzić, S. i Doolan, K. (2015). Društveni i institucionalni aspekti odluke o studiranju i odabira visokoškolske institucije, u: Baranović, B. (ur.) *Koji srednjoškolci namjeravaju studirati? – pristup visokom obrazovanju i odabir studija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

2. SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE

- Matković, T. (2010). Obrazovanje roditelja, materijalni status i rano napuštanje školovanja u Hrvatskoj: trendovi u proteklom desetljeću. *Društvena istraživanja*, 19 (4–5) (108–109): 643–667.
- Puzić, S., Gregurović, M. i Košutić, I. (2016). Cultural capital – a shift in perspective: an analysis of PISA 2009 data for Croatia. *British Journal of Sociology of Education*, 37 (7): 1056–1076.
- Puzić, S., Odak, I. i Šabić, J. (2019). *Educational outcomes and aspirations of upper secondary school students: the cultural capital and relative risk aversion perspectives*. *Sociologija*, 61 (3): 368–388.
- Puzić, S., Šabić, J. i Odak I. (2021). Vocational School Students' Aspirations for Higher Education and Selected Social Background Characteristics. *Czech Sociological Review*, 57 (6): 1–22.

3.1. VISOKO OBRAZOVANJE (PRVA FOKUS-GRUPA)

Iva Odak, Nikola Baketa, Branislava Baranović, Jelena Matić Bojić, Saša Puzić i Josip Šabić

Na razini visokog obrazovanja održane su dvije zasebne fokus-grupe o obrazovnim nejednakostima. Razlog za tu odluku bila je činjenica da je visoko obrazovanje jedina razina u hrvatskom obrazovnom sustavu koja ima posebno osnovanu Nacionalnu skupinu za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja. Cilj održavanja dviju odvojenih fokus-grupa bio je utvrditi postoje li razlike u stavovima ili informiranosti članova navedene Nacionalne skupine i drugih dionika sustava visokog obrazovanja koji ne sudjeluju izravno u njezinu radu. Zanimalo nas je kako važni dionici vide obrazovne nejednakosti prilikom ulaza u visoko obrazovanje, unutar samog sustava visokog obrazovanja te pri njegovu završavanju. Istraživanje obrazovnih aspiracija srednjoškolaca (Košutić, Puzić i Doolan, 2015; Odak, Puzić, 2019.) ukazalo je na činjenicu da učenici srednjih škola u Hrvatskoj imaju različite aspiracije za tercijskim obrazovanjem, pri čemu učenici koji namjeravaju studirati posjeduju razmjerno najviše kulturnog, socijalnog i ekonomskog kapitala, nešto manje oni učenici koji nisu sigurni žele li studirati, dok razmjerno najmanje kulturnog, socijalnog i ekonomskog kapitala posjeduju učenici koji ne planiraju studij. Te se razlike nastavljaju i unutar samog sustava visokog obrazovanja, gdje, kako navode Puzić, Doolan i Dolenc (2006), Ilišin (2008), Farnell et al. (2014) i Šćukanec et al. (2016), studentska populacija ima viši socioekonomski status kao i postotak visokoobrazovanih roditelja nego prosječna populacija mladih u Hrvatskoj. S obzirom na to da je na europskoj razini socijalna dimenzija visokog obrazovanja već dugo u fokusu obrazovne politike (Sorbonska deklaracija (1998), Praško (2001), Berlinsko (2003), Bergensko (2005), Londonsko (2007) i Leuvensko (2009) priopćenje, Budimpeštansko-bečka deklaracija (2010), Bukureško (2012) te Yerevansko (2015) priopćenje), jedan je od ciljeva *Strategije znanosti, obrazovanja i tehnologije Republike Hrvatske* (2014) unaprijediti studentski standard uz posebnu brigu za socijalnu dimenziju studiranja. U *Strategiji* se navodi kako se time namjerava postići „opća dostupnost visokog obrazovanja, čime se osigurava socijalno pravedniji sustav” (Strategija, 2014). U skladu sa *Strategijom*, Nacionalna skupina za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja izradila je *Nacionalni plan za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj* (Nacionalni plan, 2019), u kojemu je prepoznato ukupno osamnaest podzastupljenih i

3.1. VISOKO OBRAZOVANJE (PRVA FOKUS-GRUPA)

ranjivih skupina studenata¹. Budući da se pojam „ranjivosti” definira kao „veći rizik izloženosti teškoćama u obliku akademske ili društvene integracije” odnosno kroz „manje mogućnosti za neke aspekte studiranja poput međunarodne mobilnosti” (Nacionalni plan, 2019), zanimalo nas je kako na problematiku podzastupljenosti i ranjivosti određenih društvenih skupina gledaju važni dionici u području visokog obrazovanja. Cilj fokus-grupa bio je utvrditi kako donositelji odluka i drugi relevantni dionici u području visokog obrazovanja percipiraju obrazovne nejednakosti te mogućnosti njihova ublažavanja ili uklanjanja.

U skladu s ciljem formulirana su tri istraživačka pitanja:

1. Kako donositelji odluka / dionici u području visokog obrazovanja percipiraju obrazovne nejednakosti u Republici Hrvatskoj?
2. Koje su trenutačne prakse donositelja odluka / dionika i njihovih institucija za smanjenje obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju?
3. Kako donositelji odluka / dionici u području visokog obrazovanja vide mogućnosti ublažavanja/otklanjanja obrazovnih nejednakosti u Republici Hrvatskoj?

Sudionici fokus-grupe bili su članovi Nacionalne skupine za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja koji su prema procjeni članova istraživačke skupine predstavljali uzorak „najboljih informatora” o obrazovnim nejednakostima u području visokog obrazovanja. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 7 sudionika, zaposlenika visokih učilišta, agencija i resornog ministarstva, kao i predstavnica studenata. Sudionici su zaposlenici sljedećih institucija i tijela:

- Sveučilišta u Zadru
- Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
- Vijeća veleučilišta i visokih škola
- Edward Bernays Visoke škole za komunikacijski menadžment
- Europske studentske unije
- Agencije za mobilnost i programe Europske unije
- Agencije za znanost i visoko obrazovanje
- Ministarstva znanosti i obrazovanja.

Izveštaj strukturom slijedi postavljena istraživačka pitanja. Detaljnije informacije o metodologiji istraživanja nalaze se kao Prilog III.2 ove publikacije.

¹ Prema Nacionalnom planu (2019) to su: studenti čiji roditelji imaju nižu razinu obrazovanja, studenti iz obitelji nižeg ekonomskog statusa, studentice u tehničkom području i studenti u humanističkom području, stariji studenti, studenti s djecom, studenti s invaliditetom, studenti koji su završili strukovnu školu, studenti koji rade uz studij, studenti koji putuju na studij, studenti djeca hrvatskih branitelja, studenti pripadnici romske manjine, studenti LGBT orijentacije, studenti iz alternativne skrbi, studenti beskućnici i oni koji se nalaze u riziku od beskućništva, studenti iz ruralnih područja, manjih mjesta i otoka, izbjeglice i tražitelji azila, izvanredni studenti i studenti stručnih studija.

1. Percepcija obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju

Svi sudionici fokus-grupe smatraju da u visokom obrazovanju u Hrvatskoj postoje obrazovne nejednakosti. Najčešće spominjana nejednakost jest nizak ekonomski status studenata. Zatim slijede studenti koji rade, studenti koji žive u ruralnim područjima i mjestima udaljenim od sveučilišnih centara, nejednakosti vezane za rodne razlike, uključujući LGBTQ+ studente, studenti roditelji, studenti Romi. Spominjani su i studenti s invaliditetom, studenti migranti, studenti strani državljani te studenti starije dobi. Dio sudionika smatra da većina obrazovnih nejednakosti proizlazi iz lošijeg socioekonomskog stanja studenata, kako ilustriraju riječi jedne od sudionica: „*sve se zapravo svodi na tu ekonomsku priču*”, dok druga sudionica za obrazovne nejednakosti navodi: „*...većinom [se] to svodi na taj socijalni moment. Dakle socioekonomski status*”.

Važnost socioekonomske dimenzije obrazovnih nejednakosti vidljiva je i u opisu pojedinih kategorija obrazovnih nejednakosti, kao što su poteškoće s kojima se susreću studenti koji žive na selu ili u malim mjestima, studenti roditelji, Romi i studenti koji rade.

Kada je riječ o studentima koji žive na selu i u malim mjestima, tj. ruralno-urbanom kriteriju nejednakosti, studenti se prema riječima sudionika fokus-grupe, osim s problemom slabije informiranosti o studiranju, susreću i s problemima plaćanja smještaja i troškovima života izvan roditeljskog doma, što im otežava dostupnost visokog obrazovanja ili ga čini nedostupnim.

Loše socioekonomsko stanje Roma također spada u prioritetne probleme s kojima se bave visokoškolske institucije. Iskustva upućuju na važnost osiguravanja pristupa visokom obrazovanju Romima:

„Ono što se nama pokazalo, primjerice, to dvoje studenata Roma koje imamo, su među najboljim studentima u generaciji. Dakle nema nikakve razlike specifičnosti Roma kao manjine, već je samo stvar pristupa i mogućnosti koje si oni sigurno ne bi mogli priuštiti, primjerice platiti 25 000 kuna godišnje studij i preživjeti normalno.”

Socioekonomske poteškoće predstavljaju problem za studiranje i kada je riječ o privatnim visokoškolskim institucijama:

„To je ona teška zabluda da na privatnim studijima studiraju ljudi, odnosno studenti, koji imaju novaca ili čiji roditelji imaju novaca. Kod nas konkretno preko 85 % studenata plaća školarinu u ratama. Kako ih nema puno, znamo da im roditelji nisu imućni i da oni moraju raditi dodatno kako bi platili troškove studiranja.”

U diskusiji je naglašeno i da je pandemija bolesti COVID-19 pokazala i još više istaknula nejednakosti u visokom obrazovanju, uključujući i nejednakosti vezane uz lošije socioekonomsko stanje studenata:

„... Covid je zapravo to uzrokovao da sve više i više redovitih studenata radi i pokazalo [se] da bez tog dodatnog posla neki ne bi mogli studirati, a neki bi u jako teškim uvjetima studirali. .... Covid je zapravo pokazao koliko ljudi ima problema sa onim osnovnim, 'ajmo reći elementima koji ti pomažu u studiranju, a to je internet. Jako puno studenata nema ni kompjutor ni internet. Još uvijek se ta nejednakost svodi na ovu socijalnu dimenziju.”

3.1. VISOKO OBRAZOVANJE (PRVA FOKUS-GRUPA)

U tom kontekstu također je naveden i problem studenata roditelja:

„Tu nam se javio novi moment studenta roditelja. Nismo bili svjesni koliko ih zapravo imamo pa smo napravili jedan projekt, istražili zapravo – oni se ne javljaju, no sad su se i oni počeli javljati. Pomoć koju oni traže – je li to pomoć oko čuvanja djeteta ili dodatna financijska pomoć – ima ih dosta.”

U raspravi je spomenuta i dob kao jedan od razloga nejednakosti u visokom obrazovanju. Problem otežanog pristupa visokom obrazovanju studentima starije dobi i uspješnog završavanja visokog obrazovanja tih studenata sudionici su vezali za probleme studiranja s kojima se susreću osobe u stalnom radnom odnosu koje žele studirati, što dalje otvara problem razlikovanja redovnih i izvanrednih studenata:

„Druga dimenzija je, naravno, nešto što bih se usudio reći da je djelomično povezano sa dobnom diskriminacijom, a zrcali s druge strane deficite pravnog okvira. To je zapravo činjenica u kojoj se osobe zrelije ili starije životne dobi, ili srednje životne dobi, teško integriraju u obrazovne cikluse zbog toga što s jedne strane ili nisu u mogućnosti priskrbiti sredstva ili s druge strane... nisu u mogućnosti pronaći odgovarajuće financijske sheme da u jednom dijelu svoga života odustanu od radnog mjesta kako bi mogli privesti kraju svoje obrazovanje.”

U diskusiji su također razmatrane i nejednakosti koje proizlaze iz rodnih razlika, pri čemu je vidljivo otvaranje visokoškolskih institucija prema suvremenim određenjima i aktualnim problemima rodnih nejednakosti u obrazovanju u širem kontekstu:

„... ljudi su u svijetu malo otvoreniji možda prema nekakvim novim definicijama rodova, inkluzivnosti, nekakvih podzastupljenih grupa studenata i više im daju prostora da se nekako izraze... Ne znam, postoje specifični projekti koji su namijenjeni baš za takve grupe studenata da se mogu izraziti, što bih rekla da nisam možda toliko primijetila u Hrvatskoj da je razvijeno.”

Među novijim obrazovnim nejednakostima također je spomenuta nedovoljna integracija u visoko obrazovanje stranih studenata te migranata i azilanata. Sudionici smatraju da Hrvatska ne koristi dovoljno potencijale migranata i azilanata niti ih integrira u obrazovni sustav, a to je problem s kojim će se Hrvatska susretati i u budućnosti:

„... mi nismo na dovoljan način iskoristili potencijal migranata koji se nalaze u Hrvatskoj ili su kroz Hrvatsku prolazili. Nije isključeno da ćemo se pro futuro ponovno suočavati s tim problemima, tako da mislim da su i tu nužne neke intervencije koje bi omogućile i njihovo integriranje u obrazovni ciklus na odgovarajući način, ... a to su različiti načini priznavanja formalnog, neformalnog, informalnog obrazovanja i kako te oblike na odgovarajući način supstituirati za potrebe konkretnih radnih mjesta.”

2. Institucijski čimbenici koji otežavaju/olakšavaju pristup studiju i uspjeh na studiju

Razgovor u fokus-grupi pokazuje da se visokoškolske institucije pri rješavanju obrazovnih nejednakosti susreću s brojnim problemima, odnosno poteškoćama koje otežavaju pristup i uspješno završavanje studija

3.1. VISOKO OBRAZOVANJE (PRVA FOKUS-GRUPA)

studentima. Te su poteškoće raznolike, ovisno o vrsti/kategoriji obrazovne nejednakosti. Proizlaze iz samih institucija, zakonodavno-normativne regulative u području visokog obrazovanja, prepreka povezanih s politikama i praksama drugih tijela i institucija vezanih za rad visokoškolskih institucija.

Kada je riječ o institucijskim faktorima, navedene su studentske službe kao izvor nejednakosti u pristupu uslugama, pri čemu su naročito bili pogođeni studenti koji su bili na ERASMUS-u ili drugim mobilnostima.

„Covid je recimo dao nagovijestiti da postoje određene nejednakosti u pristupu određenim uslugama od strane studenata, posebice recimo studentske službe za studente koji su bili na Erasmusu ili drugim mobilnostima, koje nisu tako dobro funkcionirale i možda za vrijeme Covida su dodatno doprinijele do nejednakosti i nemogućnosti studenata da imaju jednake uvjete.”

Problem mogućnosti studiranja uz rad pokazao se kao jedan od prioriteta u ostvarivanju obrazovanih jednakosti u visokom obrazovanju. Iz rasprave je vidljivo da se visokoškolske institucije u rješavanju tog problema susreću s poteškoćama koje proizlaze i iz koncepcije studijskih programa i iz neadekvatne zakonske regulative:

„... imamo i slučajeve, ovdje govorimo o cjeloživotnom obrazovanju, potencijalnih studenata koji su zaposleni, koji bi studirali nešto i dalje bi se usavršavali. Ne samo u svojoj struci nego bi studirali nešto sasvim drugo. No, ne znam na koji način pronaći tu zakonsku nišu da im se omogući i da rade i da studiraju. Ne mislim na one studije koji se inače mogu studirati kao izvanredni studiji. Imamo niz studijskih programa koji ne mogu tako.”

Otežavajući faktor u rješavanju problema studiranja uz rad jest i postojeća praksa drugih institucija, u ovom slučaju upravnih sudova:

„... koliko vidim u dokumentima, doista nigdje nije identificiran ovaj problem razlikovanja redovnih i izvanrednih studenata putem radnog odnosa. Ta izričita zabrana da radite, da budete redovni student dok ste stalno zaposleni, zapravo ne proizlazi iz izravnih propisa o visokom obrazovanju, nego je ishod prakse upravnih sudova koji su zbog nedoumica oko poreznih olakšica doista naplaćivali kazne nekim ljudima koji su radili uz redovan studij. Svakako je to nešto što mislim da bi bio vrijedan zaključak ove konkretne fokus-grupe kao nekakav temelj s obzirom da se trenutačno radi na izmjenama zakona iz kojih proizlaze i Zakon o studentskom radu i svi drugi propisi.”

U raspravi su navedene i poteškoće u ostvarivanju jednakosti pristupa poslijediplomskom studiju. Pritom je kao problem spomenuta postojeća sveučilišna regulativa koja onemogućava studentima stručnih studija veleučilišta i visokih škola izravan upis na poslijediplomske doktorske studije:

„Studenti stručnih studija nemaju direktni pristup u Hrvatskoj poslijediplomskom obrazovanju. ... Poštujući autonomiju sveučilišta i mogućnost prema postojećoj regulativi da sami reguliraju koga će primati na pojedine elemente odnosno razine obrazovanja koje izvode, mislim da je potpuna ludost, na primjer, da student stručnog studija veleučilišta i visoke škole bez problema upiše doktorski studij ili poslijediplomski studij u Mariboru, Ljubljani, Italiji, a da u Hrvatskoj to ne može napraviti bez, ne znam, deset ispita razlike, što je totalno demotiviranje tih studenata da uopće pristupe toj razini obrazovanja.”

3.1. VISOKO OBRAZOVANJE (PRVA FOKUS-GRUPA)

U ostvarivanju rodne jednakosti visokoobrazovne institucije susreću se s poteškoćama kada je riječ o uvođenju novih pristupa, odnosno novog koncepta roda koji obuhvaća i LGBTIQ+ studente. Njihovo se prihvaćanje za visokoškolske institucije pokazalo problematičnim područjem:

„Tako da smo vidjeli da zapravo potrebno je privući studente [za ERASMUS mobilnost] do kojih očitito nismo dopirali. I tu smo onda iskoristili da zajedno s Ministarstvom znanosti... proširimo tu listu [za ERASMUS plus potporu] i ponudimo visokim učilištima da oni... vide koje će od tih skupina odabrati, koje ne... [Jedno je sveučilište zapravo krenulo s cijelom tom listom i onda je zapravo nastao problem zbog LGBT studenata koji su bili na toj listi. Pobunili su se studenti koji ne pripadaju toj skupini, pobunili su se studenti koji pripadaju toj skupini, lokalni političari su također to komentirali. Sveučilište je reagiralo na način da je tu skupinu maknulo, što zapravo imaju pravo jer svako visoko učilište bira koje će kategorije ostaviti, ali je to nekako kao domino-efekt, koliko smo mi čuli iz razgovora s visokim učilištima, utjecalo i na druga visoka učilišta koja su onda manje više tu kategoriju uklonila.”

Osim pandemije bolesti COVID-19, potres je dodatno pridonio teškoćama obrazovnih institucija u ostvarivanju obrazovne jednakosti. Sudionici u fokus-grupi smatraju kako posljedice pandemije bolesti COVID-19 i potresa otvaraju pitanje mogućnosti adekvatnog provođenja mature i, konsekventno, jednakosti pristupa visokom obrazovanju učenika u pogođenim područjima:

„... na ulazu u visoko obrazovanje postoji definitivno nejednakost ulaska. Spomenuli smo i način održavanja državne mature, da tu možda postoje određene tegobe, da možda neke škole nemaju trenutačno mogućnost adekvatnog održavanja ispita državne mature s obzirom na ove potrese i na COVID situaciju.”

3. Trenutačne prakse dionika za smanjenje obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju

Sudionicima fokus-grupe bilo je postavljeno i pitanje o tome što njihove institucije trenutačno rade kako bi smanjile ili uklonile obrazovne nejednakosti. Sudionica koja dolazi iz nacionalnog tijela istaknula je širenje poimanja termina socijalne dimenzije, što je mjere koje provode učinilo dostupnim većem broju studenata. Tim proširenjem omogućilo se smanjenje obrazovnih nejednakosti za različite skupine koje prethodno nisu bile u mogućnosti dobiti dodatna sredstva:

„Mi smo znači za natječaj 2020. godine proširili, baš na temelju rada nacionalne skupine za unaprjeđenje socijalne dimenzije u području visokog obrazovanja, termin. Mi smo dotad zapravo promatrali studente s manje mogućnosti, zapravo, samo one koji imaju slabiji socioekonomski status, a zahvaljujući listi, od tih 17, 18 termina, mi smo to proširili i ono što smo vidjeli da zapravo je odziv studenata za Erasmus plus naglo skočio.”

Većina mjera za smanjenje obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju koje ističu sudionici fokus-grupe koji dolaze s visokih učilišta mogu se svrstati u dvije grupe – materijalne i nematerijalne. S jedne strane, u pogledu materijalnih potpora izdvajaju se različite vrste stipendiranja, jednokratne pomoći, fleksibilnost

3.1. VISOKO OBRAZOVANJE (PRVA FOKUS-GRUPA)

naplate školarina te mogućnost umanjenja ili oslobađanja od školarine. S druge strane, vezano uz mjere nematerijalne pomoći većina sudionika prvenstveno izdvaja studentska savjetovaništa koja u različitim aspektima (psihološko, pravno, karijerno) stoje na raspolaganju studentima. Osim studentskih savjetovaništa, pojedini sudionici izdvajali su određene mjere koje se provode na pojedinim visokim učilištima, a koja omogućuju smanjenje obrazovnih nejednakosti. Tako se ističe prilagodba prijemnih ispita, mogućnost mirovanja studija, prilagodba materijala za učenje, snimanje predavanja te na manjim visokim učilištima primjena individualnog pristupa studentima kako bi se riješili specifični izazovi s kojima se susreću.

Mjera individualnog pristupa studentima uglavnom se veže uz slučajeve studenata s invaliditetom, kojima je na pojedinim visokim učilištima pružena mogućnost različitih vrsta potpora (tehnička potpora, vršnjačka potpora, institucionalna potpora) kako bi im se omogućilo sudjelovanje u studijskim programima te izvršavanje studentskih obveza.

„[bilo] je nemoguće lift ugraditi u pet zgrada zbog financijskih sredstava pa smo tu iznalazili načine kako uz pomoć jednog gusjeničara koji potpomaže kretanje osoba smanjene pokretljivosti ili prenošenja.”

Dodatna je pozornost na pojedinim visokim učilištima usmjerena i na studente koji dolaze iz srednjoškolskog strukovnog obrazovanja. Pritom se ističe rad na promociji studija među tom populacijom, tj. kroz informiranje učenika u strukovnim srednjim školama:

„poticanje općenito učenika koji završe strukovne škole da idu u visoko obrazovanje jer mislim da na razini politika nismo sigurni želimo li poticati jednakost – moramo ih poticati da idu u visoko obrazovanje ili nam je važnija činjenica da nam zapravo jako nedostaje kadrova sa strukovnim obrazovanjem u državi.”

U dvama slučajevima istaknuto je postojanje mjera koje su usmjerene poticanju pripadnika romske nacionalne manjine na studiranje. Jedno visoko učilište samoinicijativno je uvelo kvote za studente iz te skupine, a na drugom visokom učilištu, koje je privatno, oslobodili su ih plaćanja školarine. Oba visoka učilišta ističu to kao samoinicijativne mjere na koje nisu obvezni, nego su prepoznali važnost tog pitanja i shodno tome doprinose smanjenju detektirane nejednakosti.

„... a mi smo kao privatno visoko učilište koje za to nema apsolutno nikakvu obvezu od prošle godine započeli sa praksom da primjerice svake godine omogućimo dvoma pripadnika ili pripadnica romske manjine da potpuno besplatno studiraju na našim studijskim programima.”

Moguće je izdvojiti i pojedine mjere usmjerene studentima koji rade uz studij. Tako jedan od sudionika ističe snimanje predavanja kako bi se omogućilo studentima da u određenom razdoblju mogu poslušati predavanja te prilagodbu rasporeda toj grupi studenata.

Nadzor i evaluacija tih mjera dvojaki su. Pojedini sugovornici ističu nadzor kroz sustav osiguravanja kvalitete koji obuhvaća cjelokupno funkcioniranje visokog učilišta. U tom se pogledu, prema iskazu sudionika, radi o prikupljanju različitih statističkih podataka i povratnih informacija o različitim aspektima, ali nije do kraja pojašnjeno postoji li u konačnici neka evaluacija ili uglavnom sve ostaje na razini prikupljanja informacija:

3.1. VISOKO OBRAZOVANJE (PRVA FOKUS-GRUPA)

„Sustav evaluacije učinkovitosti mjera, ne mogu sad reći, imamo određenu, imamo svakako sustav evaluacije provođenja bilo kojih svojih aktivnosti kroz sustav osiguranja kvalitete. Te evaluacije se rade na godišnjoj razini, ali nemamo baš nešto posebno što je usmjereno upravo na ove mjere, na provjeru učinkovitosti ovih mjera.”

„... ima mogućnosti evaluacije, naravno kada je riječ o pojedinim uvjetima sveučilišta koji o tome vode računa. Oni moraju podnijeti svoje godišnje izvješće.”

„Evaluaciju vršimo zapravo i kroz različite izvještaje koje radimo, a mi provodimo indeks zadovoljstva studenata gdje oni nas onda ocjenjuju, naše usluge da tako kažem, suradnju s nama, što im možemo dodatno osigurati, što im treba, s čime možda nisu zadovoljni.”

Drugi oblik nadzora i evaluacije odnosi se na izravno očitovanje studenata o pojedinim mjerama. Pojedini sudionici navode kako se provode fokus-grupe sa studentima da bi se dobio detaljniji uvid te izdvajaju i mogućnost anonimne komunikacije putem nacionalne agencije:

„... sa svakom studijskom grupom napravili zasebnu fokus-grupu i zapravo de facto razgovarali... sa sigurno preko 60 % ukupno studenata koji su upisani na visokom učilištu tako da smo dobili jedan jako dobar uvid, jako dobar pregled što i kako radimo.”

4. Mogućnosti smanjenja obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju

Većina sudionika istaknula je da se u budućnosti trebaju održati i unaprijediti brojne prakse koje su već poduzete s ciljem smanjenja obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju. Pritom se posebno naglašava daljnji rad na osvještavanju te problematike kod šireg kruga dionika. Jedan od sudionika smatra da će neke od uvedenih mjera smanjenja obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju u budućnosti postati još potrebnije uslijed izazova koje je donijela pandemija bolesti COVID-19:

„Moram reći da se već dosta toga napravilo, barem ja primjećujem promjene i na našem sveučilištu, a vidim i na nacionalnoj razini, tako da se nastavi raditi dalje na tome. Da se nastavi educiranjem i različitim drugim sustavima informiranja raditi na osvješćivanju važnosti ove teme za unaprjeđenje i čitavog sustava, rekla bih, visokog obrazovanja. Raditi i dalje na uključivanju, uklanjanju prepreka, osiguranja jednakih uvjeta visokog obrazovanja svima.”

Sudionici smatraju da se velik naglasak u budućnosti treba staviti na međuinstitucijsku suradnju te usklađivanje propisa nužnih za rješavanje problema obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju. Jedna sudionica istaknula je i potrebu za međuinstitucijskim usklađivanjem prilika namijenjenih otklanjanju ili ublažavanju obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju, s obzirom na to da prakse i razina kvalitete potpore koju visoka učilišta pružaju studentima na pojedinačnim institucijama nisu ujednačene.

Dio sudionika smatra da se u narednom razdoblju treba posebno poraditi na mjerama za smanjenje obrazovnih nejednakosti za određene podskupine unutar studentskog tijela, na kojima ranije nije bio fokus. Posebno se ističu studenti migrantskog porijekla i studenti koji su završili strukovne škole. Također,

3.1. VISOKO OBRAZOVANJE (PRVA FOKUS-GRUPA)

spomenuti su neki izazovi koji su specifični za pojedinu ranjivu skupinu, primjerice, priznavanje formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja studenata migrantskog porijekla.

Jedan od sudionika problem obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju komentirao je u svjetlu depopulacijskih trendova, osvrćući se na to da će studenti u budućnosti biti resurs za koji će se visoka učilišta „boriti”.

„Još jedna stvar, mislim da kad oni koji vode visoka učilišta, neovisno o tome koja su ona, sveučilišta, veleučilišta, visoke škole, privatna, javna, potpuno svejedno, kad shvate koji je tren, odnosno kad primijete i shvate depopulacijski trend u Hrvatskoj, shvatit će da će se trebati boriti za svakog studenta, a ne da će ti studenti dolaziti i da će ih oni, ovoga, tretirati kao broj i shvatiti ako neće ovaj, onda će netko drugi. Zapravo iz toga će proizaći potreba da ovo što je i kolegica XX spomenula, da fokus bude na studentu, ne samo na studiju nego u cijelom sustavu. Jer ako student neće htjeti studirati na nekom visokom učilištu, neće biti drugog koji će doći na njegovo mjesto.”

Financijske potpore kao preduvjet uvođenja mjera smanjenja obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju sporadično se spominju u odgovorima sudionika, no ne stječe se dojam da su financijska sredstva bitna prepreka u postizanju tog cilja. Jedna sudionica kao važan preduvjet smanjenja obrazovnih nejednakosti spomenula je nužno ulaganje u akademsko osoblje te njihovo osvještavanje o problemima koji su povezani sa socijalnom dimenzijom visokog obrazovanja:

„U smislu financija zaista imamo velik dio EU fondova u tekućem i idućem razdoblju, stvarno ide. Nove teme, novost koju uvodimo, imamo neka sredstva za digitalizaciju, visoka učilišta će moći nabaviti laptope i slične stvari za studente. I ono što mi se čini jako bitno ulagati u kompetencije nastavnika, motivaciju vlastitog akademskog osoblja da se bavi ovim temama jer smo svi svjesni da su ljudi preopterećeni i kad imate izbor hoćete li unaprijediti kolegij ili objaviti znanstveni članak, jasno što vam je u interesu za napraviti od to dvoje.”

Zaključak

Sudionici ove fokus-grupe dobro su upoznati s pojmom obrazovnih nejednakosti i s trenutačnim stanjem na sustavnoj i institucijskoj razini. Najčešće spominjana nejednakost jest nizak socioekonomski status studenata, zatim slijede studenti koji rade, studenti koji žive u ruralnim područjima i mjestima udaljenim od sveučilišnih centara, nejednakosti vezane za rodne razlike, uključujući LGBTIQ+ studente, studenti roditelji, studenti Romi, studenti s invaliditetom, studenti starije dobi. Što se tiče rodni razlika, vidljiva je informiranost o otvaranju visokoškolskih institucija prema suvremenim određenjima i aktualnim problemima rodni nejednakosti u obrazovanju. Među novijim obrazovnim nejednakostima također je spomenuta nedovoljna integracija stranih studenata te migranata i azilanata u visoko obrazovanje. Sudionici smatraju da Hrvatska ne koristi dovoljno potencijale migranata i azilanata niti ih integrira u obrazovni sustav. Također, u diskusiji je naglašeno i da je pandemija bolesti COVID-19 pokazala i još više istaknula nejednakosti u visokom obrazovanju.

3.2. VISOKO OBRAZOVANJE (DRUGA FOKUS-GRUPA)

Što se tiče institucionalnih čimbenika koji otežavaju pristup studiju i njegovo završavanje, sudionici su navodili raznolike poteškoće, ovisno o vrsti obrazovnih nejednakosti. Neke poteškoće pristupu i studiranju proizlaze iz samih institucija, neke iz zakonodavno-normativne regulative u području visokog obrazovanja te iz prepreka povezanih s politikama i praksama drugih tijela i institucija vezanih uz rad visokoškolskih institucija. Također je istaknuto kako su, osim pandemije bolesti COVID-19, potresi u nekim dijelovima zemlje dodatno pridonijeli teškoćama obrazovnih institucija u ostvarivanju obrazovne jednakosti.

Sudionici su u razgovoru naveli raznovrsne mjere za ublažavanje ili otklanjanje obrazovnih nejednakosti koje se provode na pojedinim visokim učilištima. Postoje dvije osnovne grupe mjera – materijalne i nematerijalne. Međutim, sudionici smatraju kako odabir specifičnih mjera iz tih dviju grupa ovisi o kontekstu unutar kojeg pojedino visoko učilište djeluje – zastupljene skupine, iskazane potrebe studenata, pravna osobnost visokog učilišta, je li visoko učilište privatno ili javno i slično. Prema dostupnim iskustvima koja su sudionici podijelili u fokus-grupi moglo bi se zaključiti da postojeće mjere često nisu praćene adekvatnim mehanizmima nadzora i evaluacije. Prikupljaju se općeniti podaci, ali sudionici ne iskazuju koji su se konkretni koraci poduzeli nakon toga, odnosno na koji je način došlo do unaprjeđivanja pojedinih mjera, odbacivanja postojećih ili uvođenja novih mjera.

Preporuke koje sudionici navode kao mogućnosti za uklanjanje ili ublažavanje obrazovnih nejednakosti odnose se na pridržavanje ili ojačavanje postojećih i predlaganje novih mjera. Naglašena je potreba za integracijom mjera i ojačavanjem suradnje među institucijama, daljnjim usklađivanjem formalnih propisa nužnih za rješavanje problema obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju te ujednačavanjem mjera na različitim visokim učilištima. Sudionici su prepoznali različite podzastupljene i ranjive skupine studenata te dio sudionika smatra da se u narednom razdoblju treba posebno poraditi na mjerama za smanjenje obrazovnih nejednakosti za određene podskupine unutar studentskog tijela na kojima ranije nije bio fokus (studenti migrantskog porijekla i studenti koji su završili strukovne škole). Kao i u drugim elementima razgovora, sudionici su prilikom razmatranja mogućih mjera za uklanjanje ili ublažavanje obrazovnih nejednakosti naglasili izazove povezane s pandemijom i ukazali na nužnost osnaživanja socijalne dimenzije visokog obrazovanja.

Literatura:

Bergen Communiqué (2005), dostupno na

http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2005_Bergen/52/0/2005_Bergen_Communique_english_580520.pdf

Berlin Communiqué (2003), dostupno na

http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2003_Berlin/28/4/2003_Berlin_Communique_English_577284.pdf

Budapest-Vienna Declaration (2010), dostupno na

http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2010_Budapest_Vienna/64/0/Budapest-Vienna_Declaration_598640.pdf

Bucharest Communiqué (2012), dostupno na

http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf

Farnell, T., Matković, T., Doolan, K. i Cvitan, M. (2014). Socijalna uključenost visokog obrazovanja u Hrvatskoj: analiza stanja. Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja.

3.2. VISOKO OBRAZOVANJE (DRUGA FOKUS-GRUPA)

- Ilišin, V. (2008). Skica za sociološki portret zagrebačkih studenata: uvod u istraživanje hrvatskih studenata danas. *Sociologija i prostor*, 46(3/4): 221–228.
- Košutić, I., Puzić, S. i Doolan, K. (2015). Društveni i institucionalni aspekti odluke o studiranju i odabira visokoškolske institucije, u: Baranović, B. (ur.) *Koji srednjoškolci namjeravaju studirati? – pristup visokom obrazovanju i odabir studija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Leuven Communiqué (2009), dostupno na http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2009_Leuven_Louvain-la-Neuve/06/1/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique_April_2009_595061.pdf
- London Communiqué (2007). Towards the European Higher Education Area: Responding to Challenges in A Globalised World. http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/2007_London_Communique_English_588697.pdf
- Nacionalni plan za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj 2019. – 2021. [Nacionalni plan] (2019). Zagreb: MZO. <https://mzo.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Obrazovanje/VisokoObrazovanje/RazvojVisokogObrazovanja/Nacionalni%20plan%20za%20unaprje%C4%91enje%20socijalne%20dimenzije%20visokog%20obrazovanja%20u%20Republici%20Hrvatskoj%202019.%20-%202021..pdf>
- Odak, I. i Puzić, S. (2019). Perspektiva društvenog podrijetla – Želje, planovi i stavovi učenika završnih razreda srednjih škola o prijelazu iz srednjeg u visoko obrazovanje. U: Z. Ristić Dedić i B. Jokić (ur.) *Što nakon srednje? Želje, planovi i stavovi hrvatskih srednjoškolaca*. Zagreb: Agencija za znanost i visoko obrazovanje, 84–103.
- Paris Communiqué (2018). EHEA Ministerial Conference. http://www.ehea.info/Upload/document/ministerial_declarations/EHEAParis2018_Communique_final_952771.pdf
- Prague Communiqué (2001), dostupno na http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2001_Prague/44/2/2001_Prague_Communique_English_553442.pdf
- Puzić, S., Doolan, K. i Dolenc, D. (2006). Socijalna dimenzija "Bolonjskog procesa" i (ne)jednakost šansi za visoko obrazovanje: neka hrvatska iskustva. *Sociologija sela*, 44 (2006) 172–173 (2–3): 243–60.
- Sorbonska deklaracija (1998), dostupno na https://www.idi.hr/cerd/uploads/DOKUMENTI/Bolonja/Sorbonska_deklaracija.pdf
- Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije [Strategija] (2014). Zagreb: Hrvatski sabor.
- Šćukanec, N., Sinković, M., Bilić, R., Doolan, K. i Cvitan, M. (2016). Socijalni i ekonomski uvjeti studentskog života u Hrvatskoj: nacionalno izvješće istraživanja EUROSTUDENT V za Hrvatsku za 2014. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta RH.
- Yerevan Communiqué (2015). EHEA Ministerial Conference. https://www.ehea.info/media.ehea.info/file/2015_Yerevan/70/7/YerevanCommuniqueFinal_613707.pdf

3.2. VISOKO OBRAZOVANJE (DRUGA FOKUS-GRUPA)

Iva Odak, Nikola Baketa, Branislava Baranović, Jelena Matić Bojić, Saša Puzić i Josip Šabić

Cilj druge fokus-grupe u području visokog bio je utvrditi kako donositelji odluka i drugi relevantni dionici u području visokog obrazovanja percipiraju obrazovne nejednakosti te mogućnosti njihova ublažavanja ili uklanjanja. Pri odabiru sudionika istraživanja korištena je metoda namjernog uzorka. Odabrani sudionici prema procjeni članova istraživačke skupine predstavljali su uzorak „najboljih informatora” o obrazovnim nejednakostima u području visokog obrazovanja.

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 8 predstavnika visokih učilišta i resornog ministarstva kao i predstavnici studenata iz sljedećih institucija:

- Sveučilište u Rijeci
- Sveučilište u Zadru
- Edukacijsko-rehabilitacijskog fakultet u Zagrebu
- Fakultet organizacije i informatike u Varaždinu
- Hrvatski studentski zbor
- Ministarstvo znanosti i obrazovanja.

Sudionici fokus-grupe odgovarali su na sljedeća istraživačka pitanja:

- Kako donositelji odluka / dionici u području visokog obrazovanja percipiraju obrazovne nejednakosti u Republici Hrvatskoj?
- Koje su trenutačno prakse donositelja odluka / dionika i njihovih institucija za smanjenje obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju?
- Kako donositelji odluka / dionici u području visokog obrazovanja vide mogućnosti ublažavanja/otklanjanja obrazovnih nejednakosti u Republici Hrvatskoj?

Izveštaj strukturom slijedi postavljena istraživačka pitanja. Detaljnije informacije o metodologiji istraživanja nalaze se kao Prilog III.2 ove publikacije.

1. Percepcija obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju

Svi sudionici fokus-grupe smatraju da u visokom obrazovanju u Hrvatskoj postoje obrazovne nejednakosti. Identificirano je više ranjivih, odnosno podzastupljenih skupina: studenti s invaliditetom, studenti slabijeg socioekonomskog statusa, izvanredni studenti koji rade, studenti u različitim rodnim skupinama, studenti iz geografski izoliranih područja, studenti djeca hrvatskih branitelja, studenti migranti i azilanti, studenti koji dolaze iz alternativne skrbi i studenti doktorskih studija.

Znatno dio sudionika fokus-grupe govorio je o studentima s invaliditetom. Iako su studenti s invaliditetom još uvijek podzastupljena skupina u visokom obrazovanju, u raspravi je navedeno da je to skupina za čiju se inkluziju u visokom obrazovanju najviše napravilo:

„... Dakle, vezano uz same studente s invaliditetom. Samo bih htjela prokomentirati da je to jedna ranjiva skupina za koju smo nekako i najdalje otišli, najviše prilagodbi učinili. Mislim, to smo uostalom čuli i ovdje. ... Međutim, htjela bih ukazati, dakle, da su za njih poprilično izjednačene mogućnosti, da je puno toga učinjeno u samom visokom [obrazovanju]... Problem je u onom predtercijarnom. Ja bih rekla da je zapravo nejednakost jednak pristup, dakle se odnosi na jednak pripremljenost za nastavak obrazovanja.”

Kao ranjiva skupina studenata koja ima problema s pristupom i tijekom studiranja istaknuti su i redoviti studenti koji rade uz studij:

„Ja bih istaknuo možda dvije skupine studenata koji imaju poprilično problema s pristupom obrazovanju ili u samom visokom obrazovanju. Prva su redoviti studenti koji moraju raditi preko studentskih servisa... da bi se uzdržavali. Da bi plaćali smještaj, da bi financirali svakodnevne potrebe, a vrlo često, zapravo, i pomagali svoju obitelj. I što se tu događa zapravo – događa se da oni moraju raditi da bi studirali. Samim time što rade, ne mogu svoje obveze izvršavati na vrijeme, vrlo često, pa se onda dogodi da ne skupe ECTS bodove, pa padnu godinu ili nešto pa onda još moraju platiti i školarinu. Onda moraju raditi još više i to je u biti jedan začarani krug i tu vrlo često dolazi do problema.”

Slično je i s izvanrednim studentima, tj. studentima koji su u radnom odnosu i studiraju uz rad:

„Druga su studenti koji su u radnom odnosu pa studiraju izvanredno i zna biti velikih problema da nastava zapravo nije uopće prilagođena izvanrednim studentima koji su u radnom odnosu, nego često na nastavu trebaju ići ili s redovnicima ili samo dobiju obveze koje sami ispunjavaju na svoju ruku i kod kuće, a zapravo uopće ne sudjeluju u nastavi. Znači, to se isto vrlo često događa.”

Kod rodnih nejednakosti u visokom obrazovanju spomenute su nejednakosti studentica i studenata s rodnim atipičnim izborima studija:

„... zapravo ne bih htjela zaboraviti i ovaj dio spolne ravnopravnosti, odnosno jednakosti, jer znam koliko je teško našim studenticama se uključiti u ova, ajmo reći, baš tipično muška zanimanja odnosno područja informacijsko-komunikacijske tehnologije. No isto tako bih tu spomenula koliko postoji polako pomak prema boljem, odnosno izjednačavanju. Isto tako, naravno, postoje fakulteti koji su, ajmo reći, dominantno ženski pa znam kako kolege znaju pričati koliko im je teško u području predškolskog obrazovanja, područja koja su ajmo reći tipično zastupljena kao ženska zanimanja.”

3.2. VISOKO OBRAZOVANJE (DRUGA FOKUS-GRUPA)

Uz navedene rodne nejednakosti spomenute su i nejednakosti vezane za seksualnu orijentaciju, a o kojima se još uvijek nedovoljno govori:

„To je još uvijek tabu-tema koju bi isto bilo dobro spomenuti.“

Rasprava je pokazala da geografska lociranost predstavlja značajan razlog javljanja nejednakosti u visokom obrazovanju, a ima negativne posljedice i za širu zajednicu, kao što je npr. iseljavanje mladih. U tom kontekstu spominjana su ruralna područja, otoci i mala mjesta:

„Na razini županija... je primijećeno da tamo gdje nemate visoko obrazovanje, odnosno nekakvu vrstu nastavka obrazovanja, da je to... povezano sa odljevom i odlaskom mladih... To znači da ne možemo reći da određene sredine i geografsko područje nema utjecaja. Ima, ima... Tu mislim prvenstveno na otoke i priobalje u području koje gravitira Sveučilištu u Splitu.“

„... jer, naravno da je pristup visokom obrazovanju povezan i uz lokaciju, uz blizinu studija. Dakle, ako vi u vašoj općini ili gradu, manjem gradu imate neko visoko učilište, nekako je prirodno da će studenti i budućí studenti gravitirati upravo tom visokom učilištu. Naravno da otoci... ali definitivno mislim da su to ona područja koja su udaljena od velikih gradova. Dakle, koja nisu uz samo sjedište – otoci, Zagora i slično.“

U diskusiji su spomenute i nejednakosti na razini doktorskog studija. Podzastupljenost studenata na razini doktorskog studija vezana je uz njihovo socioekonomsko stanje, preciznije, nemogućnost plaćanja studija:

„Problem je očit. Doktorski studiji se plaćaju, osim za one koji su asistenti na fakultetu. Dakle vrlo je očito koji je problem za sve druge. Recimo, ja osobno poznam dečka koji je konobario više od osam sati dnevno da bi mogao platiti doktorat. ... Znači problem je banalan, ali dubok, to financijsko opterećenje za one koji nisu zaposleni na visokim učilištima.“

Studenti migranti i azilanti također su identificirani kao jedna od ranjivih skupina. Sudionici fokus-grupe smatraju kako je jedan od razloga nejednakosti migranata i azilanata nepriznavanje njihovih inozemnih kvalifikacija i prethodnog učenja:

„Primjerice, ako imamo azilante, definitivno nepostojanje priznavanja prethodnog učenja i inozemnih kvalifikacija na visokom učilištu je prepreka da se netko čim prije uključi.“

Sudionici misle da je pandemija bolesti COVID-19 dodatno pridonijela nejednakostima u visokom obrazovanju, naročito kada je riječ o studentima sa slabijim socioekonomskim stanjem:

„Ono što je važno, mislim da se ipak treba osvrnuti na pandemiju koja je sada možda pojačala određene nejednakosti, poglavito u smislu sada kada imamo online nastavu... nejednakosti koje su određenim studentima predstavljale prepreke... Znači, nedostatak opreme – opet socioekonomski status je bio prvi problem koji se pojavio.“

Sudionici smatraju kako je pandemija također imala negativne posljedice i na mentalno zdravlje studenata:

„Mi zapravo zaboravljamo na mentalno zdravlje naših studenata, koje je sada drugačije u negativnom smislu u odnosu na ono što je bilo prije pandemije.“

3.2. VISOKO OBRAZOVANJE (DRUGA FOKUS-GRUPA)

„... ali s druge strane to je [tranzicija na nastavu na daljinu] donijelo novu ranjivu skupinu, a to je pošto se pokazalo da su studenti dugoročno za online nastavu manje motivirani i da će se događati i veći drop out, da treba jako voditi računa o socijalizaciji, odnosno o mentalnim, psihološkim problemima običnih, redovitih studenata... znači prije nismo imali takvih problema.”

Osim pandemije, sudionici smatraju kako su potresi također imali negativne posljedice na studente, pri čemu su naročito pogođeni studenti s lošijim socioekonomskim stanjem:

„Ono drugo što nam se sad jako iskristaliziralo – to je područje koje je bilo zahvaćeno potresom – da su studenti dosta često javljali da odustaju od studija jer odlaze sa obiteljima, sele zbog nemogućnosti osiguravanja materijalne egzistencije obitelji. Tako da ovaj Sisak i ovo čitavo područje nam je posebno, posebno bilo problematično, a to je onda naravno vezano i sa općim pristupom internetu i slično – mogućnostima plaćanja i svime onime što smo prije bili spomenuli.”

2. Institucijski čimbenici koji otežavaju/olakšavaju pristup studiju i uspjeh na studiju

U ostvarivanju jednakosti u pristupu visokom obrazovanju, zadržavanju na studiju i uspješnom završavanju studija institucije se, navode sudionici fokus-grupe, susreću s poteškoćama i na institucijskoj razini i na razini sustava. Poteškoće su prisutne i kada je riječ o ostvarivanju obrazovne jednakosti studenata s invaliditetom, na čijoj je inkluziji, kao što kažu sudionici, najviše napravljeno.

Sudionici smatraju kako je jedan od problema na razini sustava i dobivanje relevantnih i pouzdanih podataka o ranjivim skupinama, koje su vrlo heterogene i koje su podložne promjenama. Taj je problem dodatno povećan poteškoćama koje je donijela pandemija:

„... podaci koji su, kao što je profesor rekao – jedno živo tijelo, jedno heterogeno tijelo koje se konstantno mijenja. Ti podaci su varijabilni. Teško je zapravo i dobiti relevantne i pouzdane podatke, što smatramo da je također važno – imati određene evidencije, rano prepoznavanje ranjivih skupina i kako bi se pravovremeno moglo reagirati i za buduće skupine studenata.”

Sudionici su istaknuli kako na razini sustava problem predstavljaju i nejasni propisi, zakonski i podzakonski dokumenti:

„... Samo sam vam htjela dati do znanja da kakve god odluke da donesete, i nacionalna skupina i sve, utjecat ćete na naše propise i ako oni nisu jasno definirani, mi ih teško možemo implementirati.”

Problem s propisima koje određuju zakonski i podzakonski dokumenti naročito je problematičan kada je riječ o studentima s invaliditetom:

„... evo, najiskrenije sam ja nekad sretna ako neka područja nisu pokrivena propisima. Onda možemo stvarno individualizirano pristupiti jer je to jedini, 'ajmo reći pravedan način. Jer i sami znamo da se radi o izuzetno inače heterogenoj populaciji, samo ako gledamo ovu pod navodnicima moju, dakle studente s invaliditetom, strahovito se razlikuju i moram priznati da jednako kao i XX ni ja nisam najsretnija s tim rješenjima [u sadašnjim propisima].”

3.2. VISOKO OBRAZOVANJE (DRUGA FOKUS-GRUPA)

Značajan problem, ističu sudionici, predstavljaju propisani kriteriji na osnovu kojih se određuje tko su studenti s invaliditetom. Ti su propisi problematični jer dijelu studenata ne priznaju status, tako da im institucije ne mogu pružiti adekvatnu potporu:

„Meni je jasno da je ta crta bila 60 i više posto tjelesnog oštećenja. Ove godine se to mijenja sukladno tome što se mijenjaju različiti propisi. Međutim, problem je u tome što nama to onda s jedne strane isključuje jedan dio studenata koji doista imaju ozbiljnih teškoća, a nemaju, recimo, konkretno, tjelesno oštećenje. ... Dakle, oni ne mogu biti pokriveni stipendijama – tipa studenti koji imaju specifične teškoće učenja, disleksiju na primjer ili nešto drugo. To je definitivno velika, velika prepreka u njihovom uspješnom obrazovanju, a s te strane nemaju nikakvu podršku.”

U pružanju potpore studentima s invaliditetom visokoobrazovne institucije susreću se i s problemom određenja i razgraničenja nadležnosti visokoobrazovnih institucija i drugih sustava u pružanju podrške studentima s invaliditetom:

„Ja razumijem kompleksnost cijelog tog problema, ali mislim da se time ne bi trebalo baviti visoko obrazovanje, već da bi se to trebalo rješavati kroz druge sustave. Primjerice kroz sustav socijalne skrbi i slično.”

Spomenute su i konceptualne nejasnoće vezane za sustav izvanrednog studiranja, pri čemu nije jasno njegovo određenje, a ni svrha. Taj je problem važan jer takva konceptualna nejasnoća otvara pitanje kako visokoškolske institucije mogu izvanrednim studentima osigurati potrebnu fleksibilnost da mogu završiti studij uz rad:

„Dakle mi zapravo imamo jedan problem toga, a to je... što je to uopće taj sustav izvanrednog studiranja i čemu on uopće služi. Dakle, on je u svojoj teoriji u principu zamišljen tako da omogućiti dodatnu fleksibilnost onim studentima koji rade. Međutim, u praksi znamo svi u što se pretvorio, često u način da studenti koji nisu uspjeli upisati redovne studije onda upisuju izvanredne studije, što apsolutno nije bio cilj sustava. Kao da se praktički u nekim dijelovima vratimo na onaj stari sustav upisivanja bez plaćanja i sa plaćanjem.”

Kada je riječ o poteškoćama na razini visokoobrazovnih institucija, spomenuta je nepripremljenost nastavnika za rad s ranjivim skupinama i s tim povezan problem njihove dodatne edukacije:

„Međutim, nemamo mehanizme da prisilimo nastavnike da se uključe u edukaciju. Dešava nam se ono klasično, oni koji su već senzibilizirani, oni koji već puno znaju, ti se prijavljuju na edukacije. Ove koje bi, bit ću zločesta, trebalo privesti, nemamo mehanizme da ih privedemo i onda, nažalost, je velika razlika u toj podršci jer su neki spremni učiniti mnogo, neki nisu spremni učiniti gotovo ništa, a mi tu nemamo načina da ih prisilimo. To bi trebalo s razine sveučilišta ići...”

3. Trenutačne prakse dionika za smanjenje obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju

Sudionica koja dolazi iz nacionalnog tijela u prvom redu ističe proširenje definicije podzastupljenih i ranjivih skupina, što je omogućilo širi obuhvat studenata. To je, kako kaže, popraćeno dokumentima i publikacijama.

3.2. VISOKO OBRAZOVANJE (DRUGA FOKUS-GRUPA)

Navodi se kako je ministarstvo provelo projekt koji se bavi socijalnom dimenzijom i koji je razvio cijeli niz dokumenata i publikacija koje su potpora, odnosno daju okvir za daljnje djelovanje.

Većina trenutačnih mjera za smanjenje obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju koje ističu sudionici fokus-grupe koji dolaze s visokih učilišta mogu se svrstati u dvije grupe – materijalne i nematerijalne. S jedne strane, u pogledu materijalnih potpora izdvajaju se različite vrste stipendiranja, jednokratne pomoći, fleksibilnost naplate školarina te mogućnost umanjena ili oslobađanja od školarine. S druge strane, vezano uz mjere nematerijalne pomoći većina sudionika prvenstveno izdvaja studentska savjetovišta koja u različitim aspektima (psihološko, pravno, karijerno) stoje na raspolaganju studentima.

Sudionici navode kako su navedene mjere uglavnom usmjerene na pojedine specifične skupine. Tako se materijalna pomoć usmjerava studentima slabijeg socioekonomskog statusa, ali obuhvaća i druge ranjive skupine te se time nastoji obuhvatiti širi spektar nejednakosti u obrazovanju:

„Znači, ove u socioekonomske stipendije su uključeni, odnosno dodatne bodove dobivaju, i djeca branitelja, ali i [djeca] iz alternativne i socijalne skrbi. Djeca bez jednog ili oba roditelja, bodovi su za braću i sestre u sustavu redovnog školovanja dodatni. Studenti s invaliditetom, evo mislim da je to to.”

Moguće je izdvojiti i pojedine mjere usmjerene studentima koji rade uz studij. Tako jedan od sudionika ističe važnost pravovremenog definiranja ispitnih rokova kako bi studenti koji rade već na početku akademske godine znali kada je točno pojedini ispit.

Dodatna je pozornost na pojedinim visokim učilištima usmjerena i studentima koji dolaze iz strukovnog srednjoškolskog obrazovanja. Tako jedan sugovornik navodi postojanje pripremnih kolegija za te studente kako bi im se olakšala prilagodba i lakše studiranje.

Vezano uz praćenje i evaluaciju postojećih mjera, jedan sudionik ističe praćenje trenda i redovne studentske ankete, a jedna sudionica uključivanje studenata u pojedina stručna povjerenstva na razini visokih učilišta kroz koja mogu iskazivati svoj stav prema mjerama koje se provode s ciljem smanjivanja nejednakosti u obrazovanju te organizirane sastanke sa studentima s invaliditetom:

„Jedino što imamo u nekom smislu mjerenja, a i više praćenje trenda nego praćenje nekakvog utjecaja ili impacta, je izvještavanje o mjerama iz Strategije... A nedavno smo u ovu analizu studentskog zadovoljstva, to su dakle standardizirane ankete za sve studente sveučilišta na kraju studija.”

„Minimalno dva puta u akademskoj godini imamo sastanke zajedničke, dakle sa studentima s invaliditetom, gdje oni onda na neki način evaluiraju sustav potpore, ukazuju eventualno na neke probleme i temeljem toga onda radimo plan aktivnosti.”

4. Mogućnosti smanjenja obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju

Prilikom razgovora o mogućnostima ublažavanja ili otklanjanja obrazovnih nejednakosti sudionici su identificirali nekoliko ključnih prepreka za njihovo otklanjanje ili smanjenje. Prva je nedostatak pouzdanih podataka i analitičke podloge. Jedan sudionik iznio je, a dio se ostalih složio, da je teško smisljeno i učin-

3.2. VISOKO OBRAZOVANJE (DRUGA FOKUS-GRUPA)

kovito provoditi aktivnosti ako za to ne postoji pouzdana analitička podloga na sveučilišnoj, ali i nacionalnoj razini. Ideja je i da se ti podaci integriraju sa sustavom ISVU kako bi se iz toga mogla provoditi kvalitetna analitika učenja (engl. *learning analytics*), primjerice, praćenje obrazovnih puteva i ishoda studenata ovisno o njihovim faktorima ranjivosti. Sudionici smatraju da bi takva podloga pomogla u identificiranju studenata iz ranjivih skupina te bi bila korisna pri educiranju i uvjeravanju onih koji nisu osviješteni o obrazovnim nejednakostima. Jedna je sudionica iznijela informaciju da je u sklopu projekta *Sideral* razvijen dokument s metodologijom za praćenje obrazovnih puteva studenata prema njihovu socijalnom i ekonomskom statusu te da se radi novi pravilnik o evidencijama u visokom obrazovanju.

Kao značajnu prepreku za smanjenje obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju nekoliko sudionika vidi činjenicu da nejednakosti nastaju puno ranije, često i prije osnovne škole. Sudionici navode da je nemoguće efikasno djelovati na nejednakosti samo i tek na razini visokog obrazovanja. U tom smislu ističe se važnost edukacije svih odgojno-obrazovnih stručnjaka za rad s pripadnicima ranjivih skupina. Jedna sudionica informirala je prisutne da je u nacionalnu skupinu za unaprjeđenje socijalne dimenzije uključena i Uprava za odgoj i obrazovanje Ministarstva znanosti i obrazovanja, s ciljem da se pojedinci iz ranjivih skupina identificiraju i obrazovne nejednakosti adresiraju već tijekom predtercijarnog obrazovanja:

„Dakle, apsolutno mora cijela obrazovna vertikala sudjelovati u tome, inače će to biti u velikoj mjeri jalov posao.”

Jedna sudionica dodala je da je važno osvijestiti i prepreke koje se tiču uključivanja starijih studenata, odnosno barijere na putu k cjeloživotnom obrazovanju. Smatra da je važno provoditi kampanje koje će doprijeti do većeg broja starijih sugrađana, koji također imaju pravo na visoko obrazovanje, stjecanje kvalifikacija, doškoloavanje, prekvalificiranje i sl.

Posebno se razgovaralo o preprekama koje su postavljene pred izvanredne studente. Jedan sudionik naveo je da je izvanredni studij zamišljen tako da omogući dodatnu fleksibilnost onim studentima koji rade. U praksi ta fleksibilnost često izostaje te se događa da izvanredni studenti slušaju predavanja s redovitim studentima, odnosno da se oni prilagođavaju studiju i nastavniku, a ne studij i nastavnik njima. Sudionik smatra da, suprotno dosadašnjoj praksi, izvanredne studente treba shvatiti kao studente koji imaju u nekom pogledu veća prava nego redoviti studenti. Nadalje navodi kako je ukidanje prepreka koje su na putu uspjehu izvanrednih studenata izrazito bitno kako bi se izbjeglo perpetuiranje nejednakih šansi koje jedan dio tog studentskog tijela prate od djetinjstva:

„Zašto je, mislim, to užasno važno za cijelu ovu priču? Naravno, jer mislim da nam je Eurostudent istraživanje pokazalo koliko zapravo upravo među izvanrednim studentima imamo situacije gdje su to upravo pripadnici ranjivih skupina i onda imamo cijelu onu priču i replikacije nejednakosti od nižih razina obrazovanja, gdje netko možda ima lošije obrazovne rezultate na nižim razinama obrazovanja upravo zbog svih faktora ranjivosti. Onda on pri ulasku u visoko obrazovanje ne uspijeva recimo upisati studij redovito, upisuje ga izvanredno, s plaćanjem, i onda zapravo još samo akumuliramo te faktore ranjivosti na one koji su ionako ranjivi.”

Sudionici su mnogo diskutirali o prednostima i nedostacima tzv. digitalne tranzicije na koju je sustav primoran uslijed pandemije bolesti COVID-19. Jedna sudionica potaknula je raspravu o tzv. hibridnim mo-

3.2. VISOKO OBRAZOVANJE (DRUGA FOKUS-GRUPA)

delima za budućnost koji bi jednom dijelu studentskog tijela omogućili jednostavnije studiranje. Na primjer, studentima s invaliditetom olakšali bi svakodnevne izazove u vezi s pristupom fakultetu, prijevozom i sl., studentima koji su u radnom odnosu omogućili bi da snimljena predavanja pogledaju u vrijeme kad to njima odgovara itd. U tom smislu spomenuta je mogućnost da se korištenjem informacijsko-komunikacijske tehnologije pokušaju prevladati prepreke nekih ranjivih skupina u samom tijeku studiranja. Međutim, veći broj sudionika podsjetio je da je prelazak na digitalno okruženje bio problematičan za studente koji su slabijeg socioekonomskog statusa, koji nisu imali opremu, uvjete, adekvatnu internetsku vezu i sl. Osim toga, istaknuto je kako je studiranje na daljinu donijelo novu ranjivu skupinu – studente kod kojih se uslijed izolacije javljaju problemi s motivacijom, anksioznošću, depresijom i dr. U kontekstu studiranja na daljinu navedeno je da je nekim studentima bilo teško posvetiti se obvezama na studiju u situacijama ponovne uronjenosti u teške uvjete stanovanja ili nepovoljne obiteljske odnose iz kojih su inače, tijekom održavanja klasične nastave, izmješteni u studentske domove ili stanove:

„Ja bih se htjela kratko osvrnuti na online nastavu i reći da s time moramo biti poprilično oprezni, naročito kada se radi o studentima s invaliditetom, koji inače jesu zbog svojih teškoća vrlo često isključeni, što ne smijemo zaboraviti, ove socijalne aspekte visokog obrazovanja. I nikako ne bih htjela da nam ta mogućnost bude alibi za nedjelovanje, za to da se ne moramo prilagođavati. ... Ja sam u načelu protiv toga osim kao nekakva možda privremena rješenja za neke studente u nekim specifičnim situacijama.”

Sudionici su potaknuti da razmisle o mjerama koje bi pomogle pri adresiranju obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju. Jedan od prijedloga koji je iznesen jest taj da sva visoka učilišta uvedu mogućnost da izvanredni studenti koji rade upišu onoliko ECTS bodova (odnosno preuzmu onoliko studijsko opterećenje) koliko im to u danim okolnostima odgovara. Na taj bi način izvanredni studenti vjerojatno produžili svoje studiranje, ali bi mogli studirati onim tempom kojim to njima odgovara, čime bi se potencijalno smanjio broj onih koji ne uspijevaju udovoljiti zahtjevima studija te se isključuju iz sustava visokog obrazovanja.

Kao jedna od mjera koje se mogu poduzeti s ciljem uklanjanja ili smanjenja obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju, a koja ne zahtijeva dugoročno planiranje ni investicije, spomenuto je donošenje institucijskih pravilnika o studiranju za studente koji pripadaju nekoj od ranjivih skupina. Konkretno, jedan sudionik spomenuo je da nemaju sva visoka učilišta pravilnike o studiranju za studente s invaliditetom i da se to može, uz volju uprave, relativno brzo promijeniti. Nadalje, spomenuto je da je važno osvijestiti važnost priznavanja prethodnog učenja, a potiče se i kreiranje internih akata visokih učilišta s tom svrhom. Jedan sudionik upozorio je na to da su kratkoročne mjere često intenzivne u drugom smislu, uglavnom financijskom, uzevši za primjer potpore studentima doktorskog studija koji nisu zaposlenici visokoškolskih ili znanstvenih institucija te zapošljavanje kadra specijaliziranog za rad s ranjivim skupinama u visokom obrazovanju:

„Mi u Hrvatskoj, čini mi se, tamo i gdje imamo to, imamo urede za studente s invaliditetom. I to je iz jednostavnog razloga što, ne uvijek, ali barem invaliditet fizički je jasno vidljiv i ljudi su već senzibilizirani na to, ali nisu senzibilizirani na razne druge vidove ranjivosti. O. K., sad sam otišao opet u malo dugoročniju priču, ali svejedno kratkoročna mjera, treba opet investirati sredstva, je

3.2. VISOKO OBRAZOVANJE (DRUGA FOKUS-GRUPA)

reći ne treba nam samo ured za studente s invaliditetom, trebamo ljude stručnjake, profesionalce koji se bave ranjivim skupinama na našim visokim učilištima. I onda će ti ljudi, jednom kad je nekome to radno mjesto, kad ta osoba razmišlja o tome kontinuirano, ta osoba onda može biti onaj pokretač, baš onako nekih praktičnih promjena na nekoj bazičnoj razini."

Konačno, jedna sudionica naglasila je da u planiranju bilo kakvih mjera i inicijativa namijenjenih studentima treba iskoristiti priliku da se same studente pita o tome što im treba, odnosno što im nedostaje.

Zaključak

Svi sudionici fokus-grupe smatraju da u visokom obrazovanju u Hrvatskoj postoje obrazovne nejednakosti i da je na njihovu smanjenju ili uklanjanju potrebno još raditi. Sudionici su identificirali više podzastupljenih i ranjivih skupina studenata: studenti s invaliditetom, studenti slabijeg socioekonomskog statusa, izvanredni studenti koji rade, studenti u različitim rodnim skupinama, studenti iz geografski izoliranih područja, studenti djeca hrvatskih branitelja, studenti migranti i azilanti, studenti koji dolaze iz alternativne skrbi te studenti doktorskih studija. Znatno dio sudionika fokus-grupe govorio je o studentima s invaliditetom. Istaknuto je da je za tu skupinu studenata do sada napravljeno puno, ali još uvijek ne dovoljno kako bi se takvi studenti u prilikama i mogućnostima izjednačili s ostalim studentima. Zanimljiv nalaz jest identificiranje doktorskih studenata kao ranjive skupine, odnosno obraćanje pažnje na obrazovne nejednakosti na razini dokorskog studija, o čemu se do sada nije puno pisalo u stručnoj literaturi ili dokumentima koji se tiču socijalne dimenzije obrazovanja u Hrvatskoj.

Sudionici su istaknuli postojeće mjere za ublažavanje ili uklanjanje obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju koje se provode na razini njihovih institucija. Sudionici navode dvije osnovne grupe mjera – materijalne i nematerijalne mjere. Materijalne mjere odnose se na financijska ulaganja u potpore za studente ili ulaganja u institucijsku infrastrukturu koja bi mogla utjecati na ublažavanje obrazovnih nejednakosti. Od nematerijalnih mjera najviše se govorilo o dokumentaciji, publikacijama i pravnim mjerama usmjerenima smanjenju obrazovnih nejednakosti i o sustavu savjetovanja (psihološkog, pravnog, karijernog), koji je u uvjetima pandemije i potresa još potrebniji, i to za sve skupine studenata, a ne samo za podzastupljene i ranjive skupine. Što se tiče nadzora i evaluacije postojećih mjera za smanjenje i ublažavanje obrazovnih nejednakosti, prema odgovorima sudionika može se zaključiti da one još uvijek nisu dovoljno razvijene ili se ne provode sustavno i kontinuirano.

Prilikom razgovora o mogućnostima ublažavanja ili otklanjanja obrazovnih nejednakosti sudionici su identificirali nekoliko ključnih prepreka za njihovo otklanjanje ili smanjenje, od čega su najvažnije nedostatak pouzdanih podataka i analitičke podloge za donošenje odluka, ali i činjenica da nejednakosti nastaju puno ranije, često i prije osnovne škole. Sudionici navode da je nemoguće efikasno djelovati na nejednakosti samo i tek na razini visokog obrazovanja. Usprkos tomu, istaknute su neke moguće mjere za ublažavanje ili otklanjanje obrazovnih nejednakosti – edukacija svih odgojno-obrazovnih stručnjaka za rad s pripadnicima ranjivih skupina, osvještavanje prepreka koje se tiču uključivanja starijih studenata, odnosno barijera na putu k cjeloživotnom obrazovanju, mogućnost da se korištenjem informacijsko-komunikacijske tehnologije pokušaju prevladati prepreke nekih ranjivih skupina u samom tijeku studiranja, a spomenuto je i donošenje

3.2. VISOKO OBRAZOVANJE (DRUGA FOKUS-GRUPA)

institucijskih pravilnika o studiranju za studente koji pripadaju nekoj od ranjivih skupina, a koji ne postoje na svim visokoškolskim institucijama. Također, sudionici su naveli važnost priznavanja prethodnog učenja, kao i kreiranje internih akata visokih učilišta s tom svrhom. Na kraju, upozoreno je na važnost financijskih potpora za studente doktorskih studija. Sudionici također smatraju da treba uključiti studente pri planiranju bilo kakvih mjera i inicijativa namijenjenih studentima.

Sudionici fokus-grupe općenito su bili dobro informirani o problematici nejednakosti u visokom obrazovanju i postojećim mjerama za smanjenje ili otklanjanje tih nejednakosti. Sudionici su upozorili na složenost problematike upućujući na potrebu za sustavnim rješavanjem problema obrazovnih nejednakosti na nižim obrazovnim razinama, ali i na recentne promjene i mogućnosti u korištenju informacijsko-komunikacijske tehnologije koje su potaknute pandemijom bolesti COVID-19. Također, u odnosu na postojeću klasifikaciju podzastupljenih i ranjivih skupina u visokom obrazovanju, ukazali su na postojanje dodatne kategorije, odnosno ranjive skupine – studenata doktorskih studija. Svi sudionici složili su se da je potrebno djelovati na razini sustava, institucija i pojedinaca kako bi se dalje ublažile ili otklonile obrazovne nejednakosti u visokom obrazovanju, ali i na drugim obrazovnim razinama u Hrvatskoj.

Usporedba rezultata prve i druge fokus-grupe za visoko obrazovanje

Sudionici obiju fokus-grupa općenito su bili dobro informirani o problematici nejednakosti u visokom obrazovanju i postojećim mjerama za smanjenje ili otklanjanje tih nejednakosti. Što se tiče mogućih razlika u stavovima ili informiranosti između članova dviju fokus-grupa, ne može se reći da među njima postoje značajnije razlike, dapače, pojavljuje se niz sličnih zapažanja i zabrinutosti problematikom. Zanimljivo je kako su sudionici fokus-grupe koji nisu sudjelovali u radu Nacionalne skupine ukazali na novu kategoriju ranjivih studenata – studente doktorskih studija, dok su se članovi Nacionalne skupine referirali na već postojeće i definirane podzastupljene i ranjive skupine. Nadalje, sudionici fokus-grupe koji nisu sudjelovali u radu Nacionalne skupine izdvojili su kao potencijalnu prepreku ublažavanju ili otklanjanju obrazovnih nejednakosti nedostatak pouzdanih podataka i analitičke podloge za donošenje odluka te su ukazali na činjenicu da nejednakosti nastaju puno ranije, često i prije osnovne škole. Sudionici te fokus-grupe navode da je nemoguće efikasno djelovati na nejednakosti samo i tek na razini visokog obrazovanja. U objema fokus-grupama naglašeno je nekoliko važnih točaka. Navedeno je kako su potresi i pandemija bolesti COVID-19 još više istaknuli postojeće nejednakosti u visokom obrazovanju, ali i da informacijsko-komunikacijska tehnologija potencijalno pruža mogućnosti za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja. Sudionici obiju fokus-grupa smatraju kako nedostaje nadzor i evaluacija postojećih mjera za smanjenje i ublažavanje obrazovnih nejednakosti. Prema komentarima sudionika može se zaključiti da postojeće mjere još uvijek nisu dovoljno razvijene ili se ne provode sustavno i kontinuirano. Također, sudionici obiju fokus-grupa upozorili su na složenost problematike, upućujući na potrebu za sustavnim rješavanjem problema obrazovnih nejednakosti.

4. OBRAZOVANJE ODRASLIH

Tihomir Žiljak i Teo Matković

Nejednako obrazovno sudjelovanje različitih skupina odraslih fenomen je kojim se andragogija bavi od samih svojih početaka (Pastuović, Žiljak, 2018). Jedan od razloga razvoja tradicionalnog emancipatorskog pristupa obrazovanju odraslih upravo je nastojanje da se isključenima, siromašnima, neobrazovanima i zapostavljenima pruži nova obrazovna šansa. U potrazi za jednakim obrazovnim šansama najčešći je pristup onaj koji nastoji otkloniti prepreke koje dovode do nejednakog sudjelovanja u obrazovanju (Pettersson, 2018). To su situacijske prepreke (one koje proizlaze iz nečije životne situacije), institucionalne prepreke (praksa i postupci koji ometaju sudjelovanje) te dispozicijske barijere (negativni stavovi i nedostatak motiva za uključivanje pojedinaca u učenje) (UNESCO, 2019). Te tri skupine prepreka međusobno su povezane i utječu jedna na drugu. Institucionalne prilagodbe olakšavaju prevladavanje dispozicijskih barijera. Važnu ulogu imaju odgovarajuće financijske potpore ranjivim skupinama kako bi se smanjile institucionalne i situacijske prepreke. Mogućnost stjecanja radnog iskustva može utjecati na sve tri kategorije barijera. Razvoj prikladnije ponude (provedbe) može pomoći smanjenju situacijskih i dispozicijskih barijera.

Na temelju dosadašnjih istraživanja identificirane su skupine kojima je zbog tih prepreka otežan pristup programima obrazovanja odraslih. To su osobe s invaliditetom, etničke, nacionalne i vjerske manjine, osobe iz ruralnih područja, migranti, tražitelji azila, osobe pod supsidijarnom zaštitom, starije osobe, niže obrazovane osobe te osobe koje nisu zaposlene i ne sudjeluju u obrazovnim programima (UNESCO, 2019).

Rasprava u fokus-grupi o obrazovanju odraslih bila je usmjerena upravo na provjeru dosadašnjih istraživačkih nalaza i strateških usmjerenja međunarodnih organizacija. Rasprava se također bavila otkrivanjem novih ili specifičnih (zapostavljenih) uzroka koji dovode do nejednakosti i traženjem rješenja kojima bi se situacija mogla popraviti.

Fokus-grupa održana je 14. travnja 2021. mrežnim putem. Sudionici bili su predstavnici državnih tijela koja su ključna za obrazovanje odraslih, strukovnih organizacija, udruga i predstavnika akademske zajednice. Pozvani su (i sudjelovali su) predstavnici sljedećih tijela i organizacija:

- Ministarstva znanosti i obrazovanja
- Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike
- Agencije za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih

4. OBRAZOVANJE ODRASLIH

- Hrvatskog zavoda za zapošljavanje
- Hrvatskog andragoškog društva
- Zajednice za obrazovanje odraslih pri Hrvatskoj gospodarskoj komori
- Hrvatske udruge poslodavaca
- Pučkog otvorenog učilišta Zagreb
- Pučkog otvorenog učilišta Čakovec
- Sveučilišta u Rijeci (2 predstavnika / predstavnice)
- Udruge gradova u Republici Hrvatskoj.

Sudionici fokus-grupe odgovarali su na sljedeća istraživačka pitanja:

- Kako važni dionici u području obrazovanja odraslih percipiraju obrazovne nejednakosti u RH?
- Ako su dionici uočili obrazovne nejednakosti u obrazovanju odraslih u Republici Hrvatskoj, kako vide mogućnosti njihova otklanjanja?

Uz svako od tih pitanja uključen je niz potpitanja kako bi rasprava bila što bolje tematski vođena. Detaljnije informacije o metodologiji istraživanja nalaze se kao Prilog IV ove publikacije. Izvještaj strukturom slijedi postavljena istraživačka pitanja.

1. Percepcija obrazovnih nejednakosti u obrazovanju odraslih

Rasprava na fokus-grupi najvećim je dijelom potvrdila dosadašnje teorijske nalaze o nejednakostima i poteškoćama pri uključivanju u obrazovanje odraslih. U tom smislu potvrđene su poteškoće ili nejednako sudjelovanje marginaliziranih skupina u obrazovanju odraslih te prepreke za sudjelovanje u obrazovanju odraslih (osobne, dispozicijske i strukturne). Sve je to smješteno u kontekst ukupno loše situacije s uključivanjem odraslih u obrazovanje u Hrvatskoj te dugotrajne i sporo provedene reforme u sustavu obrazovanja odraslih. O tome je višekratno pisao i sam moderator rasprave, tj. autor analize, ali je svoje sudjelovanje sveo na moderiranje i nije se uključivao vlastitim mišljenjima, prijedlozima ili komentarima.

Analiza iskaza sudionika pokazala je da su oni u nekim elementima dali nove prijedloge, osnovne nalaze potkrijepili primjerima i pomogli u stvaranju jasne slike stanja obrazovanja odraslih u Hrvatskoj. Rasprava se vodila oko osnovnih istraživačkih pitanja dogovorenih na razini konzorcija.

Vrste nejednakosti i skupine u nepovoljnom položaju

Sudionici su naglasili nejednakosti koje se odnose na socioekonomska obilježja potencijalnih polaznika, njihovu dob, prebivalište, tjelesno ili drugo oštećenje (invaliditet) ili druge elemente njihove isključenosti. Dakle glavni naglasak bio je na onim ciljnim skupinama i pojedincima koji se zbog nekog od tih obilježja ne uključuju u obrazovanje odraslih. Istaknute su sljedeće skupine:

- starije osobe
- žene od 35 do 50 godina

4. OBRAZOVANJE ODRASLIH

- osobe s invaliditetom
- osobe koje žive u ruralnim područjima
- Romi
- osobe s nižom razinom obrazovanja
- osobe lošijeg socioekonomskog stanja.

2. Uzroci obrazovnih nejednakosti u obrazovanju odraslih

Sudionici su uzroke nejednakosti sudjelovanja u obrazovanju pripisali skupini osobnih prepreka. To se odnosi na nedostatak vremena u socijalnom okruženju u kojem žive polaznici, nedostatak financijskih sredstava te psihološke prepreke sudionika koji zbog socijalnog okruženja, nedovoljno znanja ili nedostatka samopouzdanja manje sudjeluju u obrazovanju odraslih. Druga skupina uzroka odnosi se na način pripreme i provođenje programa (strukturu, metode i mjesto provođenja). Treća su skupina sustavni uzroci, tj. institucionalna osnova provođenja obrazovanja odraslih, koja stvara poteškoće i nejednake ulazne mogućnosti za polaznice i polaznike.

Prepreke za sudjelovanje u obrazovanju odraslih identificirane u ovoj raspravi podudarne su s preprekama koje u svojem utjecajnom radu identificiraju Rubenson i Desjardins (2009). Na sličan način prepreke su identificirane u analizi Europske komisije (2012) i opisane u hrvatskom slučaju (Žiljak, Alfirić, Pavičić i Vučić, 2018). U osnovi radi se o strukturnim, situacijskim i psihološkim ili dispozicijskim preprekama. Za potrebe ove analize, a na temelju rezultata rasprave, taksonomija je djelomično modificirana i prepreke su grupirane u osobne (psihološke i dispozicijske), institucionalne (ili strukturne) i programske prepreke.

1.1. Osobne prepreke

Osobne prepreke navedene u odgovorima odnose se na financijsko stanje potencijalnih polaznika (nedovoljni prihodi), nižu obrazovnu razinu, slabiju motivaciju i loša dosadašnja obrazovna iskustva. U raspravi je spomenut paradoks koji je poznat u obrazovanju odraslih, a odnosi se na manje uključivanje onih odraslih kojima je obrazovanje najpotrebnije. Radi se ponajprije o niže obrazovanim osobama koje najmanje sudjeluju u obrazovanju odraslih. U dosadašnjim istraživanjima niži stupanj obrazovanja kao prepreka za uključivanje u programe obrazovanja odraslih potvrđen i u Hrvatskoj (Žiljak, Alfirić, Pavičić i Vučić, 2018). Kao uzroci neuključivanja u programe obrazovanja odraslih navedeni su i strah, teško suočavanje sa stigmatizacijom i nedovoljno samopouzdanje.

Za marginalizirane skupine važan je problem nedostatak temeljnih znanja i vještina, koji otežava sudjelovanje u obrazovnom programu i smanjuje motivaciju za sudjelovanje. Ti se nedostaci vežu uz problem gore spomenutog paradoksa u obrazovanju odraslih:

„Jedan od razloga što se oni dosta teško uključuju u te procese, što nemaju dovoljno predznanja, pa bi im temeljne vještine omogućile ne samo razvoj temeljnih vještina već i jačanje samopouzdanja da to mogu.” (stručnjakinja 1)

4. OBRAZOVANJE ODRASLIH

Nedostatak vremena naveden je kao prepreka i važan razlog nesudjelovanja u programima obrazovanja odraslih. Posebno su istaknuta ograničenja koja imaju žene zbog obiteljskih obaveza:

„Teško u svoje obiteljske obaveze uklapaju obaveze koje sa sobom nosi obrazovanje, treba se kombinirati kućanski posao, čuvanje djece i obaveze na praktičnoj nastavi.“ (stručnjakinja 2)

U suprotstavljenom mišljenju spomenuto je da se nedostatak vremena često koristi i kao izgovor, iako su pravi razlozi negdje drugdje. U tom bi slučaju nedostatak vremena trebalo staviti u kontekst osobnih prioriteta, obiteljskih odnosa ili socijalnih usluga koje mogu osloboditi vrijeme za učenje:

„Taj nedostatak vremena iz svih istraživanja i nevezano za stručnu spremu, ultimativan izgovor je nedostatak vremena. Nikad nemaju vremena, ne odgovara im prije podne, ne odgovara im poslije podne, kako god da organiziramo nastavu.“ (stručnjakinja 3)

„Manjak vremena je bio deklariran kao prvi razlog i onda možemo postaviti pitanje zašto netko ne želi uložiti svoje vrijeme u obrazovanje. Zato što ga nema, što ima dvoje male djece ili zato što ne vidi da mu obrazovanje daje neku dobru perspektivu?“ (stručnjak 4)

Socioekonomska situacija spominje se kao sljedeći razlog. U tom dijelu bilo je suprotstavljenih iskaza. Sudionici su za neke skupine naveli cijene i tečajne naknade kao važne prepreke ili poticaje za sudjelovanje. Spomenuti su primjeri obrazovanja starijih osoba, kojima je naknada za sudjelovanje u programima za obrazovanje odraslih za treću dob prevelika u odnosu na niske mirovine. To bi značilo da tu mogućnost mogu koristiti samo umirovljenici s višim mirovinama.

„Toj dobnoj skupini [treća dob] je, po našem mišljenju, glavni razlog neuključivanja – novac koji trebaju izdvojiti za uključivanje u jedan od takvih programa.“ (stručnjakinja 12)

Drugi je primjer obrazovanje Roma, koji se uključuju u situaciji kad dobivaju naknadu za sudjelovanje u obrazovanju.

„Oni se uključuju kad im se financira obrazovanje, kad im se financira dolazak i kad dobiju naknadu za to obrazovanje. To radi Zavod za zapošljavanje dosta dobro. Ali onda kad napravite projekt gdje nema financiranja da dobivaju onu minimalnu naknadu koja je planirana u sklopu proračuna i mjera koje provodi Zavod, onda je teško njih dobiti na edukaciju.“ (stručnjak 5)

U drugačijem mišljenju istaknuto je da se previše naglašavaju financijske prepreke kao razlog za nejednako sudjelovanje u obrazovanju odraslih. Sudionici su naveli da se iz njihovih iskustava i ispitivanja koja su proveli u ustanovama može zaključiti da financijske prepreke nisu presudne. Dapače, spomenuto je da se besplatni programi manje cijene, a polaznici ih ne pohađaju toliko zdušno i odgovorno kao one koje plaćaju.

„To nas je donekle iznenadilo jer se uvijek misli da novac pa će se stvar nekako dogoditi, pa se vidjelo da novac nije glavna stvar zašto se nešto ne događa.“ (stručnjak 4)

„Često se pokazuje da osobama koje je nešto u potpunosti financirano, vrlo često imamo veliki drop out iz takvih programa. Za razliku kad osoba sama sebi ili bar sudjeluje u financiranju ipak je više motivirana za završavanje programa. Vidite da ovo istraživanje i većina istraživanja pokazuje da financije nisu najveći problem.“ (stručnjakinja 6)

4. OBRAZOVANJE ODRASLIH

Nadalje, nejednako sudjelovanje u programima obrazovanja odraslih proizlazi iz osobnih (psiholoških) razloga. Zašto se određene skupine osoba manje uključuju u obrazovanje odraslih iako za to imaju izrazite potrebe? Niže obrazovane osobe imaju slabiji uvid u mogućnosti koje im pruža dodatno obrazovanje. Slabije su motivirane i opterećene lošim iskustvom (neuspjehom) iz prethodnog obrazovanja.

„Problem su nisko obrazovane osobe, tj. osobe koje su rano izašle iz obrazovnog sustava. Paradoksalno je da se oni kojima je obrazovanje najpotrebnije najteže i najrjeđe uključuju u obrazovanje odraslih. Njihova motivacija je niska i to se vezuje za neuspjeh koji su doživjeli u redovnom obrazovanju. Ne vide što im obrazovanje donosi.” (stručnjakinja 2)

„Manje je sudjelovanje (u postotku) osoba s nižom stručnom spremom ili nižom razinom obrazovanja i to je u andragoškoj teoriji poznato kao andragoški paradoks.” (stručnjakinja 6)

Postoji određena stigmatizacija kojoj se neke osobe ne žele izlagati. Prisutan je i strah od nove situacije u kojoj će se naći. Tu su posebno istaknuti primjeri starijih osoba.

„Ja sa 50 godina se ne mogu obrazovati jer će mi se društvo smijati. Dosta je tih prepreka, vidljivih i nevidljivih.” (stručnjakinja 6)

„Razlozi su nam na neki način svima poznati. Kod starijih osoba to je strah od nečeg novog, nemaju spremnost za učenje, nisu se spremni prilagoditi novim okolnostima u kojim bi se našli da se uključe u obrazovanje i preuzimanje određene obaveze.” (stručnjakinja 2)

Većina sudionica i sudionika istaknula je važnost jačanja intrinzične motivacije polaznika programa za obrazovanje odraslih. Iz rasprave se čini da je upravo to istaknuto kao jedan od presudnih čimbenika za uključivanje i završavanje tih programa.

1.2. Programske prepreke

Sljedeći razlozi za manje ili otežano sudjelovanje odraslih mogu se naći u samim obrazovnim programima. Oni mogu biti izvor problema ako nisu dovoljno fleksibilni ili nisu prilagođeni odraslim osobama. Kao posebno važan razlog navedeno je neuvažavanje prethodnog iskustva i znanja polaznika. Dodatni je problem kod niže obrazovanih polaznika ako u programe nije uključeno jačanje temeljnih znanja i vještina. Mjesto održavanja programa također može biti problem. To se odnosi na udaljenost i nepristupačnost mjesta obrazovanja.

Programi su često nedovoljno fleksibilni ili prilagođeni određenim ciljnim skupinama, što se posebno odnosi na osnovno obrazovanje odraslih. Tu je višekratno istaknut primjer *Vlaka u snijegu* kao lektire koja nije primjerena odraslim polaznicima.

„E sada, formalni programi onda budu vrlo često preslika programa iz redovnog sustava. I to je ono što je kolegica sada rekla, primjeri programa osnovnog obrazovanja.” (stručnjak 7)

Pri tome je naglašeno da se u provođenju programa nedovoljno uvažava prethodno iskustvo i znanje polaznika. Ono se spominje kao neuvažanje unutar samog obrazovnog procesa kao i nedostatak razrađenih procedura za priznavanje prethodno stečenog znanja.

„Mi imamo situaciju da su pomorci ne znam koliko godina i onda dolazi polagati na Pomorski fakultet i onda on objašnjava gdje je pramac, a gdje krma.” (stručnjak 7)

4. OBRAZOVANJE ODRASLIH

Programski razlozi posebno su istaknuti kod programa za starije polaznice i polaznike. Potrebno je poznavati interese, motive i očekivanja polaznica i polaznika da bi se napravili programi koji njima odgovaraju:

„Osobe treće životne dobi, kojih je sve više i sve više visokoobrazovanih osoba treće dobi, oni više ne traže bilo kakvu ponudu. Oni traže kvalitetnu ponudu i treba se odmaknuti od percepcije da osobe treće dobi hoće samo neka mjesta za druženje i bilo što.” (stručnjakinja 12)

Sastavni je dio tog problema i mjesto održavanja programa: udaljenost, (ne)pristupačnost i (ne)prilagođenost mjesta obrazovanja:

„Kretanja iz mjesta u mjesto, prilagođenost prostora, jer si ustanove sigurno ne mogu prilagoditi prostor za jednog polaznika.” (stručnjakinja 1)

Posebno je istaknut problem organiziranja obrazovnih programa u ruralnim područjima. Osim prilagodbe prostora (što je posebno važno za osobe s invaliditetom i druge koje imaju poteškoće s kretanjem), važno je da postoji mogućnost da se do tih prostora doputuje:

„Prometna povezanost je sve teža i postaje nemoguća bez automobila. U ruralnom dijelu ženska populacija, posebno starija ženska populacija nema baš ‘vozačku u džepu’. Ova skupina je već u startu onemogućena u sudjelovanju u obrazovanju.” (stručnjakinja 8)

U raspravi su iznesena i drugačija mišljenja (predstavnik nacionalne agencije), prema kojima Hrvatska ima dobru pokrivenost ustanovama za obrazovanje odraslih te njihov broj i rasprostranjenost omogućuju dostupnost programa u svim dijelovima Hrvatske.

1.3. Institucionalne prepreke

Institucionalni problemi uočeni su na makrorazini, srednjoj razini i mikrorazini. Odnose se na sustavna rješenja i organizacije na nacionalnoj razini, potpore i organiziranje na regionalnoj i lokalnoj razini te okolnosti provedbe unutar samih organizacija za obrazovanje odraslih.

Slabosti sustava spomenute su u nekoliko odgovora, a najizravnije je izrečeno da sam sustav stvara nejednakost:

„Osobno mislim da nejednakosti najviše generira sustav. Loše posložen, odnosno neprilagođen sustav generira nejednakosti, pa pričali mi o bilo kojoj ciljanoj skupini. Da, ljudi nemaju vremena, ali zašto onda sustav ne omogući različite oblike online edukacija, koje trebaju biti kvalitetne.” (stručnjak 7)

U raspravi je spomenuto da je teško značajno promijeniti sustav obrazovanja odraslih ako se ne cijeni znanje i ulaganje u znanje. Navedeni su i neki primjeri iz medija koji su dovodili u pitanje ulaganje u obrazovanje odraslih:

„Zamislite u javnosti procurila informacija da će država davati obrazovne pakete, vaučere slično kao u Francuskoj u vrijednosti 500 eura. I sad novinar veli koji je to nonsens. Ljudi se bore za egzistenciju, a oni će davati za obrazovanje. Svatko pametan će upotrijebiti novac da promijeni laminat, kupaonu itd.” (stručnjakinja 6)

4. OBRAZOVANJE ODRASLIH

U opisu suradnje aktera unutar postojećeg institucionalnog okvira konstatirano je da bi se na tome trebalo raditi. Nije bilo naročite kritičnosti, ali ni velikih pohvala toj suradnji.

„Radimo zajedno, da netko ne kaže da ne radimo zajedno. Ja mislim da udruge u obrazovanju odraslih, Ministarstvo i Agencija rade po prilici dobro. Ne slažemo se uvijek oko svega i sa znanstvenom zajednicom, ali mislim da imamo dosta dobru sinergiju u odnosu na druge sustave.” (stručnjak 9)

Većina sudionica i sudionika konstatirali su da se sustav previše sporo reformira. Posebno je istaknuto zanemarivanje prijedloga i pripremljenih rješenja koji već postoje.

„Od prije 3,5 ili 4 godine stoji u ladici Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje prijedlog sustava na razinama 3, 4, 5, ne uključuje 6, priznavanje strukovnih kompetencija.” (stručnjak 10)

„Ja već radim 33 godine i oni koji me poznaju da se već 33 godine bavim ovim pitanjima i ponekad imam osjećaj da tapkamo na mjestu.” (stručnjakinja 6)

Međutim, izrečeno je i mišljenje da postoji pretjerana javna kritičnost prema sustavu obrazovanja odraslih i da ona može štetiti samom sustavu. Takva kritičnost šteti javnoj slici o obrazovanju odraslih:

„Kad govorimo da je nešto neusklađeno ili sporo, i tako govorimo u takvim skupinama, i gledamo iz našeg kuta – trebamo pogledati širu sliku i takve naše izjave mogu imati jako velike posljedice. Ako to kažete na mjestu, među ljudima koji nisu svakodnevno u obrazovanju, nisu u cjeloživotnom učenju, oni to zapamte i kažu ništa ne valja.” (stručnjak 9)

Jedna od sustavnih manjkavosti jest i nedovoljno obrazovanje stručnjaka za obrazovanje odraslih. Izostali su kontinuirani sveučilišni programi za andragoge i sve stručnjake koji rade u obrazovanju odraslih. To se odražava na manjak profesionalnosti i primjerenog djelovanja u ovom osjetljivom dijelu obrazovnog sustava.

„Fale dobro educirani stručnjaci, Osobe koje u potpunosti poznaju sustav obrazovanja odraslih i onda mogu prilagoditi sustav toj odrasloj osobi. Mi imamo nažalost situacija da osobe često dolaze u sustav obrazovanja odraslih i onda se prema njima ponašaju kao da su klinici, što mislim da nije dobro, kao da su djeca.” (stručnjakinja 6)

Kao dobri primjeri u ovom području spomenuti su novi sveučilišni programi iz andragogije i višegodišnje provođenje Curriculumuma globALE. Taj kurikulum provodi Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih, besplatan je za stručnjake u obrazovanju odraslih i do sada je obuhvatio veliki broj korisnika.

Na razini ustanova uočene su nedovoljno razvijene savjetodavne službe. One bi trebale informirati, motivirati i usmjeravati polaznika i posebno su važne za skupine u nepovoljnom položaju:

„Što je uopće raspoloživo u obrazovnoj ponudi? Tu rješenje vidim u formiranju različitih, kako god ćemo ih nazvati, centara za savjetovanje, odnosno upravljanja karijerom. Nešto što je vani itekako prepoznato, savjetodavna funkcija je izrazito bitna.” (stručnjak 7).

1.4. Pregled uzroka i prepreka

Moguće je zaključiti da se gotovo svi sudionici slažu oko skupina koje su u nepovoljnom položaju i koje imaju poteškoća s uključivanjem u obrazovanje odraslih.

Jasno su iskazali većinu prepreka i ograničenja zbog kojih pripadnici tih skupina u programima obrazovanja odraslih sudjeluju rjeđe nego pripadnici opće populacije. Jasno je naglašena ideja da se radi prije svega o jednakim šansama, stvaranju jednakih mogućnosti i kreiranju poticaja za one kojima su potrebni. O pojedincu ovisi i na njemu je odgovornost koliko će i kako iskoristiti te šanse. U fokusu rasprave bilo je pravo na izbor vrste i načina obrazovanja, na uvažavanje različitosti osobnih interesa, sklonosti i osobnih planova. S obzirom na različite pozicije sudionika, oni su više naglašavali one dimenzije koje proizlaze iz njihova neposrednog iskustva (gotovo svi sudionici vrlo suiskusni akteri u obrazovanju odraslih), istraživanja koja su provodili ili na temelju percepcije provedbe obrazovne politike i vlastite uloge u tome.

Zbog toga postoje razlike u definiranju prepreka (primjerice financijskih), kritičnosti prema dosadašnjim procesima ili odnosima među akterima. Te razlike nisu presudne i ne utječu na osnovne nalaze. Jasno su uočeni osobni razlozi (koji su često povezani sa socijalnom pozicijom osoba), programski razlozi (prilagodjenost, fleksibilnost, provedivost programa) te institucionalna dimenzija problema. Prepreke su vrlo često povezane i stvaraju isprepletenu mrežu međusobnih utjecaja.

3. Mogućnosti otklanjanja obrazovnih nejednakosti u obrazovanju odraslih

Sudionice i sudionici u fokus-grupi bili su vrlo motivirani za predlaganje instrumenata i mjera javnih politika kojima bi se mogla poboljšati mogućnost jednakog sudjelovanja u obrazovanju odraslih. Doduše, u iskazima su navodili i određenu rezervu prema mogućnosti implementacije ponuđenih prijedloga. Međutim, želja za promjenom ostaje, i to na svim razinama: na razini čitavog sustava obrazovanja odraslih, na razini profesionalne zajednice i na razini ustanova.

1.1. Ubrzavanje zakonskih promjena i prilagodba sustava novim potrebama.

Spominje se Zakon o obrazovanju odraslih, pravilnici, ažuriranje nacionalne klasifikacije zanimanja, reguliranje sustava osiguravanja kvalitete:

„Što se tiče priznavanja prethodnog učenja, jasno da bi to Ministarstvo trebalo riješiti novim Zakonom; Ministarstvo s novim Zakonom ide i u priznavanje prethodnog učenja. Tako da se nadam da će to uskoro zaživjeti i ukloniti ovu prepreku o kojoj govorimo.” (stručnjakinja 1)

„Prvo što trebamo jest donijeti novi Zakon o obrazovanju odraslih.” (stručnjak 9)

Posebno je zanimljiva situacija s novim zanimanjima i programima koji su izrađivani za ta zanimanja u sklopu ESF projekata, a još uvijek nisu u nacionalnoj klasifikaciji zanimanja:

„Jer mi još i danas imamo neka zanimanja, razvijene programe koji nisu ušli u Nacionalnu klasifikaciju zanimanja, i sad kad ja govorim sa operativne razine, kad meni dođe osoba u evidenciju s

4. OBRAZOVANJE ODRASLIH

tim zanimanjem, ja tu osobu ne mogu evidentirati to zanimanje, to zanimanje ne može biti vidljivo kroz pretraživanje kad poslodavac pretražuje, kad savjetnik pretražuje i na neki način mislim da bi trebalo dosta po tom pitanju napraviti da se što prije ažurira Nacionalna klasifikacija zanimanja.” (stručnjakinja 2)

1.2. Suradnja i horizontalna koordinacija

Spomenuta je potreba za konsenzusom i jačanje sinergije u djelovanju ključnih aktera.

„... trebao bi se donijeti jedan nacionalni konsenzus o tome gdje smo i kamo idemo dalje.” (stručnjakinja 6)

„Općenito mislim da nama koji radimo u državnim tijelima i vama koji radite u ustanovama za obrazovanje odraslih treba velika sinergija da svi zajedno krenemo naprijed jer jedino na taj način možemo sagledati cijeli problem.” (stručnjakinja 1)

1.3. Razvijanje programa koji su fleksibilni, modularno koncipirani

U raspravi je višekratno spomenuta potreba razvijanja fleksibilnih, modularno koncipiranih programa. Pri tome su navedene i nove mogućnosti izvođenja kraćih programa. Sve bi to trebalo biti popraćeno razvojem sustava osiguranja kvalitete. Naglašeno je da su iskustva u vrijeme pandemije bolesti COVID-19 pokazala mogućnosti i prednosti nastave na daljinu:

„Kad netko kaže da online edukacija nije kvalitetna, prevario bi se. Međutim, u online edukaciju treba uložiti puno truda i treba imati osposobljene ljude da bismo to kvalitetno radili. Tu ima mogućnost u deset navečer se priključiti nekom predavanju. To nije fiksno vezano za neki termin.” (stručnjak 7)

„Potrebno kvalitetno razmišljati o osiguranju kvalitete, pogotovo ako želimo još više otvoriti priliku obrazovanja kroz kraće forme.” (stručnjak 4)

1.4. Povezanost s osnovnim i visokim obrazovanjem

Sudionice i sudionici naglasili su da je redovno osnovno obrazovanje temelj za cjeloživotno učenje i buduće uključivanje u obrazovanje odraslih:

„Trebamo težiti da mi djecu koju sad educiramo kroz redovni sustav, da tu djecu pripremu da kad budu odrasli ljudi, da imaju intrinzičnu motivaciju, da budu opremljeni ključnim kompetencijama za cjeloživotno učenje.” (stručnjakinja 1)

Reforma obrazovanja odraslih vezana je također uz visoko obrazovanje (obrazovanje stručnjaka), obrazovanje odraslih na sveučilištima. Naime, sustav obrazovanja odraslih u Hrvatskoj ne uključuje visoko obrazovanje, pa bi i o tome trebalo voditi računa:

„Odraslih u visokom obrazovanju – se nitko ne dotiče. Svi pričaju o visokom obrazovanju, no o ciljanoj skupini odraslih u visokom obrazovanju – ta tema ne postoji.” (stručnjak 7)

Druga dimenzija povezanosti s visokim obrazovanjem jest razvoj andragoških programa na sveučilištima:

„Upisana je profesija andragog. I mi... radimo na diplomskom studiju. To će pomoći barem malo da se to usustavi obrazovanje edukatora.” (stručnjakinja 6)

1.5. Jačanje fokusiranih financijskih poticaja uz uvažavanje korisničke perspektive (vaučeri)

U predlaganju rješenja vrlo su pozitivno ocijenjeni predloženi vaučeri. Oni bi uključivali financijske poticaje koji uvažavaju interese i očekivanja polaznika, a otvoreni su i za zaposlene i za nezaposlene:

„Pokušavamo sada razraditi kroz vaučere, znači da osoba može izabrati program na koji će ići, s tim da se s njom odrade neke aktivnosti savjetovanja, profesionalnog usmjeravanja, vođenja prema tom procesu.” (stručnjakinja 11)

„Tema vaučera koji su, čini mi se, dobra prilika demokratizacije i pristupa obrazovanju za sve, gdje se onda oni mogu vezati ili za ciljane programe za koje ima smisla da društvo ulaže, gdje se može i geografski djelovati.” (stručnjak 4)

1.6. Jačanje korisničke perspektive u procedurama

U središte interesa treba staviti korisnike, tj. polaznike u obrazovanju odraslih – njihove interese, motive i želje:

„Mi se moramo staviti u cipele tih ljudi. Mi uvijek govorimo u ime nekih institucija. Pa im mi to plaćamo, pa osiguravamo pa im mi nudimo i tako dalje, a treba vidjeti tu neku intrinzičnu motivaciju i što je tim ljudima zapravo interesantno.” (stručnjakinja 11)

1.7. Utjecaj lokalnih proračuna

Zanimljiv je prijedlog da se jača inicijativa prema lokalnoj i regionalnoj samoupravi na izgradnji „rodno osviještenih proračuna”. Oni bi trebali pomoći da se proširi ponuda socijalnih usluga kojima bi se smanjile obiteljske prepreke (posebno za žene) za uključivanje u obrazovanje odraslih:

„Stvaranje rodno osviještenih proračuna, bolje rečeno osviještenih proračuna za potrebe obitelji, što je izuzetno važno u ovom kontekstu. Primjerice, ako mama ili tata znaju da dijete ima topli obrok u školi, onda će imati jednu brigu manje, možda će to vrijeme posvetiti obrazovanju, možda nečem drugom. Iz ovog vidimo da su lokalni, gradski proračuni izuzetno važni, posebno u vezi socijalnih usluga u zajednici; to je važno da se mogu uključiti ove skupine.” (stručnjakinja 1)

1.8. Jačanje informativnih i promotivnih aktivnosti

Svi sudionici i sudionice složili su se da treba jačati promotivne aktivnosti kojima bi se potaknuo interes za uključivanje u obrazovanje odraslih.

Na dosadašnje aktivnosti Tjedna cjeloživotnog učenja i postojeću strategiju promocije cjeloživotnog učenja trebalo bi nadovezati nove inicijative. Jedna, s kojom su se svi složili, jest inicijativa za proglašenje Godine cjeloživotnog učenja:

„Trebalo bi razmišljati o Godini cjeloživotnog učenja. Imali smo Desetljeće pismenosti. Godina cjeloživotnog učenja u koju bismo se svi uključili i promovirali jer 2024. dobijemo prve rezultate PIAAC-a, tad će se svi uhvatiti za glavu. Ne bi trebalo čekati to, već bi se trebalo raditi ranije i kroz Godinu cjeloživotnog učenja raditi da se svima jača svijest o potrebi sudjelovanja u cjeloživotnom učenju.” (stručnjakinja 1)

4. OBRAZOVANJE ODRASLIH

„Na državnoj razini, kao što imamo međunarodni dan ovoga, onoga, mislim da bismo mogli napraviti kao što je Slovenija napravila: Učeca se dežela. Osim Tjedna cjeloživotnog učenja, ajmo jednu godinu proglasiti Godinom cjeloživotnog učenja. Proširiti ljudima okvire.” (stručnjakinja 6)

Predložena je također izrada jedinstvenog portala na kojem bi polaznici lako mogli vidjeti ponudu tečajeva i odabrati onaj koji im odgovara. Napomenuto je da neke ustanove to provode, ali još uvijek to nije dio sustavnog rada svih ustanova za obrazovanje odraslih.

1.9. Jačanje savjetodavnih aktivnosti.

Raspravljalo se o pitanju treba li za savjetodavne aktivnosti osnivati nove institucije ili jačati postojeće. Na kraju su se svi složili da treba jačati postojeće službe u HZZ-u te razviti ili modificirati organizaciju savjetovanja u ustanovama:

„Imamo postojeće institucije, ali formirati odjele unutar toga, stručne osobe koje će onda savjetovati vezano uz sve ove probleme, upravljanje karijerom i slično. Ali mi moramo imati te osobe, moramo imati educirani kadar koji će to raditi, a to su strašno ozbiljne stvari.” (stručnjak 5)

„A što se tiče rada, savjetodavnog rada, individualnog informiranja, mogu odgovorno reći da Hrvatski zavod za zapošljavanje tu ima vrlo dobro razvijene i prostorne kapacitete, ljudske resurse od pedagoga, psihologa, savjetnika za zapošljavanje koji pružaju informacije nezaposlenima o mogućnostima obrazovanja, mogućnosti uključivanja u radionice. Naime, nas je tu malo sad ova pandemija zaustavila u tom procesu.” (stručnjakinja 2)

4. Predloženi instrumenti javnih politika

Od instrumenata kojima bi se poboljšala situacija u dostupnosti obrazovanja odraslih navedeni su: zakonska rješenja, promotivne aktivnosti, organizacijske promjene i financijski poticaji. Može se konstatirati da su obuhvaćene skoro sve dimenzije i sve vrste instrumenata koje koriste politike koje se bave obrazovanjem odraslih i koje su analizirane u politikama obrazovanja odraslih u Hrvatskoj i Europskoj uniji (Žiljak, 2018). Instrumenti u politikama za obrazovanje odraslih identificirani u knjizi Pastuovića i Žiljaka navedeni su u Tablici 1.

Tablica 1: Vrste instrumenata javnih politika u obrazovanju odraslih

Vrste instrumenata	
1. Informiranje i uvjeravanje	
2. Obvezujuće odluke donesene na temelju javnih ovlasti	
3. Financiranje	Poticaji za provođenje programa
	Jačanje kapaciteta stručnjaka, ustanova i sustava
4. Organizacijske promjene sustava obrazovanja odraslih	

(Pastuović i Žiljak, 2018, str. 388)

4. OBRAZOVANJE ODRASLIH

Sudionici su u prijedlozima bili vrlo jasni i određeni i obuhvatili sve razine: od razine Europske unije (vaučeri iz financijskog paketa Nacionalnog plana oporavka i otpornosti), nacionalne razine (zakoni, pravilnici, kampanje), lokalne razine (proračuni) i na kraju provedbene razine (jačanje savjetodavnih funkcija).

Zaključak

Svi sudionici motivirani su i zainteresirani za rješavanje problema nejednakosti u obrazovanju odraslih. Svjesni su svih dimenzija problema, a naglasak stavljaju na osiguravanje jednakih mogućnosti za uključivanje u programe obrazovanja odraslih. Nejednakost se analizira višedimenzionalno s naglaskom na osiguravanje jednakih mogućnosti. Kako bi se osigurale jednake mogućnosti za marginalizirane skupine, potrebno je osiguravanje dodatnih resursa. To se odnosi na pružanje usluge savjetovanja i usmjeravanja. Važna je i financijska potpora, a sudionici su pozitivno ocijenili uvođenje vaučera kao financijskog instrumenta koji uvažava interese i očekivanja polaznika.

Percepcija sudionika u osnovi se poklapa s teorijskim nalazima i preprekama za sudjelovanje u obrazovanju odraslih (osobne, programske i institucionalne prepreke). Poseban naglasak bio je na krajnjim korisnicima, njihovu informiranju i motiviranju, njihovu odabiru programa, jačanju savjetodavne uloge provoditelja (koncept cjeloživotnog usmjeravanja) i programskoj prilagodbi. Za promjene i veće sudjelovanje odraslih u obrazovanju važno je raditi na promociji društva znanja i vrijednosti ulaganja u vlastito obrazovanje. To se ne tiče samo obrazovanja odraslih, ali je u ovom sektoru posebno značajno jer je sudjelovanje u programima obrazovanja odraslih u Hrvatskoj među najnižima u EU-u. Sudionici su jasno naglasili sve potrebne elemente institucionalnih promjena i u tome su bili određeni. Spomenuta je važna uloga Agencije za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih u osposobljavanju i jačanju kapaciteta andragoga. To je važno u kontekstu čestih prijedloga za ukidanje te agencije ili njezino pripajanje nekoj drugoj agenciji.

Prema odgovorima sudionika nejednakosti u obrazovanju odraslih odnose se na socioekonomska i dobna obilježja potencijalnih polaznika, njihovo prebivalište, tjelesno ili drugo oštećenje (invaliditet) ili druge elemente njihove isključenosti. Ta obilježja pojedinaca u kombinaciji s programskim nedostacima i neprilagođenosti te institucionalnim slabostima rezultiraju nejednakošću.

Skupine koje se rjeđe i teže uključuju u obrazovanje jesu:

- starije osobe
- žene od 35 do 50 godina
- osobe s invaliditetom
- osobe koje žive u ruralnim područjima
- Romi
- osobe s nižom razinom obrazovanja
- osobe lošijeg socioekonomskog položaja.

4. OBRAZOVANJE ODRASLIH

U raspravi u fokus-grupi predložene su sljedeće mjere za otklanjanje nejednakosti u obrazovanju odraslih: ubrzavanje zakonskih promjena i prilagodbe sustava novim potrebama

- unaprjeđenje suradnje i horizontalne koordinacije
- razvijanje programa koji su fleksibilni, modularno koncipirani
- osnaživanje povezanosti s promjenama u osnovnom i visokom obrazovanju
- jačanje fokusiranih financijskih poticaja uz uvažavanje korisničke perspektive (vaučeri)
- uvažavanje interesa korisnika i jačanje korisničke perspektive
- osnaživanje pozitivnog utjecaja lokalnih proračuna
- jačanje informativnih i promotivnih aktivnosti
- jačanje savjetodavnih aktivnosti.

U nastavku je pregledni prikaz prikupljenih mišljenja o uzrocima nejednakog sudjelovanja, predloženim načinima rješavanja i instrumentima javnih politika koji bi se koristili u tim slučajevima.

Tablica 2: Percepcija sudionika fokus-grupa o preprekama, rješenjima i instrumentima za rješavanje nejednakosti u obrazovanju odraslih*

Problemi, prepreke / alternativna mišljenja (Alt.)		Predložena rješenja	Izabrani instrumenti obrazovne politike
Osobne prepreke			
Niska razina obrazovanja osoba		Jačanje veze s osnovnim obrazovanjem i jačanje temeljnih vještina	Zakoni, pravilnici, strategije
Slaba motivacija osoba		Jačanje savjetodavnih funkcija	Organizacijske promjene
Strah osoba od nepoznatog i izbjegavanje stigmatizacije		Jačanje informativnih i promotivnih aktivnosti	Informiranje i uvjeravanje
Nedostatak vremena zbog obiteljskih obveza	Alt. Nedostatak vremena kao izgovor	Mijenjanje strukture lokalnih proračuna za obiteljske politike Jačanje savjetodavnih funkcija Razvijanje fleksibilnijeg provođenja programa	Financijski instrumenti Organizacijske promjene
Socioekonomska situacija u kojoj se osoba nalazi i financijske potpore	Alt. Besplatni programi manje se cijene	Jačanje fokusiranih financijskih poticaja uz uvažavanje korisničke perspektive (vaučeri)	Financijski instrumenti

4. OBRAZOVANJE ODRASLIH

Programske prepreke			
Krutost i neprilagođenost programa odraslim polaznicima		Razvijanje programa koji su fleksibilni, modularno koncipirani Razvijanje sustava osiguranja kvalitete	Zakoni, pravilnici Organizacijske promjene
Neuvažavanje iskustva i prethodnih znanja		Brže reguliranje priznavanja prethodnog učenja	Zakoni i pravilnici
Neuvažavanje interesa i očekivanja polaznika		Jačanje korisničke perspektive u procedurama	Organizacijske promjene
Prometna nedostupnost mjesta obrazovanja i nepristupačnost	Alt. Dovoljno dostupnih ustanova	Upotreba postojeće mreže ustanova za obrazovanje odraslih	Informiranje Organizacijske promjene
Institucionalne prepreke			
Slabost cijelog sustava	Alt. Pretjerana kritičnost šteti sustavu	Upotreba i primjena gotovih analiza Povezivanje promjena u sustavu obrazovanja odraslih s promjenama u osnovnom i visokom obrazovanju	Zakoni, pravilnici strategije
Sporo reformiranje sustava		Brže zakonske promjene i prilagodba sustava novim potrebama	Zakoni, pravilnici, strategije
Nisko javno vrednovanje znanja i obrazovanja		Razvijanje javnih kampanja i snažnijeg utjecaja putem medija	Informiranje i uvjeravanje
Suradnja aktera		Postizanje konsenzusa i jačanje sinergije u djelovanju ključnih aktera	Organizacijske promjene
Nedostatak obrazovanih andragoga		Sveučilišni programi i Curriculum globALE	Financijski instrumenti Organizacijske promjene
Slaba informiranost polaznika		Jačanje informativnih i promotivnih aktivnosti (Godina cjeloživotnog učenja, informativni portal s obrazovnim ponudama)	Informiranje i uvjeravanje
Nerazvijena savjetodavna funkcija		Jačanje savjetodavnih funkcija u ustanovama i HZZ-u	Informiranje i uvjeravanje Organizacijske promjene

4. OBRAZOVANJE ODRASLIH

Konkretni aspekti osobnih, programskih i institucionalnih prepreka ustanovljeni kroz fokus-grupe činit će temelj eksploratorne analize mikropodataka Eurostatove Ankete o obrazovanju odraslih (*Adult Education Survey*) iz 2007. i 2016. godine, kao i sekundarne analize agregata drugih recentnih istraživanja o obrazovanju odraslih provedenih u Hrvatskoj.

Već je mapiranje u okviru ove fokus-grupe identificiralo (ne)postojanje prijedloga aktivnosti koje bi utjecale na pojedine mehanizme i aspekte nejednakosti u pristupu. Analize poduzete u nastavku istraživanja imaju potencijal otkriti relativni značaj pojedinih istaknutih problema, odnosno otvoriti uvide o novim aspektima – a koji se kasnije mogu dovesti u odnos s predloženim i postojećim mehanizmima umanjivanja tih nejednakosti – te unaprijediti njihov dizajn kako bi se unaprijedila dimenzija inkluzije.

Literatura:

- European Commission (2012.). *European Guide – Strategies for improving participation in and awareness of adult learning*. Brussels: European Commission.
- Patterson, M.B. (2018). The Forgotten 90%: Adult nonparticipation in education, *Adult Education Quarterly: A Journal of Research and Theory*, 68(1) 41-62.
- Pastuović, N. i Žiljak, T. (ur.) (2018). *Obrazovanje odraslih: teorijske osnove i praksa*. Zagreb: Učiteljski fakultet i Pučko otvoreno učilište Zagreb.
- Rubenson, K. i Desjardins, R. (2009). The Impact of Welfare State Regimes on Barriers to Participation in Adult Education. A Bounded Agency Model. *Adult Education Quarterly*, 59(3), 187–207.
- UNESCO (2019). *4th global report on adult learning and education: Leave no one behind: participation, equity and inclusion*. Paris, UNESCO.
- Žiljak, T., Alfirević, N., Pavičić, J. i Vučić, M. [2018]. The Promotion of Vocational and Adult Learning in Croatia: Results of a Policy Initiative and Generic Implications for Policy and Education Practice in South-East Europe5. *Andragoške studije*, (1), 79–103.

5. SINTEZA: OBRAZOVNE NEJEDNAKOSTI U CJELOŽIVOTNOJ PERSPEKTIVI

Thomas Farnell i Mia Lakatoš

Ovim integralnim izvještajem predstavljene su nalazi pet individualno provedenih fokus-grupa o obrazovnim nejednakostima u Hrvatskoj (s ukupno 44 predstavnika dionika sustava). Kako bi se osigurala sveobuhvatna slika nejednakosti u obrazovnom sustavu, fokus-grupama obuhvaćene su sve razine obrazovnog sustava:

- rani i predškolski te osnovnoškolski odgoj i obrazovanje
- srednjoškolsko obrazovanje
- visoko obrazovanje
- obrazovanje odraslih.

Iz nalaza je vidljivo da svaka razina obrazovnog sustava ima zasebni zakonski i institucionalni okvir te se suočava sa specifičnim izazovima i potrebama, koji su (uz to što su brojni) izrazito kompleksni i multidimenzionalni.

U tom smislu povezivanje nalaza u integriranu cjelinu predstavlja izazov i opasnost da se sintezom zanemare specifičnosti pojedinih obrazovnih razina. Međutim, istovremeno cilj Tematske mreže: „Cjeloživotno obrazovanje dostupno svima” jest adresirati obrazovne nejednakosti u cijeloj obrazovnoj vertikali i osigurati poveznice među svim različitim (i često fragmentiranim i nepovezanim) dijelovima obrazovnog sustava. U skladu s time u nastavku će se prikazati sinteza nalaza svih provedenih fokus-grupa polazeći od sljedećeg tematskog okvira:

- spremnost dionika za strukturirane razgovore o obrazovnim nejednakostima
- razina osviještenosti dionika o multidimenzionalnim aspektima obrazovnih nejednakosti
- trendovi nejednakosti koji proizlaze iz svih obrazovanih razina; sličnosti u identificiranim ranjivim skupinama, vrstama nejednakosti i mogućim mjerama
- kritički osvrt na nalaze: nedostaci i otvorena pitanja (npr. aspekti nejednakosti koji nisu spomenuti u fokus-grupama).

Uz sintetski prikaz raspravit će se i o implikacijama nalaza fokus-grupa za nadolazeće aktivnosti projekta Tematska mreža: „Cjeloživotno obrazovanje dostupno svima”. To se ponajprije odnosi na dizajniranje i

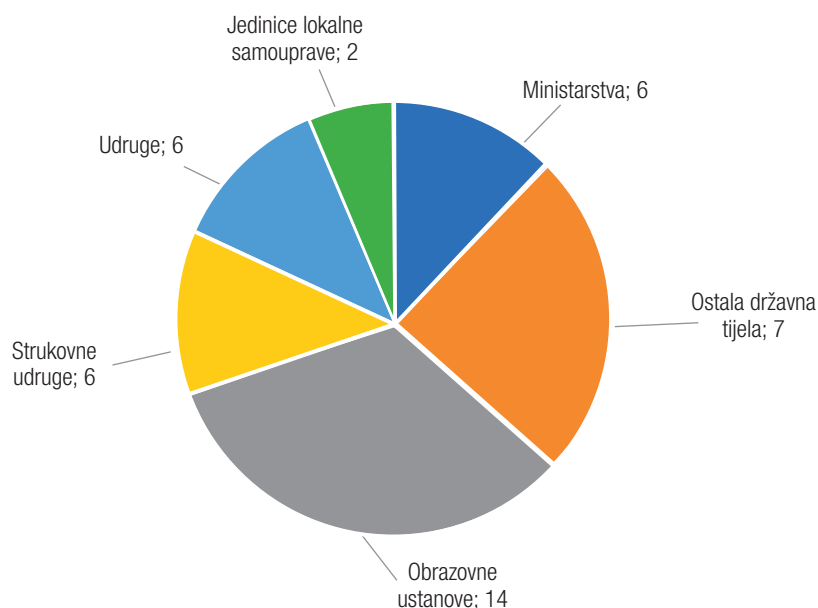
5. SINTEZA: OBRAZOVNE NEJEDNAKOSTI U CJELOŽIVOTNOJ PERSPEKTIVI

provedbu posebnih znanstvenih istraživanja na svakoj razini obrazovanja čiji će cilj biti dodatno osvijetliti uzroke i posljedice obrazovanih nejednakosti koje su ustanovljene u nalazima provedenih fokus-grupa, ali ovaj put iz *perspektive korisnika sustava i samih obrazovnih ustanova*.

1. Spremnost dionika na suradnju u području obrazovnih nejednakosti

U fokus-grupama ukupno su sudjelovala 44 predstavnika institucija dionika obrazovnog sustava. Slika 1 prikazuje strukturu sudionika prema vrsti ustanova u kojima su zaposleni:

Slika 1: Sudionici fokus-grupa prema vrsti ustanove

S obzirom na to da je cilj Mreže uspostaviti strukturirani dijalog s donositeljima javnih politika, važno je istaknuti da su u fokus-grupama sudjelovali predstavnici svih nadležnih institucija u sustavu obrazovanja:

- Ministarstva znanosti i obrazovanja
- Agencije za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih
- Agencije za znanost i visoko obrazovanje
- Agencije za odgoj i obrazovanje
- Nacionalnog centra za vanjsko vrednovanje obrazovanja obrazovnih ustanova.

5. SINTEZA: OBRAZOVNE NEJEDNAKOSTI U CJELOŽIVOTNOJ PERSPEKTIVI

Osim predstavnika navedenih institucija, u fokus-grupama predstavnici jedinica lokalne samouprave te predstavnici drugih ministarstava i agencija kao što su:

- Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike
- Hrvatski zavod za zapošljavanje
- Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH pravobranitelj za djecu.

Visoka stopa odaziva na poziv za sudjelovanje u fokus-grupama te količina sadržaja generiranog kroz iskaze sudionika fokus-grupa upućuje na **visoku razinu spremnosti dionika na aktivno uključivanje u otklanjanje obrazovnih nejednakosti u sustavu obrazovanja u Hrvatskoj**. Usprkos ovom zaključku, detaljnijim uvidom u strukturu sudionika vidljivo je kako su se sudjelovanje pojedinih predstavnika institucija i sama funkcija sugovornika razlikovali ovisno o fokus-grupi. Navedeno upućuje na važnost uspostavljanja kontakata te kvalitetne i kontinuirane komunikacije s određenim dionicima u sljedećim fazama rada Mreže kako bi se osigurala uključenost svih donositelja odluka u sustavu obrazovanja u naredne aktivnosti Mreže, posebno u strukturirani dijalog i konzultacije, na temelju čega će biti definirane preporuke projekta za unapređivanje obrazovnih politika.

Zaključno, mješovit sastav fokus-grupa osigurao je različitost perspektiva i mišljenja, s obzirom na to da su u svakoj fokus-grupi sudjelovali predstavnici obrazovnih institucija, udruga, javnih agencija, ministarstava, lokalne samouprave i drugih organizacija važnih za unaprjeđivanje sustava obrazovanja.

2. Razina osviještenosti dionika o obrazovnim nejednakostima

Jedan od najvažnijih nalaza fokus-grupa jest da su dionici na svim razinama obrazovanja suglasni oko *postojanja* problema obrazovnih nejednakosti i važnosti formulacije mjera za njihovo ublažavanje ili uklanjanje. Ovo je posebno važno jer, kako navodi Farnell (2013), do sada u strateškim dokumentima Vlade Republike Hrvatske vezanim uz obrazovanje nije stavljen jasan naglasak na obrazovne nejednakosti, već su se one problematizirale/operacionalizirale parcijalno kroz usmjeravanje samo na specifične skupine (npr. pripadnike romske populacije ili djecu s teškoćama u razvoju) ili na pojedine razine obrazovnog sustava (npr. socijalna dimenzija visokog obrazovanja).

Još jedan važan nalaz fokus-grupa jest zaključak istraživača da dionici u svakoj skupini imaju dobro razumijevanje *multidimenzionalnosti* problema i uzroka obrazovnih nejednakosti. Kao što će detaljnije biti predstavljeno u idućem razdjelu, odgovori sugovornika u svim fokus-grupama upućuju na to da razumiju da na obrazovne nejednakosti paralelno utječu različiti i isprepleteni faktori:

5. SINTEZA: OBRAZOVNE NEJEDNAKOSTI U CJELOŽIVOTNOJ PERSPEKTIVI

Slika 2: Dimenzije uzroka obrazovnih nejednakosti

Razumijevanje (mogućih) uzroka nejednakosti otvara širok prostor za dijalog s dionicima, koji se temelji na sveobuhvatnom pristupu rješavanju problema nejednakosti (s kombinacijom mjera na različitim obrazovnim razinama), što će biti posebno važno u provedbi aktivnosti u kasnijim fazama projekta. Unatoč tomu što kvalitativni metodološki pristup ne teži reprezentacijskom uopćavanju, važno je istaknuti da su sudionici fokus-grupa većinski bili složni oko identificiranja navedenih problema. No, postoje određena pitanja oko kojih različiti dionici imaju različita viđenja. Primjerice, u obrazovanju odraslih izdvojena su sljedeća takva pitanja: Je li trenutačna mreža ustanova za obrazovanje odraslih dovoljno pristupačna ili nije?; Je li cijena programa za obrazovanje odraslih zaista prepreka ili nije?

3. Sinteza glavnih trendova obrazovnih nejednakosti iz perspektive dionika

Kao što je navedeno u uvodu ovog poglavlja, svaka razina obrazovnog sustava u Hrvatskoj ima specifični zakonski i institucionalni okvir te se suočava sa specifičnim izazovima i potrebama u području obrazovnih nejednakosti. U tom je smislu u kontekstu napora za ublažavanje i uklanjanje obrazovnih nejednakosti bitno istovremeno osigurati dvojaku perspektivu:

uvažiti specifičnosti identificiranih problema, potreba i mogućih rješenja na pojedinim razinama obrazovanja identificirati u kojoj mjeri nalazi fokus-grupa upućuju na trendove i izazove koji su prisutni na svim obrazovnim razinama.

U skladu s time jedno od ključnih pitanja za naredne faze projekta jest **utvrditi je li moguće (i poželjno) definirati zajednički okvir za raspravu o obrazovnim nejednakostima na svim razinama obrazovanja.**

5. SINTEZA: OBRAZOVNE NEJEDNAKOSTI U CJELOŽIVOTNOJ PERSPEKTIVI

Analiza podataka prikupljenih fokus-grupama ukazuje na postojanje određenih zajedničkih obrazaca, što se primarno očituje kroz identificiranje skupina u nepovoljnom položaju s jedne strane te identificiranje glavnih dimenzija i mogućih uzroka nejednakosti s druge strane.

Identificiranje skupina u nepovoljnom položaju u obrazovanju

Iz tabličnog prikaza niže u tekstu može se zaključiti da sudionici fokus-grupa na svim razinama obrazovanja identificiraju širok spektar mogućih skupina u nepovoljnom položaju u obrazovanju te da se **većina identificiranih skupina pojavljuju kao skupine u nepovoljnom položaju na svakoj razini obrazovanja.**

Tablica 1: Skupine u nepovoljnom položaju koje su izdvojili sudionici fokus-grupa

	Rani i predškolski te osnovnoškolski odgoj i obrazovanje	Srednjoškolsko obrazovanje	Visoko obrazovanje	Obrazovanje odraslih
Osobe nižeg socioekonomskog statusa	☒	☒	☒	☒
Osobe koje žive u ruralnim, udaljenim i izoliranim područjima	☒	☒	☒	☒
Djeca s teškoćama u razvoju / osobe s invaliditetom	☒	☒	☒	☒
Pripadnici nacionalnih (ili drugih) manjina		☒	☒	☒
Osobe s otežavajućim obiteljskim karakteristikama ²	☒	☒	☒	
Osobe s problemima mentalnog zdravlja i/ili poremećajima u ponašanju	☒	☒	☒	
Osobe starije dobi			☒	☒
Osobe određenog spola			☒	☒
LGBTIQ+ osobe		☒	☒	
Osobe koje rade uz obrazovanje			☒	

² Uključuje djecu iz konfliktnih obitelji, djecu u alternativnoj skrbi i djecu hrvatskih branitelja.

5. SINTEZA: OBRAZOVNE NEJEDNAKOSTI U CJELOŽIVOTNOJ PERSPEKTIVI

Napomena: Tablica označava skupine u nepovoljnom položaju koje su identificirali sudionici fokus-grupa. Izostanak pojedine skupine iz određene razine obrazovanja nije nužno pokazatelj da nema takve skupine u nepovoljnom položaju na toj razini, već da je sudionici te fokus-grupe nisu identificirali (zbog ograničenog vremena i/ili ograničenih informacija).

Općenito, struktura identificiranih skupina u nepovoljnom položaju velikim dijelom odražava opće društvene nejednakosti. U tom se smislu nejednakosti i marginalizacija određenih skupina „prelijevaju” iz opće populacije u obrazovni sustav. Navedeno ukazuje na problematiku višestruke ranjivosti i marginaliziranosti određenih skupina jer su neki pojedinci u nepovoljnom položaju kao pripadnici više različitih identificiranih skupina – npr. osobe nižeg socioekonomskog statusa mogu ujedno biti i geografski dislocirane, imati invaliditet ili slično. „Preslikavanje” širih društvenih nejednakosti na obrazovni sustav nepoželjno je jer se time smanjuje učinkovitost obrazovanja kao mehanizma socijalne mobilnosti upravo za one skupine kojima je ona najpotrebnija.

Identificiranje faktora koji utječu na obrazovne nejednakosti kod skupina u nepovoljnom položaju

Sljedeći tablični prikaz donosi sintezu nalaza svih fokus-grupa o stavovima sudionika o raznim dimenzijama i uzrocima obrazovnih nejednakosti kod skupina u nepovoljnom položaju. Tablica donosi popis vrsta izazova koji su u fokus-grupama identificirani na svim razinama obrazovanja ili barem na većini njih. Struktura tablice postavljena je tako da prvi redak prikazuje faktore koji negativno utječu na pristup obrazovanju i uspjeh u obrazovanju, dok se u prvom stupcu razlikuje jesu li to faktori koji su prisutni na razini samih pojedinaca i njihovih obitelji, na razini obrazovne ustanove ili na razini cijelog obrazovnog sustava. Važno je naglasiti da je cilj ove sinteze predložiti strukturu za olakšavanje rasprave o značajkama obrazovnih nejednakosti u cjeloživotnoj perspektivi. Svi prikazani faktori nisu nužno prisutni na svim razinama i ostaje presudno kontekstualizirati tu raspravu na svakoj obrazovnoj razini i za različite skupine u nepovoljnom položaju.

Tablica 2: Faktori koji utječu na obrazovne nejednakosti kod skupina u nepovoljnom položaju

	Faktori koji negativno utječu na pristup obrazovanju	Faktori koji negativno utječu na uspjeh u obrazovanju
Razina pojedinaca / obitelji	<ul style="list-style-type: none"> Niža razina postignuća u prethodnom obrazovanju Financijske prepreke u pristupu obrazovanju Psihološke prepreke u pristupu obrazovanju (npr. niske aspiracije, niska motivacija) 	<ul style="list-style-type: none"> Nepovoljni materijalni uvjeti življenja/ učenja kod kuće Nedostupnost/nedostatnost obiteljske podrške za učenje Financijske prepreke tijekom obrazovanja Iskustvo diskriminacije i osjećaj stigmatiziranosti

5. SINTEZA: OBRAZOVNE NEJEDNAKOSTI U CJELOŽIVOTNOJ PERSPEKTIVI

Razina obrazovne ustanove	<ul style="list-style-type: none"> • Nedovoljna pristupačnost ustanove (udaljenost; fizički pristup) • Nedovoljna fleksibilnost kriterija za upis 	<ul style="list-style-type: none"> • Neadekvatni materijalni uvjeti obrazovnih ustanova • Nedostatak kompetencija nastavnika za rad sa skupinama u nepovoljnom položaju • Nedostupnost stručnih službi za podršku i savjetovanje • Nedovoljna fleksibilnost procedura obrazovnih ustanova
Razina obrazovnog sustava	<ul style="list-style-type: none"> • Neadekvatnost zakonskog okvira • Nedostupnost/nedostatnost financijskih potpora • Nefleksibilnost propisa, zakonskih i podzakonskih dokumenata 	<ul style="list-style-type: none"> • Neadekvatnost kurikuluma za uključivo obrazovanje • Neadekvatnost inicijalnog obrazovanja i usavršavanja nastavnika (za uključivost) • Nedostatak suradnje među resorima i drugim institucijama u sustavu (npr. s centrima za socijalnu skrb)
<p>Regionalne razlike</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neizjednačena dostupnost financijskih potpora • Neizjednačeni materijalni uvjeti obrazovnih ustanova • Nedostatak praćenja minimalnih standarda kvalitete u svim ustanovama 		

Osim navedenih faktora, sudionici nekoliko fokus-grupa također su naveli šire izazove na razini cijelog društva koji predstavljaju dodatnu prepreku rješavanju problema obrazovnih nejednakosti. Istaknut je problem nedostatka prepoznavanja vrijednosti obrazovanja u društvu, odsutnost teme obrazovnih nejednakosti u javnom diskursu i niska razina suradnje i povjerenja među različitim institucijama sustava.

3.3. Identificiranje budućih mjera za ublažavanje/uklanjanje obrazovnih nejednakosti

Sudionici fokus-grupa identificirali su brojne mjere koje bi mogle pridonijeti ublažavanju/uklanjanju obrazovnih nejednakosti. Vrste identificiranih mjera na različitim razinama obrazovanja moguće je grupirati u sljedeće kategorije:

- **donošenje novih ili izmjena postojećih zakona, pravilnika, strategija** (npr. izmjene sustava vrednovanja i ocjenjivanja; proširivanje prava izvanrednih studenata)
- **unaprjeđenje provedbe postojećih propisa** (npr. osiguravanje dovoljnog broja pedagoga i psihologa u školama; ujednačavanje materijalnih uvjeta u svim školama)
- **prikupljanje i integracija podataka o skupinama u nepovoljnom položaju**

5. SINTEZA: OBRAZOVNE NEJEDNAKOSTI U CJELOŽIVOTNOJ PERSPEKTIVI

- **provođenje organizacijskih promjena na razini obrazovnih ustanova** (npr. donošenje institucijskih pravilnika o radu s korisnicima koji pripadaju skupinama u nepovoljnom položaju; jačanje stručnih službi za potporu korisnicima)
- **jačanje kadrovskih kapaciteta** (npr. edukacije nastavnika za rad s pripadnicima skupina u nepovoljnom položaju)
- **osiguravanje financijskih instrumenata** (npr. stipendije, besplatni udžbenici, subvencionirani prijevoz)
- **informiranje i uvjeravanje korisnika sustava** (npr. o prednostima i prilikama za daljnje obrazovanje).

4. Kritički osvrt na nalaze

Sinteza nalaza fokus-grupa pokazuje ohrabrujuće rezultate za daljnji rad na temi obrazovnih nejednakosti u Hrvatskoj i za nastavak strukturiranog dijaloga dionika na tu temu. Sinteza je pokazala da su ključni dionici sustava sudjelovali u svim fokus-grupama, potvrdili važnost rješavanja nejednakosti na svim razinama sustava, iskazali razumijevanje kompleksnosti i multidimenzionalnosti nejednakosti te pokazali spremnost za predlaganje mogućih rješenja.

Budući da su sudionici fokus-grupa većinom bili predstavnici institucija sustava, važno je kritički razmotriti do koje se mjere njihovi stavovi podudaraju sa stvarnim stanjem, odnosno postoje li određeni izazovi ili određene skupine u nepovoljnom položaju koje nisu bili predmet diskusija unutar fokus-grupa, a koje bi bilo važno uključiti u buduće rasprave na tu temu, iako su istraživači i stručnjaci koji su bili uključeni u provedbu zaključili da su nalazi fokus-grupa najvećim dijelom u skladu s postojećim podacima o stanju obrazovnih nejednakosti u Hrvatskoj, kao i s glavnim teorijskim spoznajama o tom području.

Usprkos navedenom, postoji nekoliko aspekata obrazovnih nejednakosti koji nisu bili izravno spomenuti u fokus-grupama, a na koje bi bilo važno obratiti pozornost u sljedećim fazama projekta:

- u fokus-grupama nije izravno identificiran problem nepostojanja strateškog okvira za bavljenje obrazovnim nejednakostima u Hrvatskoj; ta je tema samo djelomice i nedostatno pokrivena u Strategiji obrazovanja, znanosti i tehnologije RH i nije izričito navedena kao prioritet (osim u području visokog obrazovanja)
- u području srednjoškolskog obrazovanja nije izravno spomenut problem socioekonomske podjele učeničke populacije među gimnazijama, četverogodišnjim strukovnim školama i drugim strukovnim školama te činjenica da trogodišnje strukovne škole imaju učenike u najvećem riziku od društvene isključenosti.

U širem smislu nalazi fokus-grupa otvaraju veću i kompleksniju raspravu o načinu tumačenja načela jednakosti (*equality*) i pravednosti (*equity*) u obrazovanju, kao i o načinu na koji će ih projekt definirati u svojem radu. Ključna pitanja povezana s načelima jednakosti i pravednosti u obrazovanju navedena su u nastavku.

- Na koji se način shvaća načelo smanjenja nejednakosti u obrazovanju? Je li načelo ograničeno na osiguravanje jednake *dostupnosti i pristupačnosti* obrazovanja (kao postavljanje istih „početnih pozicija“) ili na osiguravanje uistinu *jednakih prilika*? Je li potrebno osigurati veće prilagodbe u procesu poduča-

5. SINTEZA: OBRAZOVNE NEJEDNAKOSTI U CJELOŽIVOTNOJ PERSPEKTIVI

vanja i u razini podrške tijekom procesa učenja iako su pojedinci i dalje odgovorni za svoje obrazovne ishode? Ili se pak cilja na osiguravanje *jednakosti ishoda* (ili barem *pravičnosti ishoda*) obrazovnog procesa među različitim skupinama (završavanje programa i stjecanje obrazovnih ishoda)?

- Na koji se način i s kojom terminologijom navedena rasprava treba uokviriti u hrvatskom kontekstu? Treba li se fokusirati na koncepte jednakosti (*equality*), jednakih prilika (*equal opportunities*), pravičnosti (*equity*), različitosti (*diversity*) ili uključivosti (*inclusion*), socijalne dimenzije obrazovanja (*social dimension*) ili na kombinaciju tih koncepata?
- Je li potrebno uvesti mjere koje su jednako dostupne svim korisnicima sustava ili ciljane samo na skupine u nepovoljnom položaju? Je li dovoljno uvesti mjere na temelju „deficitarnog” pristupa skupinama u nepovoljnom položaju (npr. nedostatak financijskih sredstava, nedostatak informacija, aspiracija i dr.), ili su potrebne mjere čiji je cilj temeljna transformacija samog sustava obrazovanja (npr. prilagođavanje kurikuluma, pedagoških metoda za uključivost i prihvaćanje različitosti)?
- Do koje su mjere sustav, ustanove i društvo u cjelini spremni za neka od gore navedenih tumačenja principa pravednosti ili za neke od navedenih vrsta mjera?

Mreža će u svojim sljedećim aktivnostima trebati postaviti okvir koji odgovara na navedene dileme i koji predlaže smjer za buduće javne politike u Hrvatskoj.

5. Idući koraci

Ovaj je izvještaj prvi korak u pokretanju nacionalnog dijaloga o tome kako možemo osigurati da je cjeloživotno učenje, od ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja do visokog obrazovanja, zaista dostupno svima i da hrvatski obrazovni sustav postane i kvalitetniji i uključiviji. Nalazi fokus-grupa služit će tematskim skupinama Mreže kao podloga za dizajniranje i provedbu posebnih znanstvenih istraživanja na svakoj razini obrazovanja čiji će cilj biti dodatno osvijetliti uzroke i posljedice obrazovanih nejednakosti, ali ovaj put iz perspektive korisnika sustava i samih obrazovnih ustanova.

BILJEŠKE O AUTORIMA

Dr. sc. Nikola Baketa diplomirao je 2011. godine na Central European Universityju u Budimpešti, a doktorirao je na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu 2017. godine s temom *Komparativna analiza promjena politika visokog obrazovanja na javnim sveučilištima u Hrvatskoj od 2001. do 2013. godine*. Radi kao znanstveni suradnik u Centru za omladinska i rodna istraživanja Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. U zvanje znanstvenog suradnika izabran je 2019. godine. U fokusu su mu rada građanska kompetencija mladih, obrazovne politike i rad s mladima. Autor je i suautor desetak znanstvenih radova i nekoliko stručnih radova i publikacija. Jedan je od pokretača programa cjeloživotnog obrazovanja „Mladi u suvremenom društvu” pri Sveučilištu u Rijeci. Suraduje s nizom udruga civilnog društva. Član je Izvršnog odbora Hrvatskog politološkog društva.

Prof. dr. sc. Branislava Baranović zaslužna je znanstvenica u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu. Bila je ravnateljica Instituta i jedan od osnivača Centra za istraživanje i razvoj obrazovanja kao znanstvene jedinice Instituta te njegova predstojnica. Kao vanjska suradnica Učiteljskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu bila je voditeljica i izvođačica kolegija Sociologija obrazovanja na Odsjeku za matematiku i Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Glavna su područja njezina znanstvenog interesa sociologija obrazovanja, razvoj nacionalnog kurikulumu, društvene i rodne (ne)jednakosti u području obrazovanja. Bila je voditeljica i članica tima brojnih znanstvenih projekata. Objavila je više knjiga i brojne znanstvene radove u nacionalnim i međunarodnim znanstvenim časopisima. Također je članica više nacionalnih i međunarodnih znanstvenih udruga, kao što je Hrvatsko sociološko društvo, pri kojem je voditeljica Sekcije za sociologiju obrazovanja, jedna je od osnivačica i članica predsjedništva Hrvatskog udruženja za obrazovna istraživanja, članica je Vijeća Europskog udruženja za obrazovna istraživanja (*Council of the European Educational Research Association – EERA*) te *Link Convenor* EERA-ine mreže *Gender and Education*. Na projektu „Mreža Cjeloživotno učenje za sve” radi kao istraživačica u Institutu za razvoj obrazovanja.

Prof. dr. sc. Dejana Bouillet diplomirala je, magistrirala i doktorirala na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, u znanstvenom polju edukacijsko-rehabilitacijske znanosti. Od 2008. godine zaposlena je na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, gdje predaje kolegije iz područja inkluzivne i socijalne pedagogije. Prethodno radno iskustva stekla je obavljajući poslove znanstvenog novaka na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, pomoćnice ravnateljice Državnog zavoda za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i znanstvene suradnice na Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu. Autorica je tri sveučilišna udžbenika te brojnih priručnika i stručnih knjiga. Samostalno ili u koautorstvu je

BILJEŠKE O AUTORIMA

do sada objavila više od 90 znanstvenih i stručnih radova. Dobitnica je dvije posebne dekanove nagrade za izniman znanstveni doprinos (za 2016. i 2019. god.). Na projektu „Mreža Cjeloživotno učenje za sve” radi kao istraživačica u Institutu za razvoj obrazovanja.

Sanja Brajković diplomirala je psihologiju na Filozofskom fakultetu u Rijeci. U Pučkom otvorenom učilištu 'Korak po korak' radi od 2003. godine. Usmjerena je na unapređenje kvalitete rada odgojno-obrazovnih djelatnika i institucija, te na pružanje podrške djeci iz ranjivih grupa. Poseban interes su joj obrazovanje za društvenu pravdu, te profesionalne zajednice učenja. Edukatorica je za primjenu pristupa usmjerenog na dijete u vrtićima i školama. Sudjelovala je u radu radnih grupa za izradu međunarodnih standarda kvalitete rada za odgajatelje i učitelje (ISSA), za izradu instrumenata i priručnika za samovrednovanje osnovnih škola i za vanjsko vrednovanje škola (NCVVO), te za izradu prijedloga Okvira za vrednovanje procesa i ishoda učenja u osnovnoškolskome i srednjoškolskome odgoju i obrazovanju u okviru Cjelovite kurikularne reforme. Autorica je nekoliko priručnika i brošura te stručnih članaka u području odgoja i obrazovanja. U drugom je mandatu članica programske komisije ISSA-e (International Step by Step Association). Na projektu „Mreža Cjeloživotno učenje za sve” radi kao istraživačica u Institutu za razvoj obrazovanja.

Thomas Farnell radi u Institutu za razvoj obrazovanja kao stručnjak za politike visokog obrazovanja. Suautor je brojnih studija i publikacija o nejednakosti u području obrazovanja, uključujući nacionalno izvješće o provedbi Eurostudent istraživanja u Hrvatskoj (2011), studiju o socijalnoj uključenosti visokih učilišta (2014) te izvješće o obrazovnim nejednakostima u Hrvatskoj za mrežu NESET Europske komisije (2014). Sudjelovao je u nizu savjetodavnih tijela na nacionalnoj razini (uključujući i ono za izradu Strategije obrazovanja, znanosti i tehnologije Republike Hrvatske). Bio je imenovan članom europske Radne skupine za socijalnu dimenziju Bolonjskog procesa (2011. – 2012.), europske Mreže stručnjaka za socijalnu dimenziju obrazovanja i osposobljavanja (NESET) (2013. – 2014.; 2019. – 2021.) i radne skupine UNESCO-a (IESALC) o učinku pandemije COVID-19 na visoko obrazovanje. Magistrirao je englesku književnost na Sveučilištu Sussex (Ujedinjeno Kraljevstvo).

Mia Lakatoš, mag. act. soc. je voditeljica projekata u Institutu za razvoj obrazovanja. Diplomirala je socijalni rad na Studijskom centru socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu te je trenutačno polaznica poslijediplomskog sveučilišnog (doktorskog) studija socijalnog rada i socijalne politike, s istraživačkim fokusom na područje osoba s invaliditetom. Autorica je nekoliko izvornih i preglednih članaka u domaćim časopisima te izlaganja na domaćim i inozemnim znanstvenim konferencijama. Kao vanjski suradnik Pravnog fakulteta sudjeluje u izvođenju nastave iz kolegija Interpersonalna komunikacija te sudjeluje u znanstveno-istraživačkim projektima, prvenstveno u području kvalitativne metodologije.

Dr. sc. Jelena Matić Bojić znanstvena je suradnica u Centru za istraživanje i razvoj obrazovanja Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. Doktorirala je psihologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Njezin je primarni znanstveni interes područje istraživanja dispozicijskih osnova predrasuda. Surađivala je na više interdisciplinarnih znanstveno-istraživačkih i razvojnih projekata u području obrazovanja, primarno se baveći učeničkim kompetencijama, dobrobiti učenika i učitelja te iskustvima pripadnika manjinskih i ranjivih skupina u obrazovanju. (Su)autorica je deset izvornih znanstvenih radova, triju preglednih radova i triju poglavlja u knjigama te je sudjelovala s tridesetak priopćenja na domaćim i međunarodnim znanstvenim konferencijama. Kao vanjska suradnica surađivala je u nastavi na Prediplomskom sveučilišnom studiju socijalnog rada Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te na diplomskom studiju Psihologija Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Sudjelovala je u radu programsko-organizacijskih odbora triju domaćih konferencija i jedne međunarodne konferencije iz područja obrazovnih znanosti.

Dr. sc. Iris Marušić diplomirala je psihologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je bila i zaposlena u razdoblju između 1991. i 2001. godine. Od 2001. godine zaposlena je u Centru za istraživanje i razvoj obrazovanja Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. Nositeljica je kolegija u preddiplomskoj nastavi te na doktorskom studiju Odsjeka za psihologiju Sveučilišta u Zagrebu. Znanstvena je savjetnica u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu. Bavi se istraživanjima u području obrazovanja, psihologijom ličnosti te međukulturalnim istraživanjima. Posebna su područja njezina istraživačkog interesa uloga ličnosti i motivacije u obrazovanju te motivacija, ličnost i psihološka dobrobit učitelja i nastavnika.

Dr. sc. Teo Matković je viši znanstveni suradnik u Centru za istraživanje i razvoj obrazovanja Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. Doktorirao je 2011. godine na Sveučilištu u Zagrebu na temi u grani socijalne politike „Obrasci tranzicije iz obrazovnog sustava u svijet rada u Hrvatskoj”. U svojem akademskom djelovanju tematizira nejednakosti i promjene na tržištu rada i obrazovanju, kao i djelovanje obrazovnih politika i politika tržišta rada u kontekstu socijalne stratifikacije i socijalnog uključivanja. Sudjeluje ili je sudjelovao u više nacionalnih i europskih tijela usmjerenih obrazovanju ili tržištu rada, te je u vezi ovih tema radio na studijama i izvještajima za UNICEF, UNDP, Svjetsku banku, Europsku komisiju, ETF, CEDEFOP, te nadležna ministarstva i agencije.

Doc. dr. sc. Iva Odak znanstvena je suradnica u Centru za istraživanje i razvoj obrazovanja Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. Doktorirala je sociologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu s temom kulturnog kapitala i društvenog položaja obitelji kao čimbenicima obrazovnih nejednakosti. Njezin je znanstveni interes područje sociologije obrazovanja, s posebnim naglaskom na socijalnu dimenziju obrazovanja, odnosno na obrazovne nejednakosti na svim obrazovnim razinama, a posebice u visokom obrazovanju. Kao suradnica i (su)voditeljica radila je na brojnim interdisciplinarnim znanstveno-istraživačkim i razvojnim projektima u području sociologije i obrazovanja. Nositeljica je kolegija u diplomskoj nastavi na Likovnoj akademiji Sveučilišta u Zagrebu, gdje predaje kolegije Sociologija obrazovanja i Umjetnost, društvo i obrazovanje. Kao vanjska suradnica surađivala je u nastavi na preddiplomskom i diplomskom studiju na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, na kolegijima Uvod u analitičku sociologiju te Obrazovanje i društvo. Objavljuje znanstvene radove u domaćim i međunarodnim časopisima i

knjigama te sudjeluje na brojnim konferencijama. Sudjelovala je u radu programsko-organizacijskih odbora više domaćih i međunarodnih konferencija iz područja sociologije i obrazovnih znanosti.

Dr. sc. Ivana Pikić Jugović viša je znanstvena suradnica zaposlena u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu pri Centru za istraživanje i razvoj obrazovanja. Doktorirala je psihologiju na Filozofskom Fakultetu Sveučilišta u Zagrebu s temom rodne dimenzije obrazovnih odabira. Kao suradnica i (su)voditeljica radila je na više od 20 znanstveno-istraživačkih i razvojnih projekata u području obrazovanja, istražujući profesionalni razvoj učitelja, motivaciju za učiteljsku profesiju, socio-emocionalne kompetencije učenika i učitelja, dobrobit učenika i zdrave životne stilove mladih te rodnu (ne)jednakost u obrazovanju i obitelji. Dobitnica je nagrade Hrvatskog psihološkog društva „Marulić: Fiat Psychologia” za osobito vrijedan doprinos razvoju i promicanju hrvatske primijenjene psihologije 2018. godine. Kao vanjska suradnica sudjeluje u izvođenju nastave iz Psihologije roda i spola pri Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Objavljuje znanstvene radove u domaćim i međunarodnim časopisima i knjigama te sudjeluje na brojnim konferencijama.

Dr. sc. Saša Puzić diplomirao je sociologiju na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje je 2003. magistrirao, a 2009. doktorirao s temom „Obrazovanje i etničnost: komparativna analiza europskih iskustava”. Viši je znanstveni suradnik u Centru za istraživanje i razvoj obrazovanja Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. Bavi se istraživanjima u području sociologije obrazovanja, teorijama multikulturalizma i interkulturalnim obrazovanjem. Kao član tima, suvoditelj i voditelj sudjelovao je na brojnim interdisciplinarnim znanstveno-istraživačkim i razvojnim projektima u području obrazovanja, objavljuje znanstvene radove u domaćim i međunarodnim časopisima i knjigama te sudjeluje na brojnim konferencijama. Sudjelovao je u radu programsko-organizacijskih odbora više domaćih konferencija iz područja sociologije i obrazovnih znanosti. Predavao je sociologiju obrazovanja na Učiteljskom fakultetu u Zagrebu, Odsjek u Čakovcu.

Dr. sc. Josip Šabić diplomirao je (2008.) i doktorirao (2018.) psihologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Od 2008. do 2016. godine radio je u Nacionalnom centru za vanjsko vrednovanje obrazovanja na razvoju i konstrukciji ispita državne mature te drugih obrazovnih ispita. Od 2016. godine zaposlen je u Centru za istraživanje i razvoj obrazovanja Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. U zvanje znanstvenog suradnika izabran je 2020. godine. Sudjelovao je u brojnim znanstveno-istraživačkim i razvojnim projektima iz područja obrazovnih znanosti i psihologije. U svojem radu uglavnom se bavi istraživanjima obrazovnih nejednakosti, obrazovnih tranzicija te odrednica akademskog postignuća. Samostalno ili u suautorstvu objavio je desetak znanstvenih radova te nekoliko knjiga i stručnih radova. Član je Hrvatske psihološke komore i Hrvatskog udruženja za obrazovna istraživanja.

Eli Pijaca Plavšić diplomirala je sociologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Završila je program Vijeća Europe Akademija za politički razvoj te Mirovne studije. Područje joj je interesa unapređenje kvalitete obrazovanja, razvoj obrazovne politike, građanski odgoj i obrazovanje, profesionalni razvoj učitelja te strateško upravljanje školama. Ima iskustva kao voditeljica projekata u nacionalnim i međunarodnim organizacijama te bogato iskustvo u upravljanju projektima. Od 2010. do 2021. bila je izvršna direktorica Foruma za slobodu odgoja, a od 2021. radi na poziciji voditeljice programa Unapređenje poučavanja. Bila je izabrana za članicu mnogih nacionalnih, lokalnih i međunarodnih odbora i radnih skupina. Ima višegodišnje iskustvo konzultantskog rada za Europsku komisiju u području analize obrazovnih politika u Hrvatskoj, članica je mreže NESET– savjetničke mreže stručnjaka iz EU-a u području socijalne dimenzije obrazovanja i osposobljavanja. U 2020. godini radila je na pripremi izvješća UNESCO Global Education Monitoring Report pod nazivom „Uključenost i obrazovanje: Sve znači sve” – poglavlje za Hrvatsku, koje stavlja poseban naglasak na uključenost u obrazovanje. Autorica je niza publikacija, priručnika, kurikuluma, seminara i nastavnih materijala namijenjenih učiteljima i školama.

Dr. sc. Tihomir Žiljak diplomirao je, magistrirao i doktorirao na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. U Pučkom otvorenom učilištu Zagreb utemeljio je i vodio Odjel za razvoj, cjeloživotno učenje i programe Europske unije. U posljednjih deset godina predavao je ili predaje na diplomskim, specijalističkim i doktorskim studijima na Sveučilištu u Zagrebu (Fakultet političkih znanosti, Pravni fakultet, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet), Sveučilištu u Mostaru (Filozofski fakultet i Fakultet prirodnih i obrazovnih znanosti) i Osijeku (Pravni fakultet). Autor je i stručni suradnik na više nacionalnih i europskih projekata koji su se bavili obrazovanjem odraslih, inkluzivnom politikom za osobe s invaliditetom, starije i dugotrajno nezaposlene osobe. Područje su njegova znanstvenog interesa obrazovne, socijalne, kulturne i javne politike u Europskoj uniji i Hrvatskoj. O temama iz tih područja objavio je i uredio nekoliko knjiga, napisao poglavlja u knjigama kod domaćih i stranih nakladnika, objavio nekoliko desetaka članaka u domaćim i stranim časopisima. Sudjelovao je na više desetaka domaćih i međunarodnih konferencija s izlaganjima iz navedenih područja. Član je i aktivni suradnik Akademske mreže europskih stručnjaka za osobe s invaliditetom (sjedište u Nizozemskoj). Jedan je od utemeljitelja i član upravnog odbora Podunavske mreže za učenje u starijoj dobi, socijalnu participaciju i međugeneracijski dijalog (*DANET*), sa sjedištem u Ulmu (Njemačka). U nekoliko je navrata obnašao funkciju predsjednika, a trenutno je potpredsjednik Hrvatskog andragoškog društva.

PRILOZI: METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Prilog I. Rani i predškolski te osnovnoškolski odgoj i obrazovanje

Cilj fokus-grupe:

Ovom fokus-grupom željelo se produbiti razumijevanje obrazovnih nejednakosti na razini ranog i predškolskog te osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja u sklopu strukturiranih dijaloga s donositeljima odluka (na nacionalnoj i lokalnoj razini), obrazovnim ustanovama i korisnicima obrazovnog sustava radi utvrđivanja društvenih potreba i javnog mnijenja o ovoj društvenoj pojavi.

Cilj fokus-grupe bio je utvrditi kako donositelji odluka i drugi relevantni dionici percipiraju obrazovne nejednakosti te mogućnosti njihova ublažavanja na razini ranog i predškolskog te osnovnoškolskog odgoja i obrazovanja.

Sudionici:

S obzirom na cilj fokus-grupe, a sukladno dogovoru svih uključenih partnera koji je formuliran na mrežnom sastanku partnera održanom 1. travnja 2021. godine, planirano je sudjelovanje predstavnika:

- Ministarstva znanosti i obrazovanja
- Ministarstva rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike
- pravobraniteljstva
- fakulteta koji sudjeluju u inicijalnom obrazovanju dionika obrazovanja i socijalne zaštite
- jedinica lokalne samouprave
- organizacija civilnog društva koje rade s djecom u nepovoljnom položaju
- ravnatelja odgojno-obrazovnih ustanova
- odgojitelja i učitelja.

Radi se o namjernom, prigodnom uzorku koji je formiran s obzirom na postavljeni cilj fokus-grupe. Svi su sudionici na fokus-grupu pozvani elektroničkom poštom, porukom u kojoj je objašnjena svrha, način i vrijeme njezine provedbe. Pozvani su sudionici dodatno telefonski kontaktirani radi potvrde sudjelovanja. Pozivu se odazvalo 10 osoba, od kojih je jedna muškog, a 9 ženskog roda. To su:

- zaposlenica jednog ministarstva
- dvije sveučilišne nastavnice
- dvije pročelnice odjela za obrazovanje u dvjema različitim jedinicama lokalne samouprave
- zaposlenica ureda pravobraniteljice za djecu
- dvije predstavnice organizacija civilnog društva
- ravnatelj osnovne škole (predstavnik strukovne udruge)
- jedna učiteljica (predstavica strukovne udruge) i
- jedna odgojiteljica (predstavica strukovne udruge).

Na početku fokus-grupe sudionici su pisanim putem iskazivali pisani informirani pristanak na sudjelovanje, što je uključivalo pristanak na snimanje i transkribiranje razgovora uz zaštitu osobnih podataka o sudionicima u javnom izvještavanju o rezultatima. Informacije o projektu i svrsi fokus-grupe sudionici su dobili u elektroničkoj poruci, usmenim kontaktima koji su prethodili fokus-grupi i na samom početku razgovora.

Prikupljanje podataka:

Fokus-grupa održana je 20. svibnja 2021. godine u mrežnom okruženju, pomoću aplikacije Zoom. Razgovor je trajao dva sata (od 13 do 15 sati), a organiziran je u dvije podgrupe. Jednu podgrupu činili su predstavnici jedinica lokalne samouprave, javnih ustanova i fakulteta, a drugu predstavnici organizacija civilnog društva, ravnatelja, odgojitelja i učitelja. Prvu podskupinu vodila je prof. dr. sc. Dejana Bouillet, a drugu Sanja Brajković, prof. psihologije.

Sudionici i sudionice fokus-grupe nakon predstavljanja su odgovarali na sljedeće grupe pitanja:

1. Definicija obrazovne nejednakosti

- Što je prema Vašem mišljenju obrazovna nejednakost?
- Smatrate li obrazovnu nejednakost važnim društvenim pitanjem/problemom?
- Zašto ili možete li obrazložiti svoj odgovor?

2. Uzroci obrazovne nejednakosti

- U kojim periodima djetetova života i u kojim ključnim situacijama/okolnostima primjećujete da dolazi do obrazovne nejednakosti?

3. Osobni doprinos prevenciji i odgovoru na obrazovnu nejednakost

- Bavite li se obrazovnom nejednakosti u svojoj profesionalnoj ulozi? Navedite neke primjere.
- Na što imate osobnog utjecaja ili što možete učiniti na svom radnom mjestu / udruzi...? Što ne možete učiniti, a voljeli biste / smatrate to potrebnim?
- Kako se ustanova u kojoj radite odnosi prema obrazovnoj nejednakosti (kako odgovara na taj društveni problem/pojavu...)?

4. Unaprjeđivanje odgovora društva na obrazovnu nejednakost

- Postoje li mogućnosti unaprjeđivanja odgovora društva / vaše ustanove / udruge... na obrazovnu nejednakost?
- Što predlažete?
- Postoje li neke karakteristike sustava koje povećavaju obrazovnu nejednakost?
- Postoje li neke karakteristike sustava koje smanjuju obrazovnu nejednakost?

5. Suradnja među ustanovama i sustavima u smanjivanju obrazovne nejednakosti

- Suraduje li Vaša institucija/organizacija s drugim institucijama/organizacijama po pitanju obrazovne nejednakosti? S kime?
- Na koji način?
- Ima li nekih institucija/organizacija s kojima trenutačno ne surađujete, a mislite da biste trebali?

6. Vidljivost obrazovne nejednakosti

- Mislite li da je pitanje obrazovne nejednakosti primjereno zastupljeno/predstavljeno u javnosti?
- Imate li neke primjere?

Na kraju fokus-grupe sudionici su imali priliku govoriti o aspektima obrazovne isključenosti koje smatraju važnima, a nisu obuhvaćeni prethodno predstavljenim pitanjima.

Analiza podataka:

Razgovor je transkribiran i analiziran primjenom metode analize sadržaja. Korištena je interpretativna fenomenološka analiza radi istraživanja i otkrivanja značenja životnih iskustava ili osobnih percepcija određene grupe o istraživanom fenomenu (Alase, 2017). Ta metoda izabrana je zato što se istraživanjem nastojao dobiti uvid u različite perspektive o obrazovnoj nejednakosti u ranom i predškolskom te osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju.

Sadržaj razgovora obrađen je i interpretiran prema sljedećim koracima:

- čitanje transkripata radi upoznavanja s podacima te identifikacije riječi i fraza koje su se ponavljale u odgovorima
- grupiranje identificiranih riječi i fraza u općenitije teme radi izdvajanja ključnih poruka ili ideja sudionika
- kategoriziranje podatka prema identificiranim temama u smislene cjeline, prema kategorijama i kodovima (prilog 1).

Primjeri tema, kategorija i kodova:

Izjava	Kod	Kategorija	Tema
relaksiranje standarda i fleksibilnosti	PROPISI		
nema dovoljno volje nadležnih vlasti da se uhvate ukoštac s problemom		POLITIKA	
da smo mi kao društvo nekako, ono, isto podmazivači i rasno-ksenofobnih politika i nekako etničkih podjela i tako dalje	STRATEGIJE		
nekome treba brže, nekome treba sporije, nekome treba drugačije	INKLUZIVNA		
dosta ima takvih situacija da ih se mora podsjećati da je normalno i dostojanstveno obraćanje djetetu nešto što mora biti po <i>defaultu</i>		PRAKSA	PRAVO NA OBRAZOVANJE
imamo problema, ne samo u redovnom sustavu, imamo problema i u specijalnim školama... jer bi čovjek očekivao da će tamo biti najveći stupanj razumijevanja, a tamo nekad imamo najmanji stupanj razumijevanja Najmanji stupanj očekivanja je u specijalnim školama. S druge strane, redovne škole guraju djecu u specijalne škole, ako govorimo o djeci s teškoćama.	NEINKLUZIVNA		
mi sa djecom i mladima gotovo da uopće ne razgovaramo			
... pristupamo svima na način da se osjećaju ugodno. I onda, opet ću sad ja spustiti na moj razred, odnosno na moju školicu. Znači ja sam najsretnija kad mi dijete napravi prvi korak. Kad mu ja pomognem da on napravi prvi korak pa ga ponovi, pa još jednom ponovi, pa još jednom ponovi, pa nadogradimo. Vrlo sam strpljiva i ustrajna u tome. Tak bi se to trebalo provoditi u cijelom društvu.	ZAOKUPLJENA	DJECA	PRAVO NA PODRŠKU
Prvi dan škole, to je sreća, to je prekrasno, to je ponos, to je ono cvrkutanje simo-tamo. Koliko, koliko im treba da od toga, da tog smiješka ujutro nestane?	NEZAOKUPLJENA		
reagirati zajedno, zajedno imamo veću snagu i djeci šaljem takve poruke	PODRŽAVAJUĆE	OSOBLJE/ OKRUŽENJE	
prekobrojne skupine, onda vi ne možete odgovoriti na potrebe sve djece	NEPODRŽAVAJUĆE		

PRILOZI: METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Izjava	Kod	Kategorija	Tema
promijeniti paradigme i cijelu priču	POLITIKA	SUSTAV	PREVENCIJA
jako velika zakonska ograničenja... izuzetno važno relaksirati	PROPISI		
vrlo slabo razumijevanje odgojno-obrazovnih radnika... uspostavljanje sustava licenciranja Onaj izvrsni dio se je potrudio, shvatio to kao izazov, kao mogućnost da nauče nove tehnologije kao mogućnost učenja i podučavanja 21. stoljeća. I to treba nagraditi.	KVALITETA	INSTITUCIJA	
pristup djetetu unutar sustava... vidovi podrške, pomaganja, pristupa... ... nemamo mogućnost neke vrste pomoćnih odgojitelja... ... neće veća plaća dovesti do promjene pristupa prema djetetu	PODRŠKA		
zagovaranje i promoviranje i uvjeravanje donositelja odluka što je važno i što je dobro najbolje se osjećam kad se oslonim na sebe i radim	ODGOVORNOST	POJEDINAC	
rad s djecom je velika odgovornost i ako se netko nije pronašao u tome, mislim da onda ne bi niti trebao ulaziti u sustav	AUTONOMIJA		

Prilog II. Srednjoškolsko obrazovanje

Cilj istraživanja

Cilj fokus-grupe bio je istražiti kako donositelji odluka i drugi relevantni dionici u području srednjoškolskog obrazovanja percipiraju obrazovne nejednakosti i mogućnosti njihova ublažavanja ili uklanjanja.

Istraživačka pitanja

U skladu s ciljem formulirana su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kako donositelji odluka / dionici u području srednjoškolskog obrazovanja percipiraju obrazovne nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju u Republici Hrvatskoj?
2. Kako donositelji odluka / dionici u području srednjoškolskog obrazovanja vide mogućnosti smanjenja obrazovnih nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju u Republici Hrvatskoj?
3. Koje su trenutačne prakse donositelja odluka / dionika i njihovih institucija za smanjenje obrazovnih nejednakosti u srednjoškolskom obrazovanju?

Izveštaj strukturom slijedi postavljena istraživačka pitanja.

Sudionici

Sudionici fokus-grupe odabrani su u okviru namjernog uzorka koji je uključivao predstavnike/predstavnice državnih institucija i neprofitnih organizacija koje se bave pitanjima od važnosti za srednjoškolsko obrazovanje i za koje se procijenilo da predstavljaju uzorak „najboljih informatora” o obrazovnim nejednakostima u području srednjoškolskog obrazovanja. Opisani uzorak uključivao je predstavnike sljedećih državnih institucija i neprofitnih organizacija: Ministarstvo znanosti i obrazovanja – Sektor za srednjoškolski odgoj i obrazovanje i obrazovanje odraslih i Sektor za darovite i djecu s teškoćama te informacijsku potporu sustava odgoja i obrazovanja; Agencija za odgoj i obrazovanje; Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih; Udruga ravnatelja srednjih škola; Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja; Nezavisni sindikat zaposlenih u srednjim školama; Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH; Hrvatski sabor – Saborski odbor za obrazovanje. Pozivi su upućeni voditeljima navedenih institucija i organizacija. Od ukupno 9 pozvanih predstavnika odazvalo se njih 7 (svi osim predstavnika Nezavisnog sindikata zaposlenih u srednjim školama te Sektora za srednjoškolski odgoj i obrazovanje i obrazovanje odraslih MZO-a).

Proces regrutacije sudionika fokus-grupe odvijao se u prvoj polovici travnja 2021. godine. U prvoj fazi kontaktirani su ravnatelji/voditelji institucija od strane Foruma za slobodu odgoja, a u konzultacijama sa stručnjacima iz Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ). Potencijalnim sudionicima elektroničkom poštom dostavljen je poziv za sudjelovanje u istraživanju, koji je uz poziv organizaciji (prema zajednički kreiranom predlošku za cijeli konzorcij) sadržavao i opće informacije o projektu, izvoru financiranja, cilju istraživanja, načinu raspolaganja prikupljenim podacima i etičkim aspektima istraživanja (prava sudionika prije, tijekom i nakon istraživanja te zaštita osobnih podataka). Nakon potvrđivanja interesa za sudjelovanje sudionicima je dostavljen obrazac informiranog pristanka i pristanka za snimanje te su zamoljeni da prije

sudjelovanja dostave potpisane obrasce pristanaka na adresu e-pošte pošiljatelja, što su svi sudionici koji su sudjelovali u istraživanju i učinili.

Potvrđeni sudionici fokus-grupe prije održavanja fokus-grupe u pisanom su obliku upoznati s osnovnim informacijama o temi i procesu istraživanja kao i o svojem pravu na odbijanje sudjelovanja u istraživanju i odustajanje od sudjelovanja u bilo kojem trenutku. Objašnjeno im je da će se prikupljeni podaci koristiti za potrebe izrade istraživačkog izvještaja o percepciji obrazovnih nejednakosti te da nitko osim članova istraživačke skupine neće imati pristup zvučnim i videozapisima razgovora. Također, zajamčeno im je da će njihovi podaci biti zaštićeni šiframa te uklanjanjem osobnih i drugih podataka iz kojih bi se mogao utvrditi identitet sudionika. Sudionicima je rečeno da će ih se upoznati s nalazima istraživačkog izvještaja.

Fokus-grupa održana je 12. travnja i trajala je približno 120 minuta.

Prikupljanje podataka

Podaci su prikupljeni u fokus-grupi koja je provedena u mrežnom okruženju korištenjem platforme Zoom. Razgovor sa sudionicima moderirao je dr. sc. Saša Puzić uz asistenciju dr. sc. Ive Odak iz Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. Snimljen je videozapis te zvučni zapis razgovora.

Opis analize podataka

Prema zvučnom zapisu fokus-grupe napravljena je transkripcija, pri čemu su imena sudionika u transkriptu zamijenjena pseudonimima. U analizi transkripta primijenjena je kvalitativna tematska analiza u kojoj su teme analize bile vezane uz istraživačka pitanja prema kojima je bio koncipiran i protokol za provedbu fokus-grupe.

U izradi analize i izvještaja sudjelovali su dr. sc. Saša Puzić, dr. sc. Ivana Jugović, dr. sc. Iris Marušić i Eli Pijaca Plavšić.

Prilog III.1. Visoko obrazovanje (prva fokus-grupa)

Cilj istraživanja

Cilj ove fokus-grupe bio je utvrditi kako donositelji odluka i drugi relevantni dionici u području visokog obrazovanja percipiraju obrazovne nejednakosti te mogućnosti njihova ublažavanja ili uklanjanja.

Istraživačka pitanja

U skladu s ciljem formulirana su tri istraživačka pitanja:

1. Kako donositelji odluka / dionici u području visokog obrazovanja percipiraju obrazovne nejednakosti u Republici Hrvatskoj?
2. Koje su trenutačne prakse donositelja odluka / dionika i njihovih institucija za smanjenje obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju?
3. Kako donositelji odluka / dionici u području visokog obrazovanja vide mogućnosti ublažavanja/otklanjanja obrazovnih nejednakosti u Republici Hrvatskoj?

Izveštaj strukturom slijedi postavljena istraživačka pitanja.

Sudionici

Pri odabiru sudionika istraživanja korištena je metoda namjernog uzorka. Odabrani sudionici bili su članovi Nacionalne skupine za unaprjeđenje socijalne dimenzije visokog obrazovanja koji su prema procjeni članova istraživačke skupine predstavljali uzorak „najboljih informatora” o obrazovnim nejednakostima u području visokog obrazovanja. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 7 sudionika, zaposlenika visokih učilišta, agencija i resornog ministarstva, kao i predstavnica studenata. Sudionici su zaposlenici sljedećih institucija i tijela:

- Sveučilišta u Zadru
- Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
- Vijeća veleučilišta i visokih škola
- Edward Bernays Visoke škole za komunikacijski menadžment
- Europske studentske unije
- Agencije za mobilnost i programe Europske unije
- Agencije za znanost i visoko obrazovanje
- Ministarstva znanosti i obrazovanja.

Proces regrutacije sudionika fokus-grupe odvijao se u prvoj polovici lipnja 2021. godine. U prvoj fazi kontaktirani su potencijalni sudionici koji su kroz suradnju stručnjaka iz Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ), Instituta za razvoj obrazovanja (IRO) i udruge Universitas identificirani kao najbolji informatori. Potencijalnim sudionicima elektroničkom poštom dostavljen je poziv za sudjelovanje u istraživanju, koji je uz poziv organizaciji (prema predlošku zajednički kreiranom za cijeli konzorcij) sadržavao i opće

informacije o projektu, izvoru financiranja, cilju istraživanja, načinu raspolaganja prikupljenim podacima i etičkim aspektima istraživanja (prava sudionika prije, tijekom i nakon istraživanja te zaštita osobnih podataka). Nakon iskazivanja interesa za sudjelovanje sudionicima je dostavljen obrazac informiranog pristanka i pristanka za snimanje te su zamoljeni da prije sudjelovanja dostave potpisane obrasce pristanka na adresu elektroničke pošte pošiljatelja.

Ukupno je pozvano 17 sudionika, od čega je 8 pristalo sudjelovati, a 7 sudjelovalo u fokus-grupi. U nekim slučajevima istraživači su telefonski kontaktirali sudionike kako bi se osigurale dodatne informacije o istraživanju.

Potvrđeni sudionici fokus-grupe prije održavanja fokus-grupe u pisanom su obliku upoznati s osnovnim informacijama o temi i procesu istraživanja kao i o svojem pravu na odbijanje sudjelovanja u istraživanju i odustajanje od sudjelovanja u bilo kojem trenutku. Objašnjeno im je da će se prikupljeni podaci koristiti za potrebe izrade istraživačkog izvještaja o percepciji obrazovnih nejednakosti te da nitko osim članova istraživačke skupine neće imati pristup zvučnim i videozapisima razgovora. Također, zajamčeno im je da će njihovi podaci biti zaštićeni korištenjem šifri te uklanjanjem osobnih i drugih podataka iz kojih bi se mogao utvrditi identitet sudionika. Sudionicima je bilo napomenuto da imaju pravo zatražiti uvid u rezultate, kao i postavljati dodatna pitanja prije, tijekom i nakon sudjelovanja u istraživanju, a u tu svrhu dobili su i adresu elektroničke pošte istraživača.

Prikupljanje podatka

Podaci su prikupljeni u fokus-grupi koja je provedena u mrežnom okruženju korištenjem platforme MS Teams. Razgovor sa sudionicima moderirali su mr. sc. Ninoslav Šćukanec Schmidt i dr. sc. Ana Skledar Matijević iz Instituta za razvoj obrazovanja. Snimljen je videozapis te zvučni zapis razgovora.

Opis analize podataka

Zvučni zapis fokus-grupe transkribiran je, pri čemu su imena sudionika u transkriptu zamijenjena pseudonimima. Provedena je tematska analiza sadržaja transkripta, a teme analize bile su usko vezane uz tri istraživačka pitanja prema kojima je bio koncipiran i protokol za provedbu fokus-grupe.

U izradi analize i izvještaja sudjelovali su članovi projektnog tima iz Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ), udruge Universitas i Instituta za razvoj obrazovanja (IRO).

Prilog III. 2. Visoko obrazovanje (druga fokus-grupa)

Cilj istraživanja:

Cilj ove fokus-grupe bio je utvrditi kako donositelji odluka i drugi relevantni dionici u području visokog obrazovanja percipiraju obrazovne nejednakosti te mogućnosti njihova ublažavanja ili uklanjanja.

Istraživačka pitanja:

U skladu s ciljem formulirana su tri istraživačka pitanja:

1. Kako donositelji odluka / dionici u području visokog obrazovanja percipiraju obrazovne nejednakosti u Republici Hrvatskoj?
2. Koje su trenutačne prakse donositelja odluka / dionika i njihovih institucija za smanjenje obrazovnih nejednakosti u visokom obrazovanju?
3. Kako donositelji odluka / dionici u području visokog obrazovanja vide mogućnosti ublažavanja/otklanjanja obrazovnih nejednakosti u Republici Hrvatskoj?

Izvjestaj strukturom slijedi postavljena istraživačka pitanja.

Sudionici

Pri odabiru sudionika istraživanja korištena je metoda namjernog uzorka. Odabrani sudionici prema procjeni članova istraživačke skupine predstavljali su uzorak „najboljih informatora” o obrazovnim nejednakostima u području visokog obrazovanja. U istraživanju je sudjelovalo ukupno 8 predstavnika visokih učilišta i resornog ministarstva kao i predstavnici studenata. Sudionici su bili predstavnici sljedećih institucija i tijela:

- Sveučilišta u Rijeci
- Sveučilišta u Zadru
- Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u Zagrebu
- Fakulteta organizacije i informatike u Varaždinu
- Hrvatskog studentskog zbora
- Ministarstva znanosti i obrazovanja.

Proces regrutacije sudionika odvijao se u prvoj polovici lipnja 2021. godine. U prvoj fazi kontaktirani su potencijalni sudionici koji su kroz suradnju stručnjaka iz Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ), Instituta za razvoj obrazovanja (IRO) i udruge Universitas identificirani kao najbolji informatori. Potencijalnim sudionicima elektroničkom poštom dostavljen je poziv za sudjelovanje u istraživanju, koji je uz poziv organizaciji (prema predlošku zajedničkim kreiranom za cijeli konzorcij) sadržavao i opće informacije o projektu, izvoru financiranja, cilju istraživanja, načinu raspolaganja prikupljenim podacima i etičkim aspektima istraživanja (prava sudionika prije, tijekom i nakon istraživanja te zaštita osobnih podataka). Nakon iskazivanja interesa za sudjelovanje sudionicima je dostavljen obrazac informiranog pristanka i pristanka za snimanje te su zamoljeni da prije sudjelovanja dostave potpisane obrasce na adresu elektroničke pošte pošiljatelja.

Ukupno je pozvano 9 sudionika, od čega je 8 sudjelovalo u fokus-grupi. Nakon dostave inicijalnih poziva istraživači su telefonski kontaktirali sudionike kako bi se potaknuo proces regrutacije. U slučajevima kad su sudionici za time iskazali potrebu, pružene su im dodatne informacije o istraživanju i projektu putem elektroničke pošte i telefona.

Potvrđeni sudionici fokus-grupe prije održavanja fokus-grupe u pisanom su obliku upoznati s osnovnim informacijama o temi i procesu istraživanja kao i o svojem pravu na odbijanje sudjelovanja u istraživanju i odustajanje od sudjelovanja u bilo kojem trenutku. Objašnjeno im je da će se prikupljeni podaci koristiti za izradu istraživačkog izvještaja o percepciji obrazovnih nejednakosti te da nitko osim članova istraživačke skupine neće imati pristup zvučnim i videozapisima razgovora. Također, zajamčeno im je da će njihovi podaci biti zaštićeni korištenjem šifri te uklanjanjem osobnih i drugih podataka iz kojih bi se mogao utvrditi identitet sudionika. Sudionicima je bilo napomenuto da imaju pravo zatražiti uvid u rezultate, kao i postavljati dodatna pitanja prije, tijekom i nakon sudjelovanja u istraživanju, a u tu svrhu dobili su i adresu elektroničke pošte istraživača.

Prikupljanje podatka

Podaci su prikupljeni u fokus-grupi koja je provedena u mrežnom okruženju korištenjem platforme Zoom. Razgovor sa sudionicima moderirala je doc. dr. sc. Iva Odak iz Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu.

Opis analize podataka

Zvučni zapis fokus-grupe transkribiran je, nakon čega su imena sudionika u transkriptu zamijenjena pseudonimima. Provedena je tematska analiza sadržaja transkripta, pri čemu su teme analize bile usko vezane uz tri istraživačka pitanja prema kojima je bio koncipiran i protokol za provedbu fokus-grupe.

U izradi analize i izvještaja sudjelovali su članovi projektnog tima iz Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu (IDIZ), udruge Universitas i Instituta za razvoj obrazovanja (IRO).

Prilog IV. Obrazovanje odraslih

Cilj

U području obrazovanja odraslih posebno je istaknut problem niskog i neujednačenog sudjelovanja odraslih osoba u programima obrazovanja odraslih.

Cilj rasprave u fokus-grupi za obrazovanje odraslih bio je identificirati izazove i ključna pitanja za potrebe planiranja znanstvenih i stručnih istraživanja te sljedećih faza projekta. Održavanje fokus-grupa jedan je korak u uspostavljanju strukturiranog dijaloga organizacija civilnog društva i ključnih javnopolitičkih aktera u obrazovnoj politici. Nalazi iz fokus-grupa trebaju mapirati društvene potrebe i izazove u svakom području. To bi trebalo utjecati na definiranje parametara i fokusa istraživanja.

Istraživačka pitanja

U fokus-grupi istraživala se percepcija obrazovnih nejednakosti iz perspektive relevantnih dionika u području obrazovanja odraslih. Dvije su ključne skupine pitanja kojima je bila usmjerena rasprava:

1. Kako važni dionici u području obrazovanja odraslih percipiraju obrazovne nejednakosti u RH?
2. Ako su dionici uočili obrazovne nejednakosti u obrazovanju odraslih u Republici Hrvatskoj, kako vide mogućnosti njihova otklanjanja?

Uz svako od tih pitanja uključen je niz potpitanja kako bi rasprava bila što bolje tematski vođena.

I. Percepcija stanja

1. Imaju li sudionici iz svoje perspektive uvid u to koje skupine građana manje sudjeluju u obrazovanju odraslih?

Potpitanja

- a) Koje se skupine najteže uključuju (primjerice u sklopu besplatnog sudjelovanja u ESF projektima), koje najbrže odustaju ili ih je najteže zadržati i motivirati da ostanu u obrazovanju odraslih?
  - b) Koje osobe sudjeluju više ili bi željele sudjelovati više?
  - c) U kojim su vrstama obrazovanja odraslih te razlike najizraženije (formalno ili neformalno obrazovanje, strukovno ili nestrukovno, kraće ili duže obrazovanje)? Utječe li uopće vrsta obrazovanja na razlike u sudjelovanju?
2. Na temelju svojih istraživanja, analiza ili iskustava navedite koji su razlozi manjeg sudjelovanja pojedinih skupina. Koje su ključne prepreke?
  3. Predstavlja li to problem? Što dionici misle koliko drugi akteri to doživljavaju kao problem? Zašto?
  4. Što se trenutačno čini da bi se riješio problem nedovoljnog sudjelovanja u programima obrazovanja odraslih? Koji su primjeri dobre prakse na razini organizacija, pojedinih ministarstava i agencija ili na razini čitavog obrazovnog sustava?

II. Mogućnosti otklanjanja obrazovnih nejednakosti u RH (pozicija dionika)

1. Što bi prioritetno trebalo činiti da se situacija unaprijedi?

Potpitanja

- a) Koji bi se instrumenti trebali koristiti: zakoni i pravilnici, izdašnije ili drugačije financiranje, informiranje, organizacijske promjene, jačanje kapaciteta svih dionika?
  - b) Koji bi akteri trebali biti ključni u tim promjenama (ministarstva i agencije, poslodavci, obrazovne organizacije i njihove strukovne udruge, znanstvene institucije i institucije visokog obrazovanja, organizacije civilnog društva)? Kakav bi trebao biti njihov odnos i uloga?
2. Koje bi podatke o obrazovanju odraslih trebalo prikupiti u ovom projektu kako bi se dobila što bolja analitička podloga za prijedloge i smjernice za unaprjeđivanje sustava obrazovanja odraslih, posebno u pogledu nejednakog sudjelovanja korisnika obrazovnih programa? Koji podaci najviše nedostaju?

Ostavljena je mogućnost dodatnih tema ako dionici misle da je nešto izostavljeno. Ovaj tematski okvir poslužio je za pripremu rasprave u fokus-grupi, analizu same rasprave i izradu istraživačkih zaključaka i preporuka.

Sudionici

a) Primijenjena tehnika uzorkovanja

Na razini konzorcija dogovoren je osnovni pristup istraživanom problemu. Dogovoren je namjerni uzorak, tj. dionici koji će dati najbolje informacije, predstavljati različite interese i ocijeniti sadašnje stanje.

U obrazovanju odraslih planirana je jedna fokus-grupa pa je to predstavljalo određeni izazov da se pronađe optimalan broj dionika koji će dolaziti iz ključnih tijela koja kreiraju politike obrazovanja odraslih, regulatornih tijela, akademske zajednice, provoditeljskih organizacija te dionika koji mogu pružiti korisničku perspektivu. Pri tome se trebalo voditi računa o osnovnoj ideji projekta, tj. da se radi o uključenosti civilnog društva i drugih nedržavnih aktera u oblikovanje politika obrazovanja odraslih.

b) Uzorak

Uzorak je definiran na temelju rasprava i prijedloga u konzorciju, dijaloga stručnjaka i istraživača koji u ovom projektu neposredno provode istraživanje u području obrazovanja odraslih te usklađivanja s voditeljima projekta.

Predloženi su predstavnici ključnih državnih tijela koja su ključna za obrazovanje odraslih, strukovnih organizacija, udruga i predstavnika akademske zajednice. Pozvani su (i sudjelovali su) predstavnici sljedećih tijela i organizacija:

- Ministarstva znanosti i obrazovanja
- Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike
- Agencije za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih
- Hrvatskog zavoda za zapošljavanje

- Hrvatskog andragoškog društva
- Zajednice za obrazovanje odraslih pri Hrvatskoj gospodarskoj komori
- Hrvatske udruge poslodavaca
- Pučkog otvorenog učilišta Zagreb
- Pučkog otvorenog učilišta Čakovec
- Sveučilišta u Rijeci (2 predstavnika / predstavnice)
- Udruge gradova u Republici Hrvatskoj.

Pozvani predstavnici strukovnih udruga ujedno su i neposredno uključeni u provođenje obrazovanja odraslih. Stoga mogu reflektirati nacionalnu perspektivu i neposrednu provoditeljsku perspektivu u obrazovanju odraslih. Kod provoditeljskih organizacija vodilo se računa o tome da se uključe organizacije koje provode programe relevantne za ovaj projekt (programi za nezaposlene u nerazvijenim područjima, starije osobe, Rome te programi digitalnog obrazovanja).

c) Proces regrutiranja

Potencijalni sudionici u fokus-grupi odabrani su na temelju njihova dosadašnjeg rada i neposrednih zadataka u provođenju obrazovanja odraslih. Regrutiranje sudionika započelo je slanjem pozivnih pisama organizacijama koje bi trebale biti zastupljene u fokus-grupama (23. 3. 2021.). Poslano je pozivno pismo usklađeno na razini konzorcija.

Većina sudionika čelne su osobe u tim organizacijama pa je odabir osoba koje će zastupati organizaciju bio jednostavniji. U ministarstvima su kontaktirane čelne osobe te su predložene osobe za koje su istraživači smatrali da bi najbolje odgovarale optimalnom profilu za sudionike fokus-grupe. S predstavnikom svake organizacije i potencijalnim sudionicima istraživači su obavili najmanje jedan telefonski razgovor, objasnili ciljeve i korist istraživanja. Paralelno su ponudili termine za provođenje debate.

Svi pozvani sudionici i organizacije bili su zainteresirani za sudjelovanje i bez većih teškoća pronađen je termin za raspravu. Potvrde su stizale elektroničkom poštom, pismima i skeniranim dokumentima. Puno je lakše bilo dogovoriti sve detalje suradnje nego prikupiti sve privole i potvrde za sudjelovanje. Međutim, i to je obavljeno na vrijeme.

d) Zaštita prava sudionika

Svi sudionici informirani su o zaštiti njihove privatnosti, anonimnosti u objavi rezultata te mogućnostima da u cijelosti izlože svoja mišljenja bez izlaganja mogućim administrativnim sankcijama. Svi su potpisali informirani pristanak, privole za sudjelovanje i za snimanje fokus-grupe. To je još jednom spomenuto na početku fokus-grupe i dobiven je pristanak svih sudionika i sudionika.

Treba napomenuti da su svi sudionici iskusni u sudjelovanju u radu fokus-grupa i sličnim oblicima prikupljanja informacija te ih nije trebalo posebno uvjeravati u korektnost provedbe analize. Osim toga, sudionici fokus-grupe većinom su čelne osobe u svojim organizacijama te imaju ovlasti javno zastupati i objašnjavati stavove svoje organizacije, iako iskazima u fokus-grupi nisu eksplicitno zastupali odnosno predstavljali svoju organizaciju.

Prikupljanje podataka

a) Metoda prikupljanja podataka

Podaci su se prikupljali metodom fokus-grupe s jasno zadanim tematskim okvirom rasprave (elementi nejednakosti u obrazovanju odraslih) i realističnim pozicioniranjem te rasprave kao prve faze u ukupnom istraživačkom procesu (Chioncel, Van Der Veen, Wildemeersch i Jarvis, 2003).

b) Uvjeti u kojima se odvijalo prikupljanje podataka

Podaci su prikupljeni tijekom rasprave na fokus-grupi. Zbog epidemioloških razloga i ograničenja (zbog pandemije bolesti COVID-19) fokus-grupa organizirana je 14. 4. 2021. od 12 do 14 sati na platformi Google Meet. Rasprava je snimana uz pristanak svih sudionika. Snimka je pohranjena kod organizatora i moderatora fokus-grupe (Tihomir Žiljak) te je dostupna voditeljima projekta i istraživaču koji je bio prisutan na fokus-grupi.

Raspravu je moderirao jedan moderator (Tihomir Žiljak), kako je i predviđeno u projektu. Uz njega je fokus-grupu pratio Teo Matković (istraživač u projektu), koji je radio bilješke.

Kvaliteta veza i mogućnost uključivanja bile su vrlo dobre. Sudionici su zamoljeni da svoja mišljenja izraze isključivo usmeno, a alat *chat* korišten je samo za javljanje za redosljed rasprave. Time je osigurano da zvučna i videosnimka daju cjelovitu sliku mišljenja sudionika.

Metoda analize podataka

a) Proces pripreme podataka za analizu

Prvu fazu pripreme podataka za analizu činilo je višekratno pregledavanje snimke i transkripcija rasprave. To je bio zadatak Tihomira Žiljaka. Nakon toga je višekratno čitan transkript i imena sudionika zamijenjena su njihovim općim obilježjima (primjerice: predstavnik ministarstva, predstavnik sveučilišta, predstavnik nacionalne agencije i sl.). Paralelno su pregledane bilješke koje je radio Teo Matković. Na taj način dobio se jasniji uvid u naglaske rasprave, teme koje su dominirale i pojedinačne iskaze koji su bitni za projekt.

b) Korištena strategija analize

Tematska analiza dizajnirana je sukladno osnovnim projektnim zadacima: opis nejednakosti, ključne teme zadane projektnim ciljevima i informacije potrebne za daljnje faze istraživanja te preporuke.

Analiza je slijedila odgovore koje su davali sudionici. I u raspravi i u analizi vodilo se računa o sektorskoj ograničenosti fokus-grupe (obrazovanje odraslih), ali i o nužnoj vezi s drugim obrazovnim razinama. To se posebno odnosi na visoko obrazovanje, koje u hrvatskom obrazovnom sustavu nije uključeno u obrazovanje odraslih.

c) Opis postupka kodiranja

Kodiranje je provedeno ručno u Wordovu dokumentu i bilo je tematski određeno. U višekratnom čitanju tražili su se slični ili podudarni iskazi koji su obilježeni identičnom bojom. Na taj način došlo je do radnog određivanja kodova, koji su onda pročišćeni, sintetizirani i konačno određeni i definirani.

Na temelju toga došlo se do kategorija koje su se odnosile na iste probleme, rješenja ili prijedloge. Pri tome su zabilježena i eventualna različita mišljenja ili različite varijante za rješavanje istog pitanja, što je iskazano u potkategorijama. Na kraju su sintetizirani prijedlozi, komentari ili ocjene koji će biti korisni za daljnje provođenje istraživanja.

d) Uloge istraživača koji su sudjelovali u analizi

U ovom procesu sudjelovali su Teo Matković iz Instituta za društvena istraživanja i Tihomir Žiljak u ime Pučkog otvorenog učilišta Zagreb (POUZ). Prema projektnom planu priprema, provedba i analiza rezultata fokus-grupe zadatak je stručnjaka iz Pučkog otvorenog učilišta Zagreb. U skladu s time stručnjak iz POUZ-a izradio je transkript, proveo kodiranje i pripremio osnovne rezultate rasprave koja je provedena. U svim fazama pripreme i provedbe svojim sugestijama, komentarima i razrađenim prijedlozima bio je uključen Teo Matković.

Literatura

Chioncel, N. E, Van Der Veen, R. G. W., Wildemeersch, D. i Jarvis, P. (2003) The validity and reliability of focus groups as a research method in adult education. *International Journal of Lifelong Education*, 22(5), 495–517.

ISBN 978-953-7901-33-2

9 789537 901332

